

Süli Attila

Mikó Mihály visszaemlékezése a szabadságharc
csíkszéki végnapjairól és bujdosásáról

F&F INTERNATIONAL
Gyergyószentmiklós, 2019

A könyv megjelenéséhez hozzájárult:
Gyergyóalfalu Polgármesteri Hivatala

Süli Attila

**Mikó Mihály visszaemlékezése
a szabadságharc csíkszéki végnapjairól
és bujdosásáról**

2019

Lektor:

Prof. Dr. Hermann Róbert

a Magyar Történelmi Társulat elnöke

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

SÜLI, ATTILA

**Mikó Mihály visszaemlékezése a szabadságharc csíkszéki
végnapjairól és bujdosásáról / Süli Attila. - Gheorgheni : F & F
International, 2019**

Conține bibliografie. - Index

ISBN 978-606-981-103-0

94

ISBN 978-606-981-103-0

Nyomdai munkálatok:

F&F INTERNATIONAL kft. *Kiadó és nyomda*

Gyergyószentmiklós

Felelős vezető: Ambrus Enikő, ügyvezető igazgató

Ajánlás/Előszó

Az 1848-49-es polgári forradalom és szabadságharc résztvevői tucatjával írták meg naplójukat s százával hagytak hátra többé-kevésbé részletes emlékiratokat. Az emlékiratírók között vannak tábornokok és közlegények, ezredesek és hadnagyok, őrnagyok és századosok, miniszterek és katonák, képviselők és kormánybiztosok, egyszerű polgárok. A tucatnyi kiadott napló és több száz kiadott emlékirat mellett azonban mindmáig fontos diáriumok és memoárok pihennek kéziratban, a kutatók által ismerten vagy ismeretlenül. A magyar 1848-1849-re vonatkozó napló- és emlékirat-irodalom méreteit tekintve meghaladja a korábbi századok teljes, hasonló irodalmának mennyiségét, s aligha marad el a 20. századi nagy katalizmákra, az I. és a II. világháború történetére, vagy a „boldog békeidőkre”, a Horthy-rendszerre és az 1945-1989 közötti időszakra vonatkozó emlékirat-irodalomtól.

Ebben nyilván szerepe volt annak, hogy a magyar 1848-1849 iránt a szabadságharc leverését követően jelentős nemzetközi érdeklődés mutatkozott, illetve, hogy 1861, majd 1867 után az egykori résztvevők büszkeséggel tekintettek akkori cselekedeteikre. De hozzájárult az a tény is, hogy a 19. században a korábbi évszázadokhoz képest jelentősen megnőtt az írni-olvasni tudók száma, s hogy „a nagy év” eseményei iránti érdeklődés egészen az első világháborúig igen élénk maradt.

A köznyelv és a publicisztika hajlamos a naplót és az emlékiratot egymás szinonimájaként használni, holott a két műfaj között jelentős különbség van. A napló az eseményekkel egy időben keletkezett, az író friss benyomásait, érzelmeit, a magasabb áttekintés vagy az információk hiányából fakadó tájékozatlanságát, s ebből következő nem szándékos tévedéseit és hibás helyzetmegítélését rögzítő munka. Ez egyszerre adja az értékét és a gyengéjét. Miután az események egyidejű rögzítésére gyakran zaklatott körülmények között kerül sor, a napló gyakran potenciálisan több információt rejt, mint amennyi szó szerint kiolvasható belőle, és sok esetben csak más egyéb források tükrében értelmezhető.

Az emlékirat az események után röviddel vagy akár több évvel, évtizeddel később írott munka, amelyben a szerző utólag értelmezi és

strukturálja mind magukat az eseményeket, mind a saját, bennük játszott szerepét. Az idő múlásával az emlékezet gyengül, egyes részletek elhalványulnak, mások felerősödnek, s különösen a vitatott eseményeknél az emlékiró hajlamos megszépíteni, kikerekíteni a saját szerepét, csökkenteni a hibás döntésekben játszott szerepét vagy azokért viselt felelősségét, elhallgatni a reá nézve kellemetlen, s felerősíteni a számára kedvező tényezőket. Alacsonyabb társadalmi-politikai státuszú személyek hajlamosak arra is, hogy utólag jóval szorosabbnak tüntessék fel a korszak jelentős szereplőihöz fűződő viszonyukat, időnként azáltal is, hogy olyan eseményekbe „írják bele” magukat, amelyeknek a közelében sem jártak. Jelentős személyiségek pedig éppen arra hajlamosak, hogy olyan kérdésekben is a tisztán látók közé sorolják magukat, amelyek jelentőségével az adott időszakban vagy nem voltak tisztában, vagy utólagos bölcsességükkel homlokegyenest ellenkező módon vélekedtek róluk.

Mikó Mihály képviselő és kormánybiztos Süli Attila által sajtó alá rendezett visszaemlékezése azért különösen értékes, mert nem a politikai és katonai küzdelmek sűrűjébe, nem is a börtönök zárt világába vezeti el az olvasót, hanem a szerzőnek a szabadságharc vereségét követő bujdosását mutatja be. Nem is annyira az életút megörökített tényei érdekesesek, sokkal inkább az a kép, amely e memoár lapjain a korabeli magyar (nemesi-polgári) társadalomról kibontakozik. Mikó a több mint két évig tartó bujdosás során az összetartás és szolidaritás számos példájával találkozhatott, s leírásán keresztül képet kaphatunk az atyafiságos-rokonsági és ismeretségi kapcsolatok azon finom hálójáról, amelyek összetartották a korabeli magyar elitet. Vendéglátóinak vagy bújatóinak többsége mintegy természetesnek tartotta, hogy amint valahol forró lett a lába alatt a talaj, tovább „közvetítse” egy távoli rokonhoz vagy ismerőshöz, s az új befogadó személy hasonló természetességgel teljesítette az ezzel kapcsolatos erkölcsi kötelességet. A polgári forradalom sikere után vagyunk ugyan, de a társadalmat még a régi, rendies szokások és íratlan szabályok tartják össze, s a többség ezek betartását, nem pedig az idegen megszálló hatalom merev szabályainak követését tartja kötelességének.

Mindezek alapján bizvást mondhatjuk, hogy fontos forrás kerül az olvasóközönség elé. Szerzője egy olyan világról, s annak szereplőiről, e

szereplők által kiélezett helyzetben tanúsított, magától értetődő bátorságról vall, amelyet a magyar szépirodalomban Jókai, Gyulai Pál vagy Eötvös Károly örökített meg. Itt azonban nem a fikció, hanem a személyes tapasztalat beszél, s Arany Jánost idézve, joggal mondhatjuk: „Nem mese ez, gyermek.”

Budapest, 2019. október 6.

Prof. Dr. Hermann Róbert
a Magyar Történelmi Társulat elnöke

Bevezetés

Oroszfáji Mikó Mihály a 19. század egyik legjelentősebb székely politikus volt. Mind a reformkori erdélyi rendi országgyűléseken, mind az 1848-as első népképviseleti parlamentben tevékenyen képviselte a székelységet, de ott találjuk az agyagfalvi nemzeti gyűlésen, majd pedig két hónapos megszakítással, kormánybiztosként a törvényhatóság polgári vezetője. 1861-től tagja az erdélyi tartományi gyűlésnek, majd a magyar országgyűlésnek, 1867-től Marosszék főkirálybírója, ezt követően pedig az 1876-os megerendezéssel a székéből létrejövő Csík vármegye első főispánja.

Ezen gazdag politikai életpályával a történetírás sajnos elég mostohán bánt, hiszen erről átfogó monográfia a mai napig sem született. Az 1870-es évek második felében a neves erdélyi történetíró, Jakab Elek kereste meg Mikót, hogy a készülő új, Erdély szabadságharcával foglalkozó kötetéhez adatokat szolgáltasson. Az országos hírvéleményekben azonban a zárkózott, magába forduló főispánnal nem volt egyszerű dolga. Végül hosszas győzködés után sikerült rávennie Mikót az adatszolgáltatásra, az így nyert információkat beleépítette az 1881-ben megjelent „Szabadságharcunk története című kötetébe.”¹ Ugyanakkor Mikó halálakor, 1881-ben Jakab Elek egy két cikkből álló nekrológot szentelt a néhai csíki főispán emlékének a kolozsvári Magyar Polgár hasábjain.² Szintén életrajzot róla Imets Jákó, a csíksomlyói katolikus gimnázium tanára.³

A 20. századi összefoglalások közül Endes József csíkszékről írt összefoglaló munkája, valamint Egyed Ákos Erdély szabadságharcáról írt színtézise foglalkozik érintőlegesen Mikó Mihály tevékenységével.⁴

Mikó 1848-49-es tevékenységének feldolgozásának nélkülözhetetlen forrása az a kútfőgyűjtemény, amelyet Pál-Antal Sándor marosvásárhelyi levéltáros állított össze Csíkszék 1848-49-es forrásairól.⁵ Emellett a szerző két fontos tanulmányt is készített a törvényhatóság 1848-as történetéről,

---

¹ Jakab, 1881/a. 449-456. o.

² Jakab, 1881/b.

³ Imets, 1883.

⁴ Endes József: Csík-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík megye) földjeinek és népének története 1918-ig. Budapest, 1938.; Egyed Ákos: Erdély 1848-1849. Második, bővített kiadás. Csíkszereda, 2010.

⁵ Pál-Antal, 2017/b.

amelyek érintik Mikó tevékenységét is.⁶ E sorok írója pedig Csíkszék 1848. évi pacifikálást bemutató stúdiumában értékelte Mikó szerepét.⁷

Származás, tanulmányok

Mikó Mihály 1817. szeptember 29-én született Gyergyóalfaluban székely köznemesi család sarjaként, Mikó István és Bőjthy Erzsébet gyermekeként. A család nemesi előnevét a Kolozs megyei Oroszfájáról nyerte még az erdélyi fejedelemség korában. Később a Mikó család Gyergyó székre költözött, ahol számos tagjuk viselt hivatalt a törvényhatóságnál.⁸

Mikó Mihály az iskolai tanulmányait szülőfaluja elemi iskolájában kezdte, 1828-ban Gyergyószentmiklóson a felsőbb osztályt végezte, ezt követően, 1829-től Csíksomlyón folytatta. 1834-ben került a kolozsvári királyi gimnáziumba, ahol 1837-ben végzett. 1839-ben Marosvásárhely sikeres ügyvédi vizsgát tett, majd Gyergyószék jegyzőjévé választották. Ekkor a megyei közélet területére lépett, ahol az ellenzék sorain foglalt helyet és csakhamar a legnépszerűbb vezető férfi lett törvényhatóságában. 1841-ben a kolozsvári országgyűlésre követül választották, ahol különösen feltűnt a székely nemzet sérelmeinek orvoslására tett indítványával. 1848-ban (április 12-13.) közfelkiáltással Csíkszék gyergyói alkirálybírójává választották; 1846-1848. között szintén követ volt az erdélyi országgyűlésen.⁹

Jakab Elek így jellemezte őt: „Mikó egy kised, barna színű, bajuszú és szakállú, egészen szabályos arcú, élénk tekintetű férfi, feje gondolkodó fő, kinézése nyílt és bátor, felfogása sebes, észrevételei határozottak, szava szép tiszta csengésű, előadása természetes, könnyű, szónokias, testtartása és öltözéke szaloni, gavalléros, a jó ízlést és műveltséget már külsője tanúsítja; modora megnyerő...”¹⁰

---

⁶ Pál-Antal, 2017/a.; Pál-Antal Sándor: Csíki készülődések az agyagfalvi gyűlésre. In: „...idves határozást hozni... Tanulmányok az agyagfalvi székely nemzeti gyűlés 170. évfordulójához. Szerk.: Kolumbán Zsuzsanna - Nagy Róbert. Kolozsvár, 2018. 167-191. o.

⁷ Süli Attila: Csíkszék pacifikációjának kérdéséhez. In: Ágyúcső és puskapor. Bodor Ferenc a 48-as csíki ágyúöntő és löpörgyártó Marosvásárhely, 2017. 99-120. o.

⁸ Nagy Iván: Magyarország családai. (<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagy-ivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/hetedik-kotet-5828/miko-csalad-oroszfaji-6866/>)

⁹ Szinnyei József magyar írók élete és munkái. (<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/m/m16257.htm>); Imets, 1883. 35-36. o.

¹⁰ Jakab, 1881/a. 450. o.

Tevékenysége a reformkorban

Csík-, Gyergyó- és Kászon-székek összlakossága az 1850-es népszámlálás adatai szerint 92449 fő volt, amelyből 76061 személy magyar, míg 12834 fő román volt. Az utóbbiak elsősorban a gyergyói határszélen éltek, vallásukat tekintve pedig görögkatolikusok voltak. A székelység pedig túlnyomó részben a római katolikus vallást követte. Emellett jelentős volt még az örmény lakosság. (2%)

A szék lakossága adta a 14. (1. székely) határőrezred teljes és a 11. (székely) huszárezred 1. őrnagyi osztályának (két század) állományát. Így a törvényhatóság összlakosságának mintegy 65-67%-a a határőri rendhez tartozott.¹¹

Fentebb már utaltunk arra, hogy Mikó Mihály az erdélyi reformkori országgyűléseken a székelység sérelmeinek orvosolásáért küzdött. Ezek közül az egyik az 1764-ben létrehozott határőrség intézménye volt. A másik pedig a jobbágyfelszabadítás, melyről élénk vita bontakozott ki a reformkorban. Dósa Elek, a marosvásárhelyi református kollégium nagytekintélyű jogtanára például azt az álláspontot képviselte, hogy a Székelyföldre nem lehet kiterjeszteni az úrbérrendezést, mivel itt úrbéres földek nem léteznek, a terület a székelység kollektív tulajdona, azaz „székely örökség”. Azonban a nemesek a koraujkortól kezdve több ilyen telket megszereztek, melyekre jobbágyokat telepítettek, akik ezért úrbéres szolgáltatásokkal tartoztak nekik. Az erdélyi reformellenzék képviselői azt a logikus érvet képviselték, hogy ez is a jobbágyság egyik formája, így a jobbágyfelszabadítást itt is alkalmazni kell. Jakab Elek, aki hírlapi tudósítóként maga is jelen volt a reformkori erdélyi diétákon így jellemezte Mikó tevékenységét: „Érvelése oly meggyőző, modora oly kíméletes volt, hogy küldőit önmérsékletre bírta, pártja előtt utasításokra hivatkozván, ellenvetéseiknek élet vette.”¹²

Az 1843. évi erdélyi országgyűlésen, ahol Kamarai és Közgazdasági Osztály tagja volt, a rendek vonakodtak a székelyek sérelmeit orvosolni így fogalmazott: „A székelység az én küldőim, - mondá lángoló tekintettel – figyelemmel kíséri az ügyet, már föl is van gerjedve azok ellen, akik igazságos követelése teljesülését akadályozzák s egykor számot kérni tőlük.”¹³

---

¹¹ Pál-Antal Sándor szíves közlése.

¹² Jakab, 1881/b.

¹³ Jakab, 1881/b.

Míg az országgyűlésen képviselte törvényhatóságát, az Erdélyi Híradóban támadás érte, hogy követtársával, Biális Ferencsel eltértek a követutasításuktól. Válaszukban kifejtették, hogy a cikk és írója hiteltelen, de ők megbocsájtanak. A követi eljárásukról pedig küldőiknek fognak beszámolni.¹⁴

Időközben Gyergyóban is fontos események történtek. 1846 elején az Udvari Haditanács elrendelte a 14-15. határőrezredek egy-egy zászlóaljának Bukovinába való díszlokációját. A parancs március 6-án érkezett meg a 14. (1. Székely) határőrezred parancsnokságtól Gyergyószentmiklósról. Az állományt villámgyorsan, 24 óra alatt mozgósították. A zászlóaljat Gyergyószentmiklóson vonták össze, az alakulat parancsnoka Joseph Betzman¹⁵ őrnagy volt. Azonban a határőrök ellenszegültek és közel álltak a parancsmegtagadáshoz. Ennek elsődleges oka az volt, hogy a munkaképes családfők elvezénylése éhhalállal fenyegette a főként mezőgazdaságból élő székely családokat. Ezután 3 nap tétlenséggel telt el, majd 9-én Gyergyóalfaluhoz vonultak. Itt tették le az esküt 11-én, majd a határőröknél lévő életöltések mennyiségét 40-ről 60-ra emelték. Ezután 7 napig itt állomásoztak a teljes bizonytalanságban, ráadásul a katonák mellett ott voltak az aggódó családtagjaik is. 20-án végül megérkezett a parancs, hogy Czernowitzba kell vonulniuk, azonban a parancsot másnap visszavonták.¹⁶

Április 7-én ismét elrendelték a kivonulást, a zászlóaljat Csíkszeredába tervezték összevonni. Végül azonban ezt a parancsot is visszavonták.¹⁷

A székely határőrség bomlása aggodalommal töltötte el az erdélyi magyar arisztokráciát és nemességet. Mikó komoly agitációt fejtett ki a parancs végrehajtása érdekében és sikerült meggyőznie a határőröket.¹⁸

Bár a Bukovinába történő kivonulás 1848-ig napirenden volt, végül azonban az erdélyi megyékben jelentkező parasztmozgalmak miatt elmaradt.¹⁹

---

¹⁴ Erdélyi Híradó, 16. évf. (1843) 2. sz. 9. o.; Uo. 11. sz. 62-63. o.

¹⁵ Életútjára lásd: Bona, 2000. 249-250. o.

¹⁶ Erdélyi Híradó, 19. évf. (1846) 133. sz. 226. o. Alfalvi tudósítása Gyergyóalfaluból. Mi Jakab Elek idézett cikke alapján úgy véljük, hogy a tudósító Mikó Mihály volt.

¹⁷ Erdélyi Híradó, 19. évf. (1846) 135. sz. 243. o.

¹⁸ Jakab, 1880/b.

¹⁹ Deák, 1943. 59. o. Jósika Sámuel báró, erdélyi kancellár levele Teleki József gróf, erdélyi kormányzóhoz. Bécs, 1848. április 1.

Az utolsó erdélyi rendi országgyűlésen és az első magyar népképviselési országgyűlésen

A március 15-én végbement pesti események, illetve az áprilisi törvények hatására Erdélyben is megfogalmazódott a társadalmi átalakulás igénye. Március 21-én, Kolozsváron tartott népgyűlésen Méhes Sámuel református lelkész és országgyűlési követ javasolta, hogy a szabad királyi város közönsége fogadja el a 12 pontot. A „kincses város” példáját törvényhatóságok sorra követte.

1848 tavaszán felszínre törtek a határőrség és polgári hatalom ellentétei. Ez nagyban nehezítette a nemzetőrség szervezését. Fontos hangsúlyozni, hogy a határőrök jelentős része a változásokat, amelyektől sorsuk jobbra fordulását remélték, a szervezet fenntartásával és annak keretein belül képzelték el. Az utóbbinak az okait – alapkutatások hiányában – csak találgatni tudjuk. Nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy a revindikált havasok a határőrezred kezelésében volt. Máig sem tisztázott, hogy ennek jövedelméből, hasznából mennyiben részesültek a határőrök. Ugyanakkor a kereskedőknek eladósodott határőrök földjeit a fennálló rendszer védte meg az elárvereztetéstől.²⁰

A polgári és katonai hatalom kapcsolata nem volt zökkenőmentes. A márciusi eseményeket április elején hírül hozó marosvásárhelyi táblai írnokok, Veress Ádám, Gecző János és Donát Pál a Csíkszeredára érkezésükkor szembe találják magukat az ezred tisztjeivel, akik fellépnek a nemzeti színű zászló kitűzésével ellen.²¹

Az ezredparancsnokság ugyanis mozgósította a századokat és keményen megtorolta a diákcsíny.²² Ez természetesen kiélezte a katona és polgári hatalom ellentéteit.

Az eseményeket Mikó Mihály is élénk figyelemmel kísérte. Az 1848. április 7-én Gyergyószentmiklósról Balási József főkirálybíróhoz írt levelében beszámolt az ezred 9-11. századainak mozgósításáról és Gyergyószentmiklóson való összevonásáról. Majd véleményét így összegzi: „Ez állítás”²³

---

²⁰ Garda 1998, 17–18. o.

²¹ Erre vonatkozólag lásd: Benkő 1977, 259–267. o.

²² Pál-Antal, 2017/a. 22-23. o.

²³ Néplázítás híre.

maga valónak hitt alakjába időnkbe s népünk esmert jelleméhez s átaljába viszonyainkhoz mérve fontolóra méltónak mutatkozték sokak előtt, s előttem legaggasztóbbnak tetszik a 3 félszázad hadias egybe sereglése; polgári és hivatalos kötelességemnek érzém tehát az állítás valósága esetére (ily komoly fellépés mellett annak valóságán ki kételkedhetik) a csend és közbátorság fenntartása aránt magunk részéről is gondoskodni, de gondoskodni főleg azon rosszul választott eszköz kicserélésében, mely erős hitem szerént nem a cél felé, hanem ellenébe vezetende, ugyan azért egy előleges értekezés után az ezen zászlóalj kormányzója, több századosok és lelkészek jelenlétében vegyes értekezés tartatván, az érintettek közre munkáló akarata s egyetértő törekvéseik által a rend fenntartása a nélkül terveztetik tettlegesített, hogy arra legkisebb katonai erő használatná fel; s noha a zászlóalj kormányzója a katonák egybe gyűjtésének a nép megnyugtására a tavaszi gyakorlás címet adta, s másfelől egyet is értett velem azon állításba, miszerént a célba vett rendfenntartáshoz katonaságra legkevésbé sem leend szükség, azt mégis ismételt kérésemre is elbocsátani az ezeredi parancsal szembe jogosítva magát nem látta, annyit azonba töstént kívánt megtenni, miszerént az ezredet a viszonyokról értesítvén, sürgöny által parancsot kért a katonaság elbocsáttatására. Hónap váratik vissza a parancs, hónap váratnak (kik bizonyára el nem jönnek) a Csíkba létezni hitt egyének, kik a lefegyverzést állítatnak indítványozni – bár az utóbbi aránt, miután a tekéntetes Tisztség rendeletébe nem említettik, teljesen megnyugtatra látom a közcsendet; méltóztasson méltóságod megengedni, hogy az annyira érdekes parancs megérkezését bévárhassam, mert most még (mi valóban aggasztó) annyi emberből álló nyers tömeg ezer mesék és mondák között és után, többnyire mámoros fővel tanálgatja és tanulja, hogy mit teszen az, miért ő itt fegyverbe hadi lábbon áll; mihelyt a kérdés eldől, hogy a nép haza bocsáttatik-e vagy nem, töstént a tekéntetes Tisztség parancsa nyomán indulok,..."²⁴

Vagyis Mikó nem helyesli a fegyveres erő alkalmazását, éberem örködik a polgári hatalom jogain.

Ezen viharos események után került sor április 12-13-án Csíksomlyón a székgyűlésre, ahol Mikó Mihály is felszólalt és a beszédét a törvény-

---

²⁴ Pál-Antal, 2017/b. 34. o.

hatóság kinyomtatta. Ebben az alkirálybíró megfogalmazta a polgári átalakulás szükségességét és célját. Kifejtette, hogy az utóbbi csak alkotmányos módon történhet, addig a köz- és vagyonbiztonságot feltétlenül meg kell őrizni. Az utóbbi cél elérésére az közös, katonákból és polgári tisztségviselőkből álló bizottmány felállítását szorgalmazta. Az Erdélyi Híradó április 27-i tudósítása szerint a székgyűlés résztvevői a beszédet csendben hallgatták végig, majd a végén sűrű éljenezések közepette fogadták el.²⁵

A székgyűlés jegyzőkönyve szerint közfelkiáltással országgyűlési követé választották Mikó Mihályt és Biális Ferencet, Mikó Antalt pedig pótkövetté.

A követutasításuk így szólt: „Mű nemes két Csík, Gyergyó és Kászon székek rendei adjuk tudtára mindenkinek, akiknek illik, hogy a közelebb egybehívandó országgyűlésre Biális Ferenc és Mikó Mihály atyánkfiait oly utasítással bíztuk meg, hogy a máj gyűlésünknek 4-ik pont alatti határozata értelmében igyekezzenek a testvér Magyarhonnali egyesület kérdését országosan ellátatni és életbe léptetni.”²⁶

Mikó Mihály következő ismert levele 1848. május elejéről származik. A főkirálybírónak ismertette a május 15-re összehívott balázsfalvi román nemzeti gyűlésre induló román küldöttek ügyében hozott intézkedéseit. Mivel Gyergyó lakosságának 15%-a román volt, számítani lehetett arra, hogy innen is tömegesen fognak a görögkatolikus püspökség székhelyére vonulni, így Balási József főkirálybíró továbbította a Gubernium tiltó rendelkezését Mikónak. Ugyanakkor javasolta, hogy a további békétlenségek elkerülése érdekében a görögkatolikus esperes részvételét engedélyezzék.²⁷

Mikó Mihály tevékenyen támogatta az 1848. május 19-én Batthyány Lajos gróf miniszterelnök által a székely határórség és lakosság mozgósítása érdekében küldött bizottság (Gál Sándor, Klapka György, Hajnik Károly) missziójának sikerét. A június 15-én tartott székgyűlésen Gál Sándor beszéde után Mikó felszólalásában kérte a több ezres tömeget, hogy esküdjenek fel a magyar minisztérium hűségére.²⁸

---

²⁵ Pál-Antal, 2017/a. 29. o.

²⁶ Pál-Antal, 2017/b. 44. o.

²⁷ Pál-Antal, 2017/b. 53-54. o. Mikó Mihály levele Balási Józsefhez. Gyergyóalfalu, 1848. május 4.

²⁸ Németh, 2008. 124-126. o.; Gál Sándorra lásd: Bona, 2000. 158-159. o.; Klapka Györgyre lásd: Bona, 2000. 168-170. o.

Időközben összeült az utolsó erdélyi rendi országgyűlés, ahol a fő tárgyalandó pont Magyarország és Erdély uniója volt. Az Erdélyi Híradó május 30-i számában követtársával, Biális Ferencsel együtt utasította el azt a vádat, hogy a csíkszéki székelyek az unió ellenségei lennének. Ugyanakkor figyelmeztettek arra, hogy a határőri rendszer hívei hamis ígéretekkel uszítják a népet az egyesülés ellen. Véleményüket így összegzik: „Mert népet vakon, sötétben tartani nem lehet, annak órája ütött s midőn azon néhány falu (nem székely földön), kikről a földesurak hasonló módon írást vettek, hogy meg vannak elégedve mostani sorsukkal; írásaikat igen rövid úton megsemmisítették, hinni fogják, hogy hasonló sors éri a nemzeti szabadság elleni petitiókat, aláírásokat is (melyeket most nem nevezünk meg kíméletből), mert ne feledjük, hogy 1848-ban élünk.”²⁹

Az országgyűlés berekesztése után Mikót Mihály Gergellyel³⁰ együtt „közkívánatra” képviselőnek választották a pesti népképviselői országgyűlésre az 1848. június 15-én tartott székgyűlésen.³¹ Erről a Kolozsvári Híradó a 23. számában (július 9.) így tudósított: „A tanácskozás folyama alatt, indítványoztatott a július 2-kán Pesten megnyílandó országgyűlésre küldeni kellett követek megválasztása, mely, ámbár M[ikó] M[ihály] által ellene felhozott, mikép az csak az újabban hozott törvénycikkben megállítva levő választási rendszer megtartásával, egy közelebbről egybe hívandó más gyűlésben mehetne véghez, de mivel több szónokok szerint az idő rövidsége miatt abban már physicali lehetlenség van, különben pedig úgy is e gyűlésben még a közadózók részéről sem hiányzának részvevő egyének, feljogosítva hívén a gyűlés magát arra, hogy választottjait népképviselőknak tekintse, elfogadtatott, s közfelkiáltás útján Mikó Mihály és Mihály Gergely rendes, Gál Sándor és Antalfi Gábor pedig a netaláni szükség esetére pótló követekké megválasztattak, melléjük három írnok neveztetett ki. Mely szerint a már csak volt primori rendből egy követ, s egy írnok fog Pestre menni, a többi az eddig katonáskodott rendből valók lévén.”³²

---

²⁹ Pál-Antal, 2017/b. 69-70. o. Kolozsvár, 1848. május 27.

³⁰ Mihály Gergely életútjára: Pálmány, 2002. 566-567. o.

³¹ Pál-Antal, 2017/b. 90. o.

³² Pál-Antal, 2017/b. 95. o.

Ezt követően Mikó Mihály Pestre, a július elején megnyíló országgyűlésre utazott. Mandátumának igazolása már július 10-én megtörtént, utána az Unió-bizottság tagjaként működött. A név szerinti szavazásokon 1848. augusztus 10-én az oktatási törvény, 21-én az újoncozási törvény vitájában, valamint 31-én a miniszterelnökpótlékdíja tárgyában is igennel szavazott.³³

Az Unió bizottság tagjaként elsősorban a határőri rendszer eltörléséért munkálkodott. A kérdést mindenképpen rendezni kellett, mivel az osztrák hadügyminisztérium lépéseket tett a székely határőrség megnyerése érdekében. Tervezetük szerint az eddigi 20-25 éves szolgálati időt 10-re mérsékelték volna, a határőrzési díjat 2 krajcárral megemelték, leszállították a só árát illetve az őrmesterek fizetését 4 forinttal megemelték. Fábíán Dániel képviselő interpellációjára Mészáros Lázár hadügyminiszter kijelentette, hogy a rendeletet az erdélyi főhadparancsnokság csak utólagosan küldte meg számára. Az ügyben vizsgálatot ígért.³⁴

A fenti ülésen Mikó is felszólalt Berde Mózes képviselőtársával együtt, szorgalmazva a székely határőri rendszer eltörlését.

Mikó az augusztus 10-én tartott parlamenti ülésen pártolta, hogy Berde Mózesnek a katonáskodó székelyekről szóló törvényjavaslatát az osztályok tárgyalják. A képviselőház 1848. augusztus 28-i ülésén, felszólalásában kérte a képviselőket, „tűzessék napirendre a székely határőr katonaság sérelmeinek megtárgyalását, hogy a „székely katonáskodás rendszere minél előbb megszüntetessék”. Képviselőtársa, Ioan Onițiu észrevételére válaszolva kifejtette, hogy a román határőr katonaságnak jogban és kötelességben hasonlónak kell lennie a székely katonákéhoz.³⁵

Az országgyűlés szeptember 2-i ülésén Pálffy János udvarhelyszéki képviselő azon indítványát, mely a székely határőröket a további adófizetés alól felmentették volna, azért nem támogatta Berde Mózessel egyetemben, mert „nem szeretnék törvényesíteni a székelyek katonáskodási rendszerét, mely régi sérelem.”³⁶

---

³³ Egyed, 2002. 570. o.

³⁴ Közlöny, 1. évf. (1848.) 55. sz. A parlament augusztus elsejei ülése.

³⁵ Egyed, 2002. 570. o.

³⁶ Pesti Hírlap, 8. évf. (1848) 161. sz. 868. o.

Szeptember 4-én igenjével támogatta Beöthy Ödön délvidéki teljhatalmú kormánybiztosi megbízatását és a 100 tagú parlamenti küldöttség Bécsbe menesztését. Szeptember 13-án javasolta, hogy legalább azokat az erdélyi törvényjavaslatokat tárgyalják, amelyek nem érintik az erdélyi románokat. Az ülés során felszólalt „a közigazgatásnak Erdélyre alkalmazásáról” szóló törvényjavaslat, 14-én pedig „az igazságszolgáltatásnak Erdélyre alkalmazásáról” szóló törvényjavaslat vitájában. 20-án a szőlődezsma váltság ügyében tartott névszerinti szavazáson igent mondott arra, hogy minden szőlőbirtokos maga fizesse a kárpótlását, valamint arra is, hogy akinek $\frac{1}{4}$ teleknél kevesebbje van, ahelyett az állam, akinek többje, az maga fizesse a kárpótlást.³⁷

Legfontosabb eredménye az országgyűlési munkájának a Berde Mózeszel közösen kidolgozott törvényjavaslat elfogadtatása volt, még akkor is, ha az utóbbi életbe léptetésére már nem volt idő.³⁸ A szeptember 18-i ülésen a Pesti Hírlap tudósítója szerint így lépett fel: „Pálfi János és Mikó képviselők határozatosan nyilatkoznak az elhalasztás ellen; mert a kormányszék a Királyhágón túl még áll, s a reakció benne megvetheti lábát; mert a bécsi minisztérium, miként nem régiben kitűnt, még most is jogtalan befolyást igényel a székely katonaságra. Mikó felhossa, hogy az önkénytesekhez beállítás minap megtiltatott a székelyeknek az ezred részéről; kívánja legalább a székely katonaság iránti 13 soros törvénycikket felvételni, hogy szabad legyen a székelynek vétét ontani a hazáért, (éljen).”³⁹

A szeptember 20-án tartott vitában Mikó így érvelt a törvény meghozatala érdekében:

„Hazánkban a vész minden felől nő, s épp azért pillanatig sem halasztható megszüntetése minden olyan rendszernek, mely a hazát megmentendő biztos katonai erő kifejtését akadályozza. Ilyen pedig azon székely katonáskodási rendszer, melynek megszüntetése a törvényjavaslatban foglaltatik. – Uraim, a haza oltalmára alkalmas karok aránylag a székely katonavidékeken legnagyobb számmal vannak, és mégis ott az önök által hozott törvény értelmében a katonasállítás nem kezdetetett meg, a nemzetőrség nem állíttathatott fel, mert mindezt a fennálló rendszer akadályozza, – önkénytesek gyűjtése is próbáltatott

---

³⁷ Egyed, 2002. 570. o.

³⁸ Illetve remény sem az uralkodó általi szentesítésre.

³⁹ Pesti Hírlap, 8. évf. (1848) 161. sz. 868. o.

e vidékeken, és sükertelenül, s tudják- e önök, miért? talán mert hiányzott a lelkesedés? Nem uraim. Francia háborúban szolgált egyének is vannak, kik örömet előveszik régi fegyvereiket a haza otalmára; de mindazoknak, kik a mostani rendszerbe írva vannak, eltiltatott önkénytesek közé állani, azon katonai hatalom által, melyet önök még eddig nem szüntettek meg.

Felhívom tehát a házat, azon nép érdekében, mely a székely katonaság rendszere által küszöbéhez van bilincselve, midőn a haza távol vidékeit ellenség dúlja, vegye fel rögtön e törvénycikket, adja vissza szabadságát e népnek, s nyújtson rögtön alkalmat, hogy a székely is vérét és életét a hon megmentésére szabadon áldozhassa.”⁴⁰

Végül az országgyűlés elfogadta a jogszabályt.

Csíkszék kormánybiztosa

Első kormánybiztosi megbízatása

(1848. szeptember 22-1848. december 2.)

1848 őszére Erdély a polgárháborúba, illetve a nyílt háborúba sodródott. Ennek előzményeként szeptembertől az Erdély és Magyarország unióját elutasító, az erdélyi románság irányító szerveként működő Román Nemzeti Komité fő feladataként a nép felfegyverzését jelölte meg. Azt is követelték, hogy a nemzetőrségük a főhadparancsnokság alá tartozzon.

A harmadik balázsfalvi román nemzeti gyűlés berekesztése után (szeptember 25) a hazatérő küldötteik megkezdték a nép felfegyverzését. Erdélyt 9 prefekturára osztották. (egy prefektura alá általában 30 helység tartozott) Ezek vezetői a prefektek és az alprefektek voltak. A prefekturákat tribusokra tagolták. Ennek élén a tribun és az altribun állt. A tribun katonai és politikai feladatokat egyaránt ellátott. A falusi csapat vezetésére centuriót választottak. Mindenhol megtörtént a lőfegyverek számbavétele, beszerzése és a lándzsák készítése. Falvanként egy-egy lovas decuriát is felállítottak. Egy lovas lándzsával és két pisztollyal rendelkezett. A csapat az esküt a templom előtt tette le, a császárra és a balázsfalvi pontokra.

---

⁴⁰ Kossuth Hírlapja, 1848. 71. sz. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 186. o.

Mikó Mihály neve Csíkszék szeptember 10-én tartott közgyűlésén merült fel, mint a törvényhatóság élére kívánt erélyes vezető. A tudósító szerint: „Közgyűlésünk zajos volt, mert régi, avas alkotmányunkat, sarkaiban ráztuk meg, cifra sallangjaiból a legfényesebbet nyugodtan dobtuk el akkor, midőn a minisztériumnak bizalmat, ma nem pusztán elhangzó éljenzésekkel, hanem tényekkel kell szavazni. Mi főkirálybírótv választó jogunkról lemondunk, s ez azt hisszük, elég bizonyosága a kormány iránti ragaszkodásnak; de éppen ezen ragaszkodás folytonos meg- tarthatása végeit megkívánja e hatóság is, hogy az ármány s a népet könnyen félrevezethetés elhárítására, mentői hamarabb kinevezendő főispán a nép barátja, Mikó Mihály legyen.”⁴¹

Az önvédelmi harc hatékony megszervezése érdekében Batthyány Lajos gróf miniszterelnök egyes erdélyi képviselőket a vármegyékbe és a székely székekbe küldött kormánybiztosi jogkörrel.

Mikó Mihályt a miniszterelnök szeptember 20-án Csíkszereda város kormánybiztosának nevezte ki. Elsődleges feladata az volt, hogy Vay Miklós báró, erdélyi teljhatalmú királyi biztossal egyetértve a honvéd és más önkéntes alakulatok szervezését segítse elő.⁴²

A következő napon újabb megbízatásában Batthyány miniszterelnök a korábban már kirendelt 4 erdélyi biztos mellé (Zeyk Károly, Kemény Domokos báró, Bethlen János gróf, Keller János) Mikó Mihályt Gál Dániel illyefalvi képviselővel együtt kormánybiztosnak nevezte ki. Elsődleges feladatuk az unió ellenes mozgalmak letörése és az általános felkelés előkészítése volt. Munkájukat Vay Miklós báró erdélyi királyi biztossal egyetértésben, annak alárendelve kellett végezniük. Két nap múlva pedig Berde Mózes és Demeter József háromszéki képviselők nyertek hasonló felhatalmazást a miniszterelnöktől.

Mikó szeptember 29-én már Kolozsváron volt, mert részt vett azon az ülésen, amelyen Vay Miklós báró vezetett és rajta kívül jelen volt még Kemény Domokos báró, Keller János, Bethlen János gróf és Zeyk Károly, mint kormánybiztosok. Itt a következő pontokat fogadták el:

---

⁴¹ Kossuth Hírlapja, 71. sz. 326. o. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 171. o.

⁴² MNL OL H2. 1848:633. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 186-187. o.

1. 4000 fős honvédsereget fognak kiállítani.
2. Ahol ellenszegülés mutatkozik, ott az újoncösszeírást fel kell függeszteni.
3. A székely törvényhatóságokba önkéntes nemzetőrzászlóaljakat kell szervezni, ezek később a honvédséghez fognak tartozni.
4. A fenti alakulatokban a közlegények egyenruhája fehér harisnyából, borjúbőr csizmából, házi condra posztó ujjasból, zekéből és csákóból áll, a vagyonosabbaknak zekével magukat el kell látni.
5. A székely székekben a nemzetőrség szervezését felgyorsítják, a felállítandó alakulatokba a határőrök is beléphetnek.
6. Ugyanakkor vigyázni kell, hogy a reguláris határőrzászlóaljak ne oszoljanak szét, ezek a továbbiakban honvéd alakulatokká válnak.
7. A felállítandó alakulatokhoz Vay királyi biztos nevezzen ki tiszteket.
8. Vay felszólítja a törvényhatóságokat, hogy a kinevezett kormánybiztosoknak engedelmesskedjenek.

A törvényhatóságok élére az alábbi elosztásban neveztek ki kormánybiztosokat⁴³:

Név	Törvényhatóság
Mikó Mihály	Csíkszék és Csíkszereda
Berde Mózes, Demeter József	Háromszék
Keller János	Udvarhelyszék
Berzenczey László	Marosszék és Marosvásárhely
Zeyk József	Torda megye és Aranyosszék
Gál Dániel	Hunyad megye
Kemény Domokos báró	Szászföld
Bethlen János gróf	Alsó- és Felső-Fehér, Küküllő megyék
Zeyk Károly	Kolozs, Doboka, Belső-Szolnok megyék

Az általános felhatalmazást az erdélyi Gubernium október 2-i kolozsvári ülésén konkretizálták, ahol a Vay Miklós báró királyi biztost helyettesítő Mikó Imre gróf elnökölt. Ezek közül csak Berde Mózesét ismerjük, azonban ismerve a két törvényhatóság helyzetét, feltehetőleg a Mikói is hasonló pontokat tartalmazott. Eszerint a haza vészteljes állapotában a

⁴³ Dragomir, III. 38-40. o.

legfontosabb feladat a fegyveres erő szaporítása és a honvédalakulatok szervezése volt.⁴⁴

Mikó tehát a törvényhatósági teljhatalmú (országos) biztosok közé tartozott. Az utóbbiak egyetlen törvényhatóság (megye) feletti teljes intézkedési joggal rendelkeztek. Feladatuk a helyi védelmi intézkedések szervezése volt, de közigazgatási és politikai ügyekben is intézkedhettek. Képviselőket, fő- és alispánokat egyaránt találunk közöttük. Az egy-egy törvényhatóságba kinevezett biztosok esetében is előfordult, hogy nem az illető megye vagy város területén éltek.

A hazaérkező kormánybiztosnak elsődleges teendője volt a székely nemzeti gyűlésre való felkészülés.

Berzenczey László az október elsején, Csíkszék tisztségéhez írt levelében közölte a törvényhatósággal, hogy székely nemzeti gyűlést tervez összehívni, melynek elnökéül Kossuth Lajost kérte fel. A küldöttség tagjául Mikó Mihályt is felkérte.⁴⁵

Mikó részt vett az október 9-10-én Csíksomlyón tartott székgyűlésen. Itt felolvasták a miniszterelnök Mikó számára adott kinevezését, illetve Vay királyi biztosnak a széket együttműködésre utasító rendeletét. Mikó kijelentette, hogy a nemzetőrséget azonnal fel kívánja állítani, illetve a közös teherviselést életbe léptetni. Emellett Mikó Endes Miklóssal és Kedves Tamással együtt egy proklamációt fogalmazott meg a helységek számára, amelyben az agyagfalvi gyűlésen való megjelenésre szólítottak fel. A felállítandó nemzetőr-ségeknek meg kellett választaniuk a tisztjeiket és készen kellett állniuk arra, hogy október 16-án Agyagfalvára, a gyűlés helyszínére vonuljanak. A tisztviselőknek megtiltották, hogy akár az erdélyi főhadparancsnokságtól, akár a főkormányszéktől rendeletet elfogadjanak, kizárólag a magyar miniszteriumnak tartoznak engedelmességgel.⁴⁶

---

⁴⁴ Berde Mózes kormánybiztosi kinevezése. Lelőhely: Erdélyi Unitárius Egyház Levéltára, Kolozsvár. Közli: Demeter Lajos-Süli Attila: Források Háromszék hadiiparának történetéhez. (1848-1849) In: Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve. Sepsiszentgyörgy, 2013. 317-328. o. A hivatkozott rész: 318-319. o.

⁴⁵ Pál-Antal, 2017/b. 188. o. Berzenczey László levele Csíkszék tisztségéhez. Marosvásárhely, 1848. október 1.

⁴⁶ Pál-Antal, 2017/b. 197-199. o. Csíkszék október 9-10-én tartott közgyűlésének jegyzőkönyve..

A kormánybiztos október 11-én felszólítást intézett Csíkszék lakosságához. Ebben kifejtette, hogy a fegyver és lőpor biztosítása érdekében tárgyalásokat folytatott a határőrség vezetőivel, akik megnyugtatták őt. Időközben megérkeztek Háromszék követei is, akik közölték, hogy ők tömegesen fognak Agyagfalvára vonulni és ezt kérik a csíkiaktól is.⁴⁷

Az október 16-20. között tartott agyagfalvi székely nemzeti gyűlésre ő vezette a csíki népet. Itt Mikó Imre gróf mérsékelt álláspontját támogatta Berzenczey Lászlóval szemben, azaz az azonnali kimozdulás helyett felkészülési időt tartott szükségesnek az önvédelmi harc sikeres megvívása érdekében. Berde és Mikó véleménye szerint rögtön és felkészületlenül hadba indulni veszélyes, először zászlóaljokat kell alakítani és két hét alatt helyben begyakoroltatni, fegyvert és lőszert szerezni, majd székenként 4-4 ezer fős erővel Marosvásárhelyen megjelenni. A gyűlésen azonban Berzenczey álláspontja győzött.⁴⁸

Komáromi Ferenc egykorú sajtótudósítása szerint Mikó Mihály a gyűlésen javasolta, hogy küldjenek futárt a Marosvásárhelyt fenyegető Karl Urban császári királyi alezredeshez a békés megegyezés érdekében és csak ennek elutasítása után indítsák meg a hadműveleteket.⁴⁹

A fegyveres erőnek a székely táborba való eltávozása után a Csíkszék október végén, a gyergyói románság felkelése miatt nehéz helyzetbe került.

Az utóbbiak első támadó fellépésére október 20-án került sor. A gyergyóalfalvi pap arról értesítette a határőrezredet, hogy a maroshévízi románok beütöttek Gyergyó területére. Erre Csáki József határőr hadnagy több falu határőreit Csíkszépvízre rendelte. A hír azonban nem volt teljesen hiteles.⁵⁰ Az esemény részletes leírásáról Tamás András⁵¹ nyugalmazott őrnagynak Székely Zsigmond felcsíki alkirálybíróhoz október 23-án írt jelentéséből nyerhetünk képet. E szerint október 20-án Gyergyóditrón és Gyergyóremetén

---

⁴⁷ Pál-Antal, 2017/b. 201. o. Mikó Mihály felszólítása a szék lakosaihoz. Csíksomlyó, 1848. október 11.

⁴⁸ Jakab, 1881/a. 399-400. o.; Egyed, 2002. 570. o.

⁴⁹ Komáromy Ferenc: A székely nemzeti gyűlés az agyagfalvi réten. Közli: Zepczaner, 1999. 159. o.

⁵⁰ Egyed 2010, 243-244. o.

⁵¹ Tamás András (1784-1849) nyugalmazott őrnagy, később a csíkszéki nemzetőrség parancsnoka alezredesi rangban. Vértanú.

elterjedt azon hír, hogy a salamási román lakosok öröket állítottak ki a falu határában, amit a székelyek ellenséges szándékként értékelték. A helyszínre siető 7 ditrói és remetei személyt az örök elfogták és fogolyként Toplicára kísérték. Végül a településre érkezett a 17. (2. román) határőrezred hadnagya 12 katonájával, aki a foglyokat szabadon engedte és bántódás nélkül hazajutatta. Azonban elterjedt az a hamis hír, hogy a küldötteket megölték, mire 21-én este mintegy 2300 gyergyói székely Salamást lerohanta, annak lakossága ugyan elmenekült, azonban a falut kirabolták. Tamás őrnagy a helyszínre sietett és igyekezett csillapítani a kedélyeket. Ugyanakkor elővigyázatul őrvonalat állítottak fel. Az első csapattal a karcfalvi Lukács⁵² 300 gyergyói határőrrel Gyergyószárhegyhez vonult, Csáki József hadnagy 300 fős egységével (csíkrákosi, csíkmadéfalvi, csíkcsecsói határőrök) Gyergyószentmiklósrá, Botár⁵³ hadnagy pedig a csíkrákosi határőrökkel és Mátyás-huszárokkal a Maros mellé vonult. Tamás őrnagy javasolta a lovas futári szolgálat kiépítését.⁵⁴

Október 20-ról 21-re virradó éjjel a bélbori románok támadást intéztek a Tölgyesi-szoros őrsége ellen. Az eseményről Bocskor Ferenc⁵⁵ hadnagy október 23-án tudósította a törvényhatóság vezetését. A poszton álló határőröket a románok megtámadták, elsősorban a fegyvereiket és a náluk lévő lőszert akarták megszerezni. Mivel az egyik megtámadott határőr a fegyverét elsütötte, a támadók elmenekültek. Bocskor azt is jelentette, hogy a bélbori románok felvették a kapcsolatot Urban alezredessel, így lázadásuk küszöbön áll. Friedrich Schirnding hadnagy, megbízott ezredparancsnok így összegezte a tapasztaltakat: „Kitetszik ebből, hogy a Gyergyai hátrészélyen történt megjelenése a rendes oláh katonaságnak tiszt parancsa alatt talán nem egyéb, mint kém gyanánt tekinthető, s hogy ily állása a veszedelem vagy megtámadás még elhárítva nincsen. Ily körülmények között hivatalos barátsággal kéretik a tekintetes Tisztség, hogy maga részéről is minden alattvalóihoz oly rendelést bocsátani méltóztasson, hogy

---

⁵² Az ő személyét nem sikerült azonosítani. Valószínűleg a 8. század körzetéhez tartozó települések nemzetőrségének egyik szervezőjéről, Lukács Istvánról van szó.

⁵³ Feltehetőleg Botár Károlyról, a 11. (székely) huszárezred másodkapitányáról van szó.

⁵⁴ Pál-Antal 2017/b. 206-207. o., Tamás őrnagy levele Székely Zsigmond felcsíki alkirálybíróhoz. Madéfalva, 1848. október 23.; Az eset leírása: Orbán 1869, II. 156. o.

⁵⁵ Bocskor Ferenc (1816-?) a 14. határőrezred hadnagya, később honvéd százados.

minden helységeken a legnagyobb vigyázat és figyelem fordítottasson a közbátorság feltartására, hogy különösen a fegyverfogható nép honjából semmi szín alatt el ne távozzon, a communitások⁵⁶ határszéleiket őrizet alatt tartsák, különösen pedig éjnek idején nemcsak a falukban, hanem különösen annak környékeiben őrök által vigyáztassanak. Egy szóval oly készen legyen, hogy a legelső felszólításra, történjen az akár éjjel, akár nappal, a megtámadott helyen töstént megjelenhessen. Az ezred részéről hasonló rendelés bocsáttatik ki, oly megjegyzéssel, hogy a honni⁵⁷ századok igazgatása nyugalmazott tiszt urakra vagyon bízva.”⁵⁸

A veszély azonban még nem múlt el. Berde Mózes és Demeter József háromszéki kormánybiztosok október 27-én jelentették Vay királyi biztosnak, hogy két nappal korábban Urban küldöttei Toplicán népgyűlést tartottak, a román lakosságot feleskették és felkelésre buzdították. Mivel Csík – Háromszékhez hasonlóan, amely a barcasági szászok és románok támadásától tartott – védtelen volt, a kormánybiztosok sürgős intézkedést kértek.⁵⁹ Ugyanakkor Balási József csíkszéki főkirálybíró azonnal intézkedett. Megkeresésére a 14. határőrezred kijelölte Josef Kluber főhadnagyot a gyergyói mozgalmak szemmel tartására. A századok otthon maradt állományát mozgósították és lovas hírvivőket jelöltek ki. A polgári hatalom részéről Deák Antal gyergyói dúló biztost hatalmazták fel intézkedésre.⁶⁰ A Mátyás-huszárok gyergyói századából pedig két-két lovas futárt jelöltek ki Vaslábra és Gyergyószentmiklóstra.⁶¹

A gyergyói románság felkelésén végül sikerült úrra lenni, azonban tartani lehetett attól, hogy amennyiben ellenséges katonaság tör be a szék területére, az első dolga lesz a környék román lakosságát fellázítani.

---

⁵⁶ Települések.

⁵⁷ Határőrezred otthon maradt állománya.

⁵⁸ Pál-Antal 2017/b. 209. o. Schirnding hadnagy levele Csíkszék tisztségéhez. Csíkszereda, 1848.október 24.; Egyed 2010, 244. o.

⁵⁹ MNL OL H113. 1848:1832. Berde Mózes és Demeter József levele Vay Miklóshoz. Sepsiszentgyörgy, 1848. október 27. Közli: Egyed 2008, 287–288. o.

⁶⁰ HTM 72.637.1./KE sz. Friedrich Schirnding hadnagy levele Balási Józsefhez. Csíkszereda, 1848. október 27. Közli: Süli, 2013, 211. o.

⁶¹ HTM 72.638.1./KE sz. Gencsy György hadnagy levele Balási Józsefhez. Gyergyószentmiklós, 1848. november 6. Közli: Süli 2013, 212. o.

Mikó Mihály október 24-én még Marosvásárhelyen tartózkodott. Innen intézett levelet Balási főkirálybíróhoz, amelyben figyelmeztette őt arra, hogy a román és szász lakosság felkelése következtében számítani lehet arra, hogy a raktározott gabonát vagy felélik a felkelők, vagy megsemmisítik. Javasolta, hogy a pálinkafőzést tiltsa be, mivel annak fogyasztása étvágyfokozó, és a törvényhatóságot semmi sem menti meg az éhínségtől. Egyben felhívta a figyelmet a gyergyói románság lázadására.⁶²

Ezzel párhuzamosan a székely tábor parancsnoksága elrendelte az otthon maradottak népfelkelését az alábbiak szerint:

Gyülekezési pont	Terület
Gyergyóremete	Gyergyó
Csíkszentmárton	Alcsík
Csíkszépvíz	Felcsík
Kászonyújfalu	Kászón

A népfelkelőknek magukat 6 napi étellel ellátva kellett a gyülekezési pontra vonulniuk.⁶³

November elsején Keller János udvarhelyszéki kormánybiztos kért fegyveres segítséget Csíkszék től. A román határőrök és felkelők Daróc felől támadtak és Városfalvát fenyegették, ahol a Mátyás-huszárok egy százada állomásozott. Keller így zárta a sorait: „Sietek fölhívni önöket atyafiság kapcsával egybekötve álló véreinket, azonnali segedelmünkre annál inkább indulni, mivel ha székünk fel fog dúlatni, kétség kívül önök is következőnek, azonban egyesített erő elszántság képes visszatörni ez armányt – istenre kérem önöket, ne késsenek.” Csíkszék azonban – a fegyveres erő távolléte miatt – nem tudott segítséget küldeni.⁶⁴

A marosvásárhelyi vereség után (1848. november 5.) a csíki határőrök, nemzetőrök és népfelkelők hazatértek. Maros- és Udvarhelyszéket ellenséges

⁶² HTM 72.636/KE. Közli: Süli, 2013. 211. o. Mikó Mihály levele Balási Józsefhez. Marosvásárhely, 1848. október 24.

⁶³ Pál-Antal, 2017/b. 210. o. A székely táborparancsnokság rendelete Csíkszék tisztségéhez. Marosvásárhely, 1848. október 25.

⁶⁴ Pál-Antal, 2017/b. 215. o. Keller János levele Csíkszék tisztségéhez. Székelyudvarhely, 1848. november 1. A válasz: Csíksomlyó, 1848. november 2.

katonaság szállta meg, és velük együtt érkezett a nagyszámú román és szász népfelkelő.⁶⁵ Az utóbbiak jelenléte azért volt aggasztó a csíkiak számára, mivel mind a megyei magyarságot, mint a fenti két székely szék lakosságát kifosztották, emellett számos esetben történtek gyilkosságok. Csak Csík- és Háromszék rendelkezett megfelelő, kiképzett és felfegyverzett fegyveres erővel. A határőrség rendszerére támaszkodva kiállíthatták az ezredek 3. zászlóaljait, emellett a rezervista határőrökből újabb egységeket szervezettek. A legnagyobb gondot azonban az jelentette, hogy a két törvényhatóság az elszigetelt helyzete miatt csak azokhoz az értesülésekhez juthatott hozzá, amelyet a császári fél engedélyezett. Így Erdély elestéről értesülhettek, de a magyar oldalon lejátszódó eseményekről (pl. Bem ellentámadása) nem szerezhettek tudomást. Emellett számolni kellett a két román fejedelemséget megszállva tartó nagyszámú orosz katonasággal is, mivel Oroszország Ausztria szövetségese volt. Ugyanis November 4-én a Gyimesi határszélhez rendelt Csáki József hadnagy jelentette, hogy állomását 500 gyalogos és 200 lovas orosz katona közelítette meg.⁶⁶ Bár a fenyegetés nem volt komoly, hiszen az orosz csapatoknak nem volt felhatalmazásuk a Habsburg-birodalom területére benyomulni, maga a tény a szék vezetését és lakosságát aggodalommal töltötte el.

Székely Gergely Mátyás-huszár főhadnagy a székely tábor maradványaival húzódott vissza Háromszékre Csíkszéken keresztül. Ekkor Berzenczey László már Moldvába menekült, így a törvényhatósági vezetők, Mikó Mihály kormánybiztos és Balási József főkirálybíró értekezletet hívtak össze november 8-ra Csíkszeredába. Székely szerint ezen a gyűlésen „nagy lelkesedés közt” mondták ki az önvédelmi harc vállalását, sőt Dorsner ezredes 10000 katona kiállítását és felszerelését ígérte.⁶⁷

Felmerülhet a jogos kérdés – Dorsner későbbi pályafutását ismerve⁶⁸ –

---

⁶⁵ Komáromi Ferenc: Vésznapok a Székelyföldön. Korrajz az 1848-ki forradalomból. Marosvásárhely, 1849. 14–15., 36–39. o.

⁶⁶ Pál-Antal 2017/b. 217. o. Josef Kluber főhadnagy levele Csíkszék tisztségéhez. Csíkszereda, 1848. november 4.; Uo. Csíkszék tisztsége a székely tábor parancsnokságához. Csíkszereda, 1848. november 4.

⁶⁷ Székely 1895, 26–27. o.

⁶⁸ Franz Dorsner (1795-1852) 1848. június 26-án lett a 14. (1. székely) parancsnoka. 1848. október 16-tól a székely tábor dandárparancsnoka. 1849. január elején Nagyszébenbe menekül, majd a császári-királyi hadseregben szolgál. 1849. október 16-tól vezérőrnagy. (Bona 2000, 311.)

komolyan gondolta-e az ezredparancsnok a védelem megszervezését? A kérdésre a forrásaink alapján a későbbiek folyamán megnyugtató választ próbálunk adni.

Egy későbbi forrásunk szerint november 11-én is tartottak bizottmányi ülést Csíksomlyón. Itt az a határozat született, hogy „ezen gyűlés a védelmi módot abba látta, ha a régi rendszer visszaállítatik, a General Commandotoli függés alá teszik magukat.” Ezt a határozatot azonban azért nem küldték el a főhadparancsnoksághoz, mivel azt a népnek is el kellett fogadnia, márpedig az elszlott. Később pedig mást határoztak.⁶⁹ Ez a közlés azért fontos számunkra, mert rávilágít a törvényhatóság döntési mechanizmusára. Azaz minden elfogadott bizottmányi határozatot a nép képviselőivel is jóvá kellett hagyatni. Másrészt viszont a békés megegyezés érdekében nem zárkóztak el a meghódolástól sem, igaz – amint azt később látni fogjuk – csak feltételekkel.

Ebben az időszakban Dobai Károly ezredes, Kolozsvárról hazatért Kézdivásárhelyre és visszavette ezrede parancsnokságát. 15. (2. székely) határőrezred, kérte a törvényhatóság területén lévő fegyveres erő és hadi készletek összeírását és annak a részére történő megküldését.⁷⁰ A későbbiek folyamán a két ezredparancsnok szoros kapcsolatban állt egymással, amely abból a szempontból érdekes, hogy a címzésekből kiderül, hogy az agyagfalvi gyűlésen létrehozott dandár szervezetet továbbra is érvényesnek tekintették. A két ezredparancsnok levelezésének tartalmát rövidesen ismertetni fogjuk.

A székely tábor marosvásárhelyi veresége után Dorsner Balási főkirálybíróhoz küldte Josef Kluber főhadnagyot, hogy a Marosvásárhely felé vezető utat elsáncolják. Balási november 9-én tanácskozára hívta Mikó Mihály kormánybiztost e tárgyban. A főkirálybíró azt javasolta Mikónak – egyetértésben Dorsnerrel –, hogy a reguláris császári királyi csapatokkal az

---

⁶⁹ Dorsner per, 11. tétel. Dorsner ezredes levele Dobai Károly ezredeshez. Csíkszereda, 1848. november 18. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 227-228. o.

⁷⁰ Pál-Antal, 2017/b. 216. o. „A Három-Miklosvár-Csík és Gyergyó székbeni Dandárparancsnokságtól. A Nemes Csík Szék Kormányozó Bizottságának!” Kézdivásárhely, 1848. november 4. A levelet a szék tisztsége a következő napon továbbította az ezredparancsnoksághoz.

összeütközést kerüljék, inkább próbálják felvilágosítani őket a székelyek hadba szállásának okiról.⁷¹

Az utóbbi megjegyzést semmiképpen sem szabad úgy értékelni, hogy a szék polgári és katonai vezetése eleve kizárta a császári királyi csapatokkal való összeütközést. A megjegyzés mindössze annyit tartalmazott, hogy lehetőleg kerüljék azt, mivel az ellenség mind minőségileg, mind mennyiségileg fölényben volt.

Emellett több határsértés is történt a Moldva felőli részekben. Ezekről a tölgyesi határőr parancsnokság küldött jelentést november 10-én az ezredparancsnokság számára. A jelentés szerint a „a békási, iványosi, domuki és Zsedánpatakának is egyrészbeni oláh lakosai bátrak marháikkal egyetembe az határt általlépni, s az által a haza fennálló törvényei ellen szegülni.” A Tölgyesi parancsnokság elrendelte a határszakasz megerősítését.⁷² Erre Dorsner 12-én intézkedett, 25 fegyveres határőrt rendelve az állomásra.⁷³

A november 11-ki bizottmányi gyűlésen a jelenlevők egy része hajlandó lett volna az erdélyi főhadparancsnoksággal egyezkedni, más része viszont a végső döntést Háromszék állásfoglalásától tette volna függővé. Végül a vitát áthelyezték a 14-én tartandó népgyűlésre. A döntésről másnap értesítették Kézdivásárhely városát.⁷⁴

November 12-én megszületett Háromszék Puchnerhez küldendő felirata. Ebben kifejezték aggodalmukat, hogy a szék határán sorkatonaságot és román felkelők ezreit vonták össze. Közölték azon szándékukat, hogy ők az alkotmányosságnak és az uralkodónak feltétlen hívei, így nem értik a főhadparancsnokság lépését és magyarázatot kérnek.⁷⁵ A határozatot Csíkszék számára is megküldték. Erre utal Kézdivásárhely november 13-én írt levele, melyben a törvényhatóságot a közös önvédelmi harc vállalására buzdították.⁷⁶

November 14-én a gyűlést megtartották, a határozatokról későbbi

---

⁷¹ MNL OL F245. 1849:1027. Balási József főkirálybíró levele Mikó Mihály kormánybiztoshoz. Csíksomlyó, 1848. november 9. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 218. o.

⁷² Pál-Antal 2017/b. 222-223. o.

⁷³ Uo.

⁷⁴ MNL OL F.245. 1849:1027. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 219. o.

⁷⁵ Egyed 2008, 293-294. o.

⁷⁶ Pál-Antal 2017/b. 224. o.

forrásokból nyerhetünk képet. Ezek szerint az ülésen az alábbi határozat született: „Csíkszék senkit meg nem támad, de ha megtámadtatik s nevezetesen, ha a megtámadó rendetlen, rabló nép lesz, vele azzal minden erejével szembeáll s vidékire lehetőségig bocsátni nem fogja, ha pedig császári-királyi sorkatonaság túlnyomó erővel jó, azt eltűrni kénytelen lesz.”⁷⁷

Nagyon fontos Dorsner ezredesnek a Dobai ezredeshez, november 15-én írt levele. Ebből kiderül, hogy a gyűlésen Dorsner is jelen volt, aki Háromszék november 12-i határozatáról tájékoztatta a résztvevőket. Elhatározták, hogy a szék határára öröket állítanak ki, amely meg is történt, emellett további örök kivezénylése és a lármafák felállítása van folyamatban. Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, valamint Csíkszereda és Gyergyószentmiklós között lovas futárokat állítanak fel, illetve a további intézkedéseiket mindenben összehangolják.⁷⁸

A másik forrásunk szintén november 15-én kelt, és Dorsner ezredes és Betzmann alezredes átírata Balási főkirálybíróhoz. Ebből az alábbiakat tudhatjuk meg:

- Az előző napi gyűlés határozatait 29. szám alatt foglalták írásba. A résztvevők határoztak arról, hogy előöröket kell kiállítani az utak mellett, ahová a gyors mozgósítás érdekében lármafákat kell helyezni. Ki kell állítani a nemzetőrséget, mely két részből áll: mozgatható és tartalék.

A fenti határozatokkal kapcsolatban a két parancsnok az alábbi kérdésekkel élt a polgári hatóság felé:

1. Az előöröket milyen feladattal állítsák ki? Őrzési, vagy harci feladatra? Ez ugyanis befolyásolja a létszámukat.

2. Kik ellen állítsák fel őket? Csak a román felkelők, vagy a sorkatonaság ellenében is?

3. Ki gondoskodik az előőri szolgálatot ellátók elhelyezéséről?

4. Kinek a parancsnoksága alá kerül a nemzetőrség?

5. A nemzetőrséget milyen elvek szerint szervezzék meg?

6. Intézkedni kell a lármafák kitételéről és őrzéséről.

---

⁷⁷ Dorsner per, 11. tétel. Dorsner ezredes levele Dobai Károly ezredeshez. Csíkszereda, 1848. november 18. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 227-228. o.

⁷⁸ Uo. Dorsner ezredes levele Dobai ezredeshez. Csíkszereda, 1848. november 15. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 225-226. o.

Emellett javasolták, hogy a Védelmi Bizottmányban ne csak hivatalnokok és birtokosok, hanem köztiszteletben álló személyek (3 fő) is helyet kapjanak.⁷⁹

Szeretnénk megjegyezni, hogy a katonai vezetés részéről ezek konstruktív lépések voltak, nem pedig taktikázás. A nemzetőri parancsnok, illetve a három újabb tag kijelölését Balási főkirálybíróra bízta. Ő intézkedett – nem pedig Dorsner – a három személy meghívásáról. Ezek pedig a következők voltak: menasági Ferenc József, szentimrei Kolumbán Ferenc és Kósa káplár. Azaz két polgári személy és egy katona. Arra nézve, hogy az illetők Dorsner feltétlen hívei lettek volna és a megadás érdekében tevékenykedtek, nincs bizonyíték.⁸⁰ Emellett meghívást kapott Tamás András nyugalmazott őrnagy is a szék vezetőjétől. A fenti személyeket egyben meghívták a november 16-án tartandó bizottmányi ülésre.⁸¹ Hasonlóképp Dorsner ezredes és Betzmann alezredes is.⁸²

A november 14-i ülésen hozott határozatokat az alábbiak szerint érvényesítették:

- Felállították a Védelmi Bizottmányt. Ennek tagjai: Balási József főkirálybíró, Mikó Mihály kormánybiztos, Josef Betzmann alezredes, aki egyben a nemzetőrség főparancsnoka is lett, Tamás András nyugalmazott őrnagy, Ferenc József, Kósa Ferenc, Kolumbán Ferenc és Adorján Imre a közszékelyek közül.

- Háromszék november 12-i átiratával egyetértenek, Dorsner kérte Dobait, hogy az erdélyi főhadparancsnokság válaszáról tudósítsa őt.

- A széket a „rabló csoport” ellenében „védelmi állásba” helyezték az alábbiak szerint: pikéteket (örtanyákat) állítanak fel a szék határán, a kirendelt örök 24 órás szolgálatot láttak el, ellenség közeledését hírül adni.

---

⁷⁹ MNL OL F245. 1849:614. Dorsner ezredes és Betzmann alezredes levele Balási főkirálybíróhoz. Csíkszereda, 1848. november 15. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 226. o.

⁸⁰ MNL OL F245. 1849:1027. Balási főkirálybíró levele menasági Ferenc Józsefnek, szentimrei Kolumbán Ferencnek és Kósa káplárnak. Csíksomlyó, 1848. november 15. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 226. o.

⁸¹ MNL OL F245. 1849:1027. Balási főkirálybíró levele Tamás őrnagynak Csíksomlyó, 1849. november 15. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 226. o.

⁸² Uo. 226-227. o. Balási főkirálybíró levele Dorsner ezredesnek és Betzmann alezredesnek. Csíksomlyó, 1849. november 15.

Ebben az esetben a lármafák segítségével mozgósítják a falvak fegyverfogható lakosságát, az örök pedig a legközelebb eső település csapatához csatlakoztak. A pikétek helyei nyugat felé az alábbiak voltak: Mitács-tetőn, Feketehegy-tetőn, az oláhfalvi országos síkban, valamint Zetelaka felé az Ostoros-tetőn. Kelet felé: Terkő-nyakon, Moldva szemmel tartására. Gyergyóban szintén 5 őrállomást állították fel. Egy állomáson 12 fegyveres katona látott el szolgálatot éjjel-nappal. Emellett Oláhfaluba 4, az onnan jövő útra pedig szintén 4 állandó lovas futárt is rendeltek, akik ellenséges támadás esetén gyorsan hírt hoztak a szék központjába. A Mátyás-huszárok közül 10 főt osztottak be futárszolgálatra. Emellett 4 lovas futárt rendeltek ki Csíkszenttamásra, ugyanennyit Csíkszentmártonba és Kászonújfaluba a Háromszékkal való kapcsolattartás végett. Kérték, hogy Háromszék is állítson fel lovas futár állományt Málnásra.

- A határozatot a papok rövidesen kihirdetik a templomokba.
- A szék területére befelé és onnan kifelé engedély nélkül senki sem távozhat.

- A nemzetőri összeírást november 16-án elrendelték, azt 22-ig be kell fejezni. Ez a tényleges szolgálatot ellátó határőröket nem érinti. A 18–50 év közötti lakosságot írják össze az alábbiak szerint: a 18–30 évesek a mozdítható nemzetőrök, 31–41 a tartalékállomány, a 41–50 éves korig terjedő korosztály kizárólag otthoni szolgálatot láthat el.

Végül Dorsner ezredes annyit jegyzett meg, hogy sem a november 11-i, sem a 14-i gyűléseken Gyergyószék nem képviseltette magát.⁸³

Ha a fenti döntéseket elemezzük, meg kell állapítanunk, hogy azok lényegében megegyeznek a Háromszék által október 30-án foganatosított védelmi intézkedésekkel.⁸⁴ Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert van olyan álláspont is, hogy Csíkszéken 1848 novemberében szinte nem is gondoskodtak az önvédelemről.⁸⁵

---

⁸³ Dorsner per, 11. tétel. Dorsner ezredes levele Dobai Károly ezredeshez. Csíkszereda, 1848. november 18. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 228. o.

⁸⁴ Kővári 2014, 326. o. A háromszéki kormányzó hivatal tájékoztat az agyagfalvi határozatokról. Sepsiszentgyörgy, 1848. október 30.

⁸⁵ Érdemes hivatkoznunk Dorsner ezredesnek a Dobai ezredeshez, november 19-én írt levelére. Ebben közli, hogy a gyergyói határőrszázadokat a pikétek kiállítására és az esetleges

November 19-én kelt August Heydte báró, császári királyi századosnak, az Udvarhelyszéket megszálló különítmény és a román felkelő tábor parancsnokának az alábbi átirata Csíkszék tisztségéhez: „A főkirálybíró úr ezennel felszólíttatik, az itten megállapodott Läger Főparancsnoksághoz 48 óra alatt határozottan nyilvánítani, hogy minémű hangulattal viseltetik a csiki népség, és minő állásba kívánja magát tenni, hogy tudni illik a commendírozó⁸⁶ úr ő nagy méltósága October 18-kán kiadott proclamatiója értelmében felállított országos kormányzást elismeri-e? annak minden tekintetben alája kívánja-e magát vetni, és minő biztosítást, garanciát fog arra nézve kimutatni?”⁸⁷

A felszólításra válaszolni kellett, ezért Balási főkirálybíró a helységek képviselőit november 21-én gyűlésre hívta a válasz megfogalmazása érdekében. Azaz a szék vezetése olyan döntést kívánt hozni a kérdésben, amellyel a törvényhatóság lakossága is egyetért.⁸⁸ A gyűlés megtartásáról Heydtét is értesítették.⁸⁹

A november 21-én tartott gyűlés anyaga fennmaradt a Hadtörténelmi Levéltárban. Pontosabban feltehetőleg az a példány, amely Heydténél járt. Csíkszék közönsége kifejezte azon szándékát, hogy az uralkodóhoz feltétlenül hű és a törvényesség betartására törekcszenek. Hajlandók elfogadni V. Ferdinánd október 3-i⁹⁰ és Puchner október 18-i kiáltványait⁹¹ az alábbi feltételek mellett:

„1-szor. Minden egyes polgároknak, rang és személyválogatás nélkül, személye és vagyona, a proclamatiónak céljához képest biztosíttassék.

2-szor. Hogy törvényhatóságunkat, melynek földje silánságához képest tulajdon népes lakosainak táplálására is elégtelen, semminemű fegyveres erő

---

támadás elhárítására utasította. (Dorsner per, 11. tétel. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 229. o.)

⁸⁶ Anton Puchner báró, altábornagy.

⁸⁷ MNL OL F245. 1849:616. August Heydte kapitány levele Csíkszék tisztségéhez. Székelyudvarhely, 1848. november 19. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 229-230. o.

⁸⁸ MNL OL F245. 1849:619. Balási főkirálybíró levele a szék településeihez. Csíksomlyó, 1848. november 20. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 230. o.

⁸⁹ Uo. Balási főkirálybíró átirata Heydtéhez. Csíksomlyó, 1848. november 21. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 231. o.

⁹⁰ 1848. október 3-án V. Ferdinánd feloszlatta az országgyűlést és Josip Jelačić báró altábornagyot Magyarország tejhatalmú polgári biztosává nevezte ki.

⁹¹ Erről megjegyezték, hogy eddig nem volt tudomásuk. Az azonban nem felelt meg a valóságnak.

nem fogja megtámadni, sőt ez ellen a tisztelt Főhadi Vezérség védeni fogja.

3-szor. Hogy fegyvereink melyek átaljába a határszélek őrzésére, valamint a belcsend fenntartására elkerülhetetlenül szükségesek, elvételni nem fognak – és

4-szer. Hogy fegyveres népünknek egy része künn lévén törvényhatóságunkból, több fegyveres erő nem fog kivitetni.”

Végül pedig az alábbi sorokkal zárjak az átiratot: „Nyilatkozatunk garanciájául pedig egyházi, katonai és polgári előjáróink s a közönségek bíráji és eskütjeinek pontos felvilágosításokat és felelőségeket ajánljuk, és ezekből tántoríthatatlan bizodalunk lévén, hogy a tisztelt Főhadi Vezérség⁹² igazságos kívánságainkat méltó tekintetbe veszi, arról való megnyugtató válaszát a százados és parancsnok úrnak reményteljesen elvárjuk.”⁹³

A „nyilatkozatot” – Heydte mellett – megküldték Dorsner ezredesnek és P. Horváth Albert háromszéki főkirálybírónak is.⁹⁴

Mint láthatjuk, hogy Csíkszék állásfoglalásának legfontosabb eleme az volt, hogy a megegyezés érdekében készek magukat alávetni V. Ferdinánd október 3-i és Puchner október 18-i proklamációinak. Ennyiben eltér a háromszékiekétől, mivel ők erre nem voltak hajlandók. Felmerülhet a kérdés, hogy ezt az engedményt hogyan értékeljük, mivel a fenti kiáltványoka magyar kormányzerveket, az országgyűlést és az Országos Honvédelmi Bizottmányt törvénytelennek nyilvánították és megtiltották az azoknak való engedelmességet. Ha valaki ebből a szemszögből értékeli a történeteket, akkor bátran kijelentheti, hogy a törvényhatóság elhagyta a szabadságharc akkor süllyedni látszó hajóját. Így a döntést nyugodtan lehetne „hazaárulásnak” tekinteni.

Csakhogy a történet ennyire nem egyszerű. Szinte egész Erdély az ellenség kezére került, bár a székelység Agyagfalván fegyvert fogott, segítséget a magyar kormányzattól nem kapott és nem is remélhetett. Csíkszék teljesen el volt zárva az anyaországtól, így az itteni történésekről

---

⁹² Erdélyi főhadparancsnokság.

⁹³ HL 1848–49. 3/476. Csíkszék Képviseleti Bizottmányának, százados és Udvarhelyi lágerparancsnok báró Heydte úr felszólítására Csík Somlyón, November 21-én 1848. hozott terjedelmes Nyilatkozata. Csíksomlyó, 1848. november 21.; Ugyanez megtalálható: Dorsner per, 11. tétel. 1848. november 21. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 231-232. o.

⁹⁴ MNL OL F245. 1849:1027. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 230. o.

nem értesülhettek, ráadásul a reguláris véderejük fele, egy határőr zászlóalj a délvidéki hadszíntéren küzdött. A két román fejedelemségben több tízezres orosz haderő állomásozott, akik pedig az osztrákok természetes szövetségesei voltak, így számításba kellett venni az ő esetleges beavatkozásukat. Maros- és Udvarhelyszéket a román felkelők ekkor már végigdúlták, amit a törvényhatóság lakossága mindenképpen el akart kerülni. A harc kimenetelét kétségesnek ítélték, ezért hajlottak a megegyezésre, de csak a személy- és vagyónbiztonság szavatolása mellett. Ennek részeként elzárkóztak a fegyver letételétől és a szék ellenséges megszállása elől. Az utóbbi bekövetkezése esetén az „utolsó csepp vérükéig” készek voltak harcolni, Az sem tekinthető utolsó szempontnak, hogy a döntés demokratikus keretek között született meg.⁹⁵

A gyűlés utáni napon Dorsner kiáltvánnyal fordult a szék lakosságához, tudatva velük, hogy a törvényhatóság – minden külső hatás és kényszer nélkül - alávetette magát Puchner október 18-án kelt kiáltványának. Egyben felszólította a századparancsnokságokat, illetve a papokat, hogy a fenti határozatot feltétlenül hirdessék ki a lakosságnak, a katona és polgári népességnek egyaránt. Közölte, miszerint értesítette Puchnert arról, hogy Csík-, Gyergyó- és Kászon-székek lakosai visszatértek a törvényesség útjára és ezt a későbbiek folyamán vegye figyelembe. Ő bízik a megegyezésben, ugyanakkor minden olyan személy ellen, aki a fenti határozat ellen bujtogat, fel fog lépni, a századparancsnokságokat pedig utasította az ilyen egyének őrizetbe vételére.⁹⁶ Ennek szellemében tiltotta meg Dorsner a törvényhatóságból kiállított Mátyás-huszároknak, hogy Háromszékre vonuljanak és harcoljanak a császári királyi csapatok ellen.⁹⁷ Egyes adataink szerint az Erdővidékről Csíkra szorult egy tisztet és 25 honvédet (12 honvédzászlóalj) Dorsner lefegyvereztette. Az utóbbiak

---

⁹⁵ Az erdélyi főkormányzók is ez irányba orientálta a szék vezetését. (Pál-Antal 2017/b. 237-238. o. Az erdélyi főkormányzók rendelete Csíkszék tisztségéhez. Kolozsvár, 1848. november 27.)

⁹⁶ Dorsner per, 11. tétel. Dorsner ezredes kiáltványa. Csíkszereda, 1848. november 22. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 232-233. o.

⁹⁷ KvmNL, F 27, Dr. Nagy Jenő Gyűjteménye, 11. Dorsner ezredes felszólítása a Mátyás-huszárok osztályparancsnokához. Csíkszereda, 1848. november 28. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 242. o.

elmondásuk szerint azért vonultak a szomszédos törvényhatóság területére, mert őrnagyuk, Balázs Manó a fegyver letételére szólította fel őket. Az egyik honvédnak, Hunyadi Andrásnak 29-én sikerült megszöknie és Háromszékre menekülnie. Az ő híradása révén kérte Kézdivásárhely városa a bebörtönzöttek szabadon engedését november 30-án. A hír azért zavaros, mert Balázs 27-én délelőtt már fogoly volt, így nem állt módjában utasítást adni senkinek.⁹⁸

Azonban az erdélyi főhadparancsnokság mind Háromszék, mind Csíkszék feliratát elutasította. Heydte a november 27-én kelt válaszában kifejtette, hogy „Ezen felséges elnöki rendeletből⁹⁹ tesszen méltóságod átlátni, hogy a honi felséges hadi fővezérség sem a székekkel, sem a székely határnoki katonasággal és parancsnokaival teljességgel semminemű értekezésbe és levelezésbe nem bocsájtkozik, és nem is ereszkedend, mielőtt a csíki népeességnek és előljáróinak általános feltétlen alávetése meg nem történt.” Ugyanakkor a császári királyi parancsnok Háromszéktől eltérően látott esélyt a megegyezésre, amelyet az alábbi sorai fejeznek ki: „Jóllehet hogy Csík és Háromszéknek viszonyai annyiban egymáshoz hasonlóak, hogy mindkettőben a törvényes térről eltérve radical revolúciói¹⁰⁰ irány vétetett, azomban Csík részére, minden esetre, mentő körülményül tűnhetik föl, hogy az ő alája vetési nyilatkozatában a törvényes útra és a kötelesség és rend törvényes pályájárai visszatérése óhajtása határozottabban kifejezve látszik, mint ez Háromszék részéről történt.” Ennek szellemében a polgári és katonai rend képviselőit december másodikára, Oláhfaluba hívta egyeztetésre.¹⁰¹

November 28-án Háromszék népgyűléssé alakult bizottmányi ülése az önvédelmi harc vállalása mellett határozott. Erről P. Horváth Albert és Berde Mózes még ezen a napon értesítette a csíkszéki törvényhatóságot. Háromszék nevében kifejezte azon reményét, hogy „Mai napon tartott

---

⁹⁸ Pál-Antal 2017/b. 245. o. Kézdivásárhely városa Csíkszék tisztségéhez. Kézdivásárhely, 1848. november 30.

⁹⁹ Az erdélyi főhadparancsnokság rendeletéből.

¹⁰⁰ Radikális forradalmi irány.

¹⁰¹ MNL OL F245. 1849: 1027. Heydte kapitány levele Csíkszék tisztségéhez. Felsőrákos, 1848. november 27. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 238-239. o.

közgyűlésünk határozatát szükséges tudás és hasonló intézkedés végett ide mellékelve küldjük, és meg vagyunk győződve, hogy a Csíki Székelység patriotismusa¹⁰² nemzeti szabadságáért fegyverét forgatandja.” Balási a következő napon írt válaszlevelében megköszönte a tájékoztatást és december elsejére székgyűlést hívott össze a tárgyban.¹⁰³

A november 21-i pontok elutasítása a törvényhatóságban mélyszékes felháborodást váltott ki. Ez reményt adott a háromszékieknek, akik ismételen együttműködésre és az önvédelmi harc vállalására szólították fel a csíkiakat.¹⁰⁴ 1848. november 30-án hat felcsíki falu kiáltvánnyal élt a szék lakosságához, melyben a november 21-én hozott határozatok felülvizsgálatára és a Háromszékkal való közös harcra szólították fel a törvényhatóságot. Álláspontjukat az alábbi sorokkal indokolták: „Ugyanis a legközelebb tartott népgyűlésünkben szomorúan tapasztaltuk, miszerént oly határozatok hozattak, amelyek minden hazáját szerető igaz hazafi keblét mély aggodalommal töltik bé, és nemsokára ez árva hazát ért veszélybe fogják dönteni. Tekintsük meg csak a legközelebbi gyűlés végzését, mely szerént Csíkszék egy bizonyos lager parancsnok felszólítására, nem fontolván meg, mit cselekszik, magát egészen hadi törvény alá átengedni kinyilatkozta. Mégpedig egy oly kormány felelőssége alatt, mely a magyar kormánytól függését gyalázatosan fölmondván, minket magyar testvéreink legyilkolására kívánna fölhasználni.

Kedves testvéreink! Fontoljuk meg csakjól ez ügyet, s magunk fogunk borzadni, mily nagy gyalázatot fog hozni fejünkre ezen végzés! Látni fogjuk benne a leggyalázatosabb esküszegést, melyet még a világtörténet sem mutathat föl, s pedig tudjuk: hogy aki esküjét megszegi, Isten büntető keze fogja azt utolérni.

Emlékeztetünk benneteket az agyafalvi gyűlésen történt esküvésünkre, midőn a legnagyobb lelkesedéssel, tiszteinkkel és fegyveres vitézeinkkel együtt 5-ik Ferdinánd magyar királyunknak és Magyarország kormányának hívséget és engedelmisséget esküdtünk, ezt most ok nélkül megszegni a legnagyobb gyávaóság és hazaárulás volna. De e mellett

---

¹⁰² Hazafisága.

¹⁰³ Pál-Antal 2017/b. 239-240. o. Vö. Kézdivásárhely levele Csíkszék tisztségéhez. (Pál-Antal, 2017/b. 240. o. Kézdivásárhely, 1848. november 28.)

¹⁰⁴ Pál-Antal 2017/b. 243. o. A 15. (2. székely) határozat parancsnokságának átírata Csíkszék tisztségéhez. Kézdivásárhely, 1848. november 29.

fontoljuk meg azt is, hogy a magyar kormány nyilatkozata szerént ki a szabadságnak ellen szegezi magát, el fogja még lakóföldét is veszíteni, s e mellett keményen fog büntettetni.”¹⁰⁵

Ezt követően került sor december elsején az újabb bizottmányi gyűlésre. Az itt hozott határozatot még aznap tudomására hozták Háromszék tisztségének és Kézdivásárhely városának. Kifejtették, hogy a november 21-én elfogadott négy pont közül a főhadparancsnokság az összeset elutasította, így számukra nem maradt más lehetőség, mint az önvédelmi harc kimondása. A Háromszékkel való összefogást az alábbi sorokkal indokolták: „Általában véve nekünk szívbe-lélekbe – eszközök alkalmazásába utolsó csepp vérünkig egyeseknek egyetértőknek kell lennünk, mert ha a magyarok Istene kedvező eredményekkel áldandja meg igazságos ügyünköt, öszveforrolt kezekkel fogjuk a győzelem örömpereit megünnepelni. Ha ellenben, mit Istentől nem várunk, az igazság is ellenünk esküdött, vesztés esetében egymás iránt érző rokon kebellet könnyebben türendjünk vesztéseinknek súlyát. S legalább a jövődőség nem fog hibáztatni, hogy visszavonás, s egymástóli gyáva elszakadás okozta vesztünköt.” Intézkedtek a lovas futárok felállításáról, illetve lőszert kértek, mivel a tartalékuk, melyet a székely tábor részére küldtek el az ellenség kezére jutott. Levelüket az alábbi sorokkal zárták: „Éber figyelem, szoros öszvertartás, szigorú engedelmisség és példás józanság légyen tényeink vezérszötone, s talán az Ég Ura megjutalmazandja törekvéseinket.”¹⁰⁶ A fenti döntést a következő napon Heydte számára is megküldték, tudtára adva, hogy a követeiket sem fogják elküldeni Oláhfaluba.¹⁰⁷

A döntést Balási postázni kívánta Heydtének, azonban a katonai hatóság a levelet feltartóztatta, arra való hivatkozással, hogy Dorsner megtiltotta, hogy a tudta nélkül bármilyen levelet is kézbesítsenek.¹⁰⁸

---

¹⁰⁵ Pál-Antal, 2017/b. 244-245. o.. Csíkmadaras, Karcfalva, Csíkszentdomokos, Csíkjenőfalva, Csíkszenttamás, Csíkdánfalva községek felszólítása. Csíkmadaras, 1848. november 30.

¹⁰⁶ Pál-Antal, 2017/b. 246. o; Uo. 246. o.. Csíkszék tisztségének levele Háromszék tisztségéhez és Kézdivásárhely városához. Csíksomlyó, 2848. december 1.

¹⁰⁷ MNL OL F245. 1848:1027. Balási főkirálybíró átirata Heydtéhez. Csíksomlyó, 1848. december 2. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 246-247. o.

¹⁰⁸ Uo. 250-251. o. Balási főkirálybíró levele Heydtéhez. Csíksomlyó, 1848. december 5.

Azonban a követek december 3-án mégis megjelentek Oláhfaluban Heydténél. A delegáció tagjai – bár már 2-án este elindultak - csak másnap reggel érkeztek meg. Tudtára adták Heydtének, hogy előző nap székgyűlés volt, ahol nem tudtak megegyezni.¹⁰⁹ Ezt követően Dorsner ezredes kiáltvánnyal fordult a községekhez, hogy kéréseiket és kívánságait adják át neki, mire már másodikán 17 falu vezetése az alábbi nyilatkozatot tette: „Alulírtak, mint falus elöljárók ezennel írásba és Wolf főhadnagy úr vezénylete alatt egy-egy személyes küldöttünk által is nyilvánítjuk a falu összes népünk saját maga kebelébe tartott közgyűlésen közegyetértéssel hozott határozat nyomán, hogy mi a Commandérozó Generális eő Exellentiaja¹¹⁰ által Octóber 18-kán kiadott proklamációja és Hey[d]te százados úr által közölt rendeleténél fogva eő Excellentiájának magunkot falusi összes népünkkel együtt feltétlenül a Comandérozó Generalis eő Nagyméltósága rendelkezése alá adjuk.” A határozatot aláírta: Várdotfalva, Zsögöd, Csikpálfalva és Csíkdelne, Csíkborzsova, Csíkszentmiklós, Csiktaploca, Csobotfalva, Csíkcsomortán, Csíkcsicsó, Csíkrákos, Csíkszentmihály, Csíkszereda, Csíkszentlélek, Szépvíz és Csíkmadaras képviselői.

A 12 fős küldöttséget Franz Wolf hadbíró főhadnagy vezette. Wolf Heydte azon kérdésére, hogy a széket vagy a határőrséget képviseli e, kijelentették, hogy a fenti 17 község álláspontját az egész törvényhatóság osztja. Heydte jelentése szerint a „A küldöttség biztosított, hogy az egész nép a korábbi viszonyok közé lép, mindenki feltétlenül engedelmes lesz, csak a nemeseknek egy része agított még és több oldalról félnek egy háromszéki betöréstől.”

Erre Heydte ismertette a feltételeit, melyek az alábbiak voltak:

1. A határőröknek a fegyvert nem kell letenniük, azonban minden más lőfegyvert be kell gyűjteni és a csíkszeredai várban elzárni.
2. A elrabolt javakat, különösen a szászrégenit, fel kell kutatni és el kell kobozni.
3. A „lázító” személyeket, azaz az önvédelmi harc híveit át kell adni.
4. A magyar kormányzattal való kapcsolatot meg kell szakítani.

---

¹⁰⁹ Ez az állítás, mint fentebb láttuk, nem felelt meg a valóságnak.

¹¹⁰ Anton Puchner báró.

5. A délvidéki hadszíntérre vonult zászlóaljat vissza kell rendelni, továbbá minden olyan törvényhatóságbeli személyt, akik a magyar kormányzat oldalán harcolnak.

6. A Mátyás-huszárok és „minden lázadásban résztvevő egyén” lefegyverzése és letartóztatása.

7. Szükséges biztonsági rendszabályok életbe léptetése.

8. Alkalmazkodás a főhadparancsnokság intézkedéseihez.

A küldöttek a feltételeket elfogadták, különösen az szolgálta nagy megelegedésre, hogy a határőrök a fegyvereiket megtarthatják. Féltek viszont a háromszékiek betörésétől, mely esetre Heydte katonai segítséget helyezett kilátásba.

A császári királyi parancsnok a tapasztalatait az alábbiakban összegezte: „Ezek után, és amit én különben másutt nagyon megbízható hírek alapján tapasztaltam, Csík behódolása, mint bekövetkező tényt szemléltethetjük. Nem fogom elmulasztani, hogy ha valamit arra vonatkozóan megtudok, naponta alázatosan jelentsem.”¹¹¹

Az Oláhfaluból hazatérő küldöttség összetalálkozott a postamesterrel, aki Balási megbízásából a december elsejei határozatokat akarta Heydtéhez eljuttatni. Wolf főhadnagy a levelet felbontotta, elolvasta, és felbontva akarta visszaadni, de így a postamester már nem vette vissza. A sürgöny későbbi sorsa nem ismert, de valószínűleg Dorsnerhez került.¹¹²

A megegyezéssel a meghódolás hívei kerültek főlénybe, hiszen Heydte döntése – kisebb módosításokkal – lényegében a november 21-i gyűlés feltételei szerint született meg. A törvényhatóság elkerülte a véröntást, az ellenséges megszállást és a lefegyverzést, Igaz, ezért súlyos árat kellett fizetnie: Puchner október 18-i kiáltványának elfogadásával egyelőre hátat fordított a szabadságharc ügyének.

A helyzetet Balási főkirálybíró az alábbiak szerint értékelte a Heydtéhez december 5-én írt levelében: „Ami továbbá a fő kérdést, ti. a csíki nép

---

¹¹¹ Kriegersarchiv, Wien. Alte Feldakten. Brigade unter Gedeon. Karton 1928. 1848-12-9. August Heydte kapitány levele az erdélyi főhadparancsnokhoz. Székelyudvarhely, 1848. december 3. Fordította és közölte Csikány 2015, 8–92. o.

¹¹² MNL OL F245. 1848:1027. Balási főkirálybíró levele Heydtéhez. Csíksomlyó, 1848. december 5. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 250-251. o.

hajlamát illeti, a magában csendes, előljáróinak parancsát mindég megfogadja, és csak a jobbra vagy balra való bujtogatás szülhet benne rövid ideig tartó ingerültséget, s valamint November 21-kén tartott bizottmányi gyűlésben polgári nyugodalomban való megmaradhatása kedvén, maga részéről a Fő Hadi Parancsnokság arányában eddig is soha meg nem szegett engedelmisségét nyilvánította, úgy a folyó December 1-ső napján tartott gyűlésben is a követek kiküldésére csak azért nem szavazott: hogy nem az előre felfedezett óhajtások melletti, hanem feltétlen engedelmisség előre való nyilvánítása kívántatván, abban jövődöbeli végpusztulását már kimondatva lenni képzelte. De többen, és azok között magam is megértvén az Oláfaluban kün járt auditor¹¹³ úrtól azt, hogy az óhajtott engedmények még bővebb mértékben már meg vannak ígírve, nem képzelek egy józan embert is Csíkba, ki nem engedelmeskedni vagy ő Felsége bármi fegyveres népével élbe állani kívánjon, s erre nézve lépés a néptől csak magától, vezető nélkül valamint nem történik, úgy nem is történhetik.”¹¹⁴

Az oláhfalui egyezményt Dorsner másnap, december 4-én hirdette ki a szék lakosai számára. Dorsner lényegében a megegyezés pontjait ismertette, de beiktatott olyanokat is, amelyek itt nem szerepeltek. Például az 5. pontban az szerepel, hogy a csíki határőröknek sem a háromszékiek ellen, sem más ellen nem kell harcolniuk. A felszabadult polgárok (jobbágyok) a határőrökkel egyforma szolgálatot tesznek. Ennek alapján felszólította a többi települést, hogy a fenti 17 község példájára tegyék meg hódoló nyilatkozatukat.¹¹⁵

A pacifikációtól az újabb kormánybiztossáig

A behódolás véglegesítése elsősorban a szomszédos Háromszékkal való viszonyt befolyásolta, hiszen az utóbbi bizott a csíkiak támogatásában. Kézdivásárhely városa már december 4-én az alábbi sorokkal fordult a csíki törvényhatóság népéhez: „A sors keze rettenetesen kezd nehezedni felettünk, halljátok meg egy borzasztó ítélet fejünk feletti kimondását – mit

---

¹¹³ Hadbíró.

¹¹⁴ MNL OL F245. 1848:1027. Balási főkirálybíró levele Heydtéhez. Csíksomlyó, 1848. december 5. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 250-251. o.

¹¹⁵ Dorsner per, 25. tétel. Dorsner ezredes felszólítása a csíkcsekefalvi közönséghez. Csíkszereda, 1848. december 4. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 250. o.

egy, az ellenség keze közül kiszabadult – nyelvöket értő egyén beszélle el minékünk. Az Erdővidékre behatolt oláhok ezeket beszéllék: „Br. Puchner ő Excellentiája értesülvén a Bécs és Magyar ügy győzedelmeiről, hivataláról lemondott – mely miatt a szászok és oláhok megneheztelvén, elzárták. Most tétlenségbe van, semmiről sem rendelkezik.” Továbbá: ugyan az oláhoktól hallotta beszélleni: miszerént” „ha Háromszékre bejöhetnek, az egészet elpusztítják, még a földet is felégetik – a népet leölik, az után a már lefegyverzett másutt lévő magyarokkal könnyen bánnak – mindent a gyermekeken kezdve, legyilkolnak. És hogy ez úttal annyira gyilkolni és égetni nem kívántak, azt azon kinézésből tették, hogy elébb a föld népét annál könnyebben lefegyvereztethessék – de az után csakis oláh élhet, másnak mindenkinek halál a fején – Erdély lakójának egyedül olának kell lenni.” Majd pedig az törvényhatóság meghódolására utalva: „Hát ti ragadnátok-é fegyvert ellenünk? Kikkel úgy szólva egy kenyeret esztek? Vagy adnátok-é utat a minket legyilkolni célzó ellenségnek – s az által önmagatokat is elárulnátok-é? – Nem – ezt nem hisszük.

Vissza, szeretett véreink e borzasztó öngyilkosságtól, magatokat szántszándékkal mézsárszékre ne adjátok – hanem fel bajtársak! Fel! A mü és apáink vére sokszor omlott együtt csatasíkon más érdekéért, most saját életünk, gyermekünk, egyszóval mindenünk forog szóban – ezért lehetetlen, hogy igaz honfi föl ne lépjen. Bércek fiai vagyunk, harcban és bajban edzöttek. Szabadságunkat, csak akarjuk, nincs erő, mi kezeinkből kiragadja!!!”¹¹⁶

A háromszékiek a harctéri eseményekről való tudósítással és a december eleji sikereik hangoztatásával is próbálták a csíkszékieket buzdítani. ¹¹⁷ A csíkiak meghódolási szándékáról azonban a Háromszéki Kormányzó Hivatal sem szerzett tudomást, mert egy, december eleji levelében így fogalmaztak: „Úgy esett értésünkre, miként szépvízi Száva Antal árusnál meglehetősen mennyiségű lőpor van, valamint Szt. Domokoson¹¹⁸ is. Ezen lőporra Háromszéknek, melynek népe az öszves székel nemzet szabadsága és a szentesített törvények megtartásáért vív a gaz pártütők ellen, és a melyben csíki székel

---

¹¹⁶ MNL OL F245. 1849:5245. Kézdivásárhely városának felszólítása Csíkszékhez. Kézdivásárhely, 1848. december 4. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 249. o.

¹¹⁷ Pál-Antal, 2017/b. 251-252. o.. 1848. december 5.

¹¹⁸ Csíkszentdomokoson.

testvéreinknek is szent és múlhatatlan kötelessége volna részt venni, és az ezer éves testvéri és válhatlan kapcsot nem hűtelenül, vérarulásuképpen szétszaggatni, de erősíteni kellene – nagy szüksége van.”¹¹⁹

Rövidesen azonban megérkezett a hír Sepsiszentgyörgyre, hogy Csíkszék meghódolt az erdélyi főhadparancsnokság előtt és semlegességet fogadott. Azaz a háromszékiek az önvédelmi harc megvívásánál rájuk nem számíthatnak. A hír fogadtatásáról Uzoni Béldi Gergely így emlékezett: „Amíg ezek történnek,¹²⁰ egy irat érkezik Csíkból, melyben közli Háromszékkel, hogy feltételesen megadta magát br. Haydténak¹²¹. – Ezen hír annálleverőbb vala, hogy nem csak nem számíthata többé Háromszék a Csík segítségére, mely éppen e pillanatban vala legszükségesebb, sőt féltő volt, hogy onnanfelől is megtámadtatván, két tűz közé szorul.”¹²² Majd pedig egy más helyen az alábbiakat jegyzi meg: „Kétséges helyzetünk már Csík elpártolásakor oda vitte a dolgot, hogy a nép gyűlése egy huszonnégyszemélyből álló bizottmányt nevezett ki, mely sürgetőség esetében békét köthessen a nemzeti által meghatározott pontok alapján.”¹²³ Azonban az önvédelmi harc csíkszéki hívei is megjelentek Háromszéken és a Gál Dániel vezette radikálisok támogatásával rábírták a népgyűlést, hogy katonai erővel nyomuljanak be a szomszédos törvényhatóságba és állítsák maguk mellé a lakosságot. Az események bemutatásánál ismét Béldi Gergelynek adjuk át a szót:” Némely Csíkból jött egyének ugyan erősíték, hogy csakis Dorsner ezredes vesztegette meg a népet, s egy kis fegyveres demonstratio elég volna aztat visszahozni az ügy mellé, s Dorsnert megbuktatni – e végre ajánltatott, hogy küldjünk egy válogatott, jól felszerelt századot egy ágyúval és egy zenészkarral toborzani Csíkba – ámbár kevés kinézés volt a sikerre, sőt, ha Dorsner következetes marad, az egész toborzó csapatot elveszthetjük, vagy talán éppen összeütközés történhetik a csíkiakkal, s így két ellenség között találunk magunkat. – Gál Daniélk pártja kivitte s 9-én kiindula az említett toborzó csapat, hanem már 12-én visszatére azon hírrel, hogy be sem bocsátották [...]”¹²⁴

---

¹¹⁹ Pál-Antal, 2017/b. 251-252. o. A Háromszéki Kormányzó Hivatal levele Csíkszék tisztségéhez. Sepsiszentgyörgy, 1848. december 6.

¹²⁰ Az önvédelmi harc eseményei.

¹²¹ Heydte.

¹²² Süli 2016, 543. o.

¹²³ Uo. 544. o.

¹²⁴ Uo. 543. o.

Más forrásunk szerint a Csíkszék területére való beavatkozás időpontját a december 14-i haditanács határozta el. Dorsner három század határőrt vont össze a két törvényhatóság határán. A háromszékiek részéről Macskási Antal átlépte a határt és próbálta az állományt a tisztjeik ellen hangolni, azzal, hogy azok árulók, tehát öljék meg őket. Különbösen egy év múlva visszatér és ő öli meg az „árulókat”.¹²⁵

A háromszékiek akciója tehát kudarcot vallott, a szék lakossága továbbra is Dorsner mellett állt.

A másik fontos következmény a katonai közigazgatás bevezetése volt a törvényhatóságban.

December 5-én már 36 település írta alá a hódoló nyilatkozatot, így Dorsner az alábbi rendeletet adta ki:

1. Minden településen alakuljon „rendőrség”, akik a bujtogatókat tartoztassák le és kísérik hozzá.
2. A századok és a falvak előjárói kötelesek a rendet fenntartani.
3. Minden népgyűlést megtilt. (kivéve a falugyűléseket)
4. Minden „rendőrségi” tárgyban csak az ezredkormány intézkedései követendők.¹²⁶

A következő napon kiadott rendeletében pedig a törvényhatóságban bevezette a rögtönítélő bíraskodást az oláhfalui megegyezés ellen fellépőkkel szemben.¹²⁷

Az intézkedésről Dorsner december 10-én tájékoztatta Balásit. Az utóbbi az e napon kelt válaszában kifejtette, hogy a rögtönítélő bíraskodás bevezetése csak a felsőbb polgári hatóságok jóváhagyása után léphet életbe.¹²⁸ Ugyanakkor Balási megküldte a településeknek V. Ferdinánd november

---

¹²⁵ TL 1. évf. (1874) 14. sz., 220. Bíró Sándor százados bizonyítványa Macskási Antal számára. Csíkszereda, 1849. június 19.

¹²⁶ Dorsner per. 25. tétel. 571. Dorsner ezredes felszólítása a szék lakosaihoz. Csíkszereda, 1848. december 5. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 251. o.

¹²⁷ Dorner per. 25. tétel. 572. Dorsner ezredes rendelete. Csíkszereda, 1848. december 6. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 251. o.

¹²⁸ MNL OL F245. 1849:1027. Dorsner ezredes levele Balási főkirálybíróhoz. Csíkszereda, 1848. december 10. Balási válasza: Csíksomlyó, 1848. december 10. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 253-254. o.

7-én,¹²⁹ a Magyar Korona országaihoz intézett felszólítását.¹³⁰

Amint a fenti rendelet szétküldése megtörtént Mikó Mihály, aki a gyergyói királybírói hivatalát folytatta, levéllel fordult Balási Józsefhez. Először is magyarázatot kért, hogy hogyan egyeztethető össze a december elseji határozat és V. Ferdinánd november 7-én kelt rendelete? Kifogásolta, hogy a november 21-i székgyűlésen csak a meghódolási szándékot mondták ki, ugyanakkor Puchner október 18-i rendeletében a polgári hatóságokat csak engedelmességre utasította, de azok a helyükön maradnak. Ezzel szemben Gyergyóban a katonai hatóság parancsol! Majd így folytatja: „Nekem tehát az az alázatos kérésem van: a br. Puchner commandirozó úr manifestuma tartatik-e meg itt, melynek megtartására birattott a nép, és a katonai kormány ezen manifestum tartalma szerint kívánja-e eljárását vezetni, vagy a néptől elfogadott manifestum tartalmán is túl megyen, és megszűnik nálunk minden hatóság, elhal minden polgári élet? – az ezeredes úr az elsőre kötelezi-e a katonai hatóságot, vagy a másodikot engedi meg? Ha ez utóbbi történik, akkor úgy vélem méltóságod velünk egész polgári tisztikarával együtt szükség képpen búcsúzhatik, hiszen másként minyájon plébánosok lennénk, hívek nélkül.” Végül az alábbi kéréssel élt Balási felé: utasítsa Dorsnert, hogy a katonai hatóságok a polgári tisztség hatáskörét tartsák tiszteletben.

Balási válasza Mikó felvetésére az alábbi volt: „E hó 14-ről költ, hozzám küldött – csakis azon kérdést magában foglaló – levelére, hogy a polgári hivatalok hatásköre még életbe vagy-e? rövid feleletem ez:

„Királybíró úrnak igen helyes javaslata következtében a polgári hivatal erősbülése tekintetiből rendeltem November 16-ról 572. E. szám alatt hetenként egy királybíró és egy jegyző folytonos jelenlétét, mely rendeletnek a más három királybíró urak eleget tévén, az urat is vagy helyetessét a kitűzött hétre vártam volna.

---

¹²⁹ V. Ferdinánd kiáltványában ígéretet te arra, hogy a robotot és a dézsmát nem állítja vissza; felszólítja a lakosságot, csatlakozzanak a hadseregeihez és segítsék azokat a rend helyreállításában.

¹³⁰ Pál-Antal, 2017/b.254. o. Balási főkirálybíró körirata a törvényhatóság településeihez. Csíksomlyó, 1848. december 10.

Kell tudnia királybíró úrnak, hogy bármennyi ellenkező hirdetményeket terjesszenek is, csak azokhoz köteles magát szabni, mit egyenes előljárójától hivatalosan veend. Egyéb aránt polgári helyzetünk fennállására nézve közös tanácskozást látok szükségesnek, és ez némely értelmesebb egyének befolyásával e hó 19-én lesz felveendő, mely időre királybíró urat is multhatatlanul elvárom.”¹³¹

A tárgyban Balási december 19-én külön megkeresést intézett Dorsnerhez. Egyrészt felhívta a figyelmét, hogy az adóhátralék beszédése csak a polgári biztosok jelenlétében történhet, másrészt figyelmeztette, hogy az a katonai parancsnokok hatásköre csak a határőri állományra terjed ki.¹³²

1848. december 22-én Dorsner utasította Puchner nevében a teljes határőri állományt, hogy hűségesküjük aláírt példányát küldjék meg aláírva a számára. Egyben kijelentette, hogy Puchner rendelete értelmében a határőröknek nem kell részt venniük a hadműveletekben, ugyanakkor külső támadás esetén segítséget kapnak.¹³³

Ezt követően válaszolt Dorsner Balási felvetésére. Kifejtette, hogy V. Ferdinánd október 3-i és november 7-i, valamint Puchner október 18-i rendeletei értelmében a Magyar Korona Országai haditörvények alatt állnak, így a katonai hatóságnak joga van intézkedni a polgári felé. A felszabadult úrbéres jobbágyságok katonai szolgálatához pedig továbbra is ragaszkodik a közös teherviselés elve alapján.¹³⁴

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a csíkszéki polgári vezetők, köztük Balási főkirálybíró a november 21-i, széles körben elfogadott határozatok értelmében tevékenykedtek. Nincs adatunk arra, hogy a császári-királyi hatóságokkal építően együttműködtek volna. A december elseji határozatoknak a császári-királyi oldal engedménye nyomán nem tudtak érvényt szerezni. Balási a későbbiek folyamán így értékelte az

---

¹³¹ MNL OL F245. 1848:1027. Mikó Mihály levele Balási Józsefhez. Gyergyóalfalu, 1848. december 14. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 257. o.

¹³² Pál-Antal, 2017/b. 259-260. o. Balási József főkirálybíró levele Dorsnerhez és a királybírókhoz. Csíksomlyó, 1848. december 19.

¹³³ Dorsner per, 25. tétel. 698. Dorsner ezredes felszólítása a csíki határőrök számára. Csíkszereda, 1848. december 22. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 261. o.

¹³⁴ Pál-Antal, 2017/b. 261-262. o.. Dorsner ezredes levele Csíkszék tisztségéhez. Csíkszereda, 1848. december 23.

eseményt:” Ámbár e hó 1-ső napján tartott bizottmányi gyűlésben a helységek képviselői nagyobb részének akaratjából a védelmi állás kimondatott, előre látható volt, hogy ez csakis a katonatiszt urak segedelmével lehet kivihető, mert ha a nép célszerű elrendezését és vezetését ahoz értő tapasztalt katonatiszt urak nem vállalják, a polgáriak között olyan ki azt teljesíthetné, nem találhatik. E szerint célszerűbb is volt a függés megösmerése, mely ellen reménylem sem bujtogatásképpen, sem más színűleg értelmes ember szót emelni nem fog. [...]”¹³⁵ Azaz a november 21-i feltételek érvényesítése következtében a szék lakossága értelmetlennek látta az önvédelmi harc vállalását. Magukra hagyatva, véráldozat nélkül sikerült elérni a békét, igaz meghódolás árán. Ennél többet az akkori helyzetben kiharcolni nem lehetett. A döntést még Mikó Mihály is tudomásul vette, aki gyergyói királybíróként folytatta a hivatalát. A háromszékiek betörésének elhárítása pedig azt jelentette, hogy a törvényhatóság lakosságának többsége támogatja Dorsnert.

1848 december közepén megindult az észak-erdélyi magyar ellentámadás, a magyar csapatok december 25-én visszafoglalták Kolozsvárt. 1848. december 31-én Józef Bem Beszterce ellen indult, seregét három részre osztotta: a jobbszárnyat Mikes Kelemen ezredes vezette és Lekence felé operált. Január 1-jén a magyar csapatok elfoglalták és felégették Naszódot, január 2-án Bem Beszterce előtt termett. Urban rövid harc után feladta a várost, a Borgói-szoros felé vonult vissza. Január 4-én Tihucánál várta be Bemét, ám a rossz időre való tekintettel úgy döntött, hogy elhagyja az állását és Bukovinába menekült.

1849. január 12-én Józef Bem vezérőrnagy bevonult Marosvásárhelyre, majd közeledett a Székelyföld belseje felé. Január 14-én a háromszékiek Kézdimartonfalván gyűlést tartottak és felmondták az árapataki szerződést. Egy hét múlva, az időközben ezredessé előléptetett Gál Sándor vezetésével benyomultak Csíkszékbe és felszámolták Dorsner hatalmát. Ezzel új korszak kezdődött a törvényhatóság 1848–49-es történetében.

---

¹³⁵ MNL OL F245. 1849:1027. Balási főkirálybíró levele Dorsner ezredeshez. Csíksomlyó, 1848. december 10. Közli: Pál-Antal, 2017/b.

Ismét Csíkszék kormánybiztosaként

A Bem által január 15-én Marosvásárhelyen ezredparancsnoknak kinevezett Gál Sándor fő feladatát a tábornok az alábbiakban határozta meg:

„Közönségesen elismert hazafias igyekezete a haza ügye aránt kezeskedik nekem afelől, hogy gyergyó- és csíkszéki és az kászoni félrevezetett nép nemsokára vissza fog téríttetni az igaz útra. Igyekezni fog ön minden ártalmas egyéneket eltávolítani, s oly sietséggel, minő lehetséges a parancsnokság átvételére sietni.”¹³⁶

A helyzet ekkor azonban még veszélyes volt, mivel a szék kormányzatát Dorsner szilárdan a kezében tartotta. Az 1849. január 4-én Háromszék kormánybiztosává kinevezett Németh László honvéd hadnagy, ügyvéd Gyergyóalfalun keresztül, kerülő úton ment tovább szülőföldjére. Erről így emlékezett: „Maros- és Udvarhelyszék felső részén még nappal utazhattam, de Csíkban, Alfalu községén túl, ennek is vége szakadt, mert itt lakó Mikó Mihály, Csík kormánybiztosától, a legkomolyabban figyelmeztettem a hely veszélyes voltára. Az osztrák tisztek uralkodása ez időben érte ott a tetőpontját. A legszigorúbb fegyelmet tartották fenn a csíki nép között, mindenre ügyelve, mindent meglesve. A személybiztonság legcsekélyebb gyanúra veszélyeztetve volt. Vacsora után tovább vettem utamat egy becsületes székely ember szánján, mivel kíséretemet elővigyázatból Marosvásárhelyt hagytam.”¹³⁷

A Háromszék felől benyomuló Gál Sándor ezredes Csíkszeredáról 1849. január 23-án kiáltvánnyal fordult a törvényhatóság lakosságához. Ebben felszólította őket, hogy térjenek vissza a magyar kormányzat mellé és szakítsanak Dorsnerrel.¹³⁸

Ugyanezen a napon kelt Gálnak egy másik, Balási főkirálybíróhoz intézett levele, melyben a polgári kormányzat ügyében így intézkedik: „Nemzetiségünk és alkotmányos szabadságunk megvédésére felhívó jelen időben szükség lévén minden percet a közérdek előmozdítására használni, kötelesnek érzem magamot ezennel ide zárt Bem tábornok úr kinevezése

---

¹³⁶ Németh, 2008. 143. o.

¹³⁷ Süli, 2017. 122. o.

¹³⁸ Közli: Németh, 2008. 143-144. o.

és felhatalmazása következtében felszólítani főkirálybíró urat f. hó 25-én délelőtti 9 órakorra egy képviselői bizottmányi gyűlés kihirdetése aránt.

A gyűlés tárgyai a vitatkozásból fölmerülhető kérdéseken kívül leendőknek a már általam elintézett tábor rendszerezésnek tudatása, a szék gazdasági, politikai, fenyték ügyeinek, a személy és vagyon bátorság kellőlegi fenntartása érdekében leendő rendezése.

Kívántam tudatni azt is főkirálybíró úrral, hogy a polgári kormányzás mellett ellenörökül Mikó Mihály és Biális Ferenc urak alkalmaztattak, miről Bem tábornok úrhoz feljelentésemet már meg is tettem. A kinevezett polgári biztosok működése rögtön megkezdődvén, azoknak ellenörsege és teljes befolyása mellett fognak minden polgári ügyek kezeltetni! A gyűlés kihirdetésit kérem mostani sürgős körülményekhez képest úgy intézni, hogy a minden falu részire külön példánya küldetessen ki.”¹³⁹

Azaz Mikó neve, mint a szék egyik lehetséges vezetője merült fel, bírván a magyar kormányzat teljes bizalmát. Gál ezredes kormánybiztos kért Csánytól a törvényhatóság élére, akinek a választása Mikóra esett.¹⁴⁰

Hogy a kinevezésére pontosan mikor is került sor nem tudjuk, de február elején már ő állt a törvényhatóság élén. A gyergyószentmiklósi római katolikus esperesi kerület február 7-én tartott gyűlésén már az új kormánybiztos által küldött 9 proklamáció szétosztásáról intézkedtek.¹⁴¹

Első kormánybiztosi jelentése, melyet Csány László teljhatalmú országos biztoshoz intézett, 1849. február 8-án kelt Gyergyóalfaluból. Aggodalmát fejezte ki, hogy a fegyveres haderő kiindulásával a szék védelem nélkül maradt, noha annak helyzete továbbra is aggasztó. Ő ugyan Beöthy Ödön korábbi országos teljhatalmú biztos rendelete alapján¹⁴² megkezdte a vadászcsapatok szervezését, 5 század állománya ki is állt, azonban a fegyver és felszerelés hiánya miatt a lelkesedés egyre fogy, félő, hogy ezen csapatok rövidesen feloszlanak.¹⁴³ Veszélyesnek ítélte meg a gyergyói határszél

---

¹³⁹ Közli: Pál-Antal, 2017/b. 266-267. o.

¹⁴⁰ Németh, 2008. 47. o.

¹⁴¹ Pál-Antal, 2017/b. 271. o.

¹⁴² Kolozsvár, 1849. január 6. Közli: Kővári, 2014. 360-361. o.

¹⁴³ A törvényhatóságban alakított vadászcsapatokra lásd: Süli Attila: A szabad- és vadászcsapatok szervezése és működése Erdélyben 1849-ben. In: Hadtörténelmi

helyzetét, ahol mintegy 1500 román felkelő állt készen arra, hogy az első adandó alkalommal a magyar kormányzat ellen forduljon.¹⁴⁴

A székben tehát megkezdték a vadászok toborzását. Az 1849-ben alakult szabadcsapatok szervezésének alapjait Kossuth Lajosnak, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökének 1848. december 16-án kelt rendelete fektette le. Ebben Kossuth felszólította a veszélyeztetett törvényhatóságokat, hogy szervezzenek gerillacsapatokat. A részletek a két nap múlva kiadott újabb Országos Honvédelmi Bizottmányi rendeletben jelentek meg. A csapatok vezéreit a főispánok, vagy azok távollétében az alispánok nevezték ki. A vezérek 100–200 fős csapat esetén századosi, 400 fő felett őrnagyi illetményt kapnak. Az így felállított alakulatok nem tartoztak a rendes katonaság közé, de ha más megyében veszélyhelyzet volt, akkor a kormány felhívására kötelesek voltak oda menni. Felszerelésükről a jelentkezők maguk gondoskodnak. Feladatuk a gerillaharc, a megszerzett zsákmány őket illette, a szuronyos puskákért és foglyokért külön pénzt kaptak. Hatáskörileg a polgári kormányzathoz tartoztak, hadműveleti területre kerülve azonban kötelesek voltak az illetékes katonai parancsnokoknak engedelmeskedni. Ehhez kapcsolódóan Beöthy Ödön 1849. január 6-án Erdély törvényhatóságai felé bocsátott ki nyílt rendeletet. Eszerint a vadászcsapatokba belépők 5 forint foglalatot kaptak, zsoldjuk a sorkatonaságéval megegyező volt. Az alakulatok a katonai törvények hatálya alatt álltak. A belépők vállalhattak mind lovas, mind gyalogos szolgálatot, amennyiben egy csapat létszáma elérte a 100 főt, megalakultnak számított és indulnia kellett a román felkelők ellen. Fő feladatuk az volt, hogy portyázásaikkal a bűnösöket elfogják, a rablott javakat és fegyvereket begyűjtsék. Semmi olyan jogosítványuk nem volt, amely törvénytelenségre hatalmazta volna fel őket.¹⁴⁵

Mikó Mihály úgy vélte, hogy az Udvarhelyszékben besorozott újonccal együtt már kiállítható lesz egy székely vadász zászlóalj. Mikó a

---

Közlemények, 125. évf. (2012) 2. sz. 409-436. o. A hivatkozott rész: 421-424. o.

¹⁴⁴ Süli, 2013. 213-214. o. A fegyver és felszerelés utáni igényét Mikó a február 9-én Forró Elek alezredeshez, marosvásárhelyi katonai parancsnokhoz írt levelében is megismételte, (Közli: Süli, 2013. 214-215. o.)

¹⁴⁵ Hermann Róbert: Az abrudbányai tragédia, 1849. Bp. 1999. 10-14. o.

vadász újoncokat március elején Marosvásárhelyre indította. A kormánybiztos azonban nem tartotta jónak, hogy a vadászok csak négyhavi szolgálatot vállaljanak, mivel ezalatt még rendesen kiképezni sem lehet őket. Ehelyett 4 év időtartamot javasolt. Februárban a szervezés elősegítésére a szék területére érkezett Szentpály Sándor százados, aki Mikónak 6000 forintot adott a további szervezésre. Szentpály bejárta Mikóval a felcsíki falvakat, megpróbálták a székelyeket a vadászzászlóaljba való belépésre ösztönözni, azonban nem sok sikerrel. A fiatalok ugyanis vagy a határőr zászlóaljokban, vagy honvédként szolgáltak, míg az idősebb korosztály inkább az otthoni, kevésbé terhes nemzetőri szolgálatot választotta. Szentpály kérte Csánytól, hogy a kiképzett, alkalmas egyéneket tettesse át a kormánybiztos nevét viselő „Csány vadász zászlóaljhoz”. Mivel egy század már megalakult, ennek élére Németh György kinevezését kérte. Egyben közölte Csányval, hogy másnap a gyimesi csángók közé indul a vadászcsapat eszméjét népszerűsíteni. Februárban Mikó elrendelte a vadászfegyverek beszedését a lakosságtól, így március elején már két vadászszázadot fel tudott fegyverezni. Emellett a rendelkezésére álló pénzüsszegeből felállított még egy lovas vadászszázadot is. Az utóbbiak többnyire saját lovaikkal jelentkeztek szolgálatra, többségük a gyergyói örmény kereskedők fiai közül került ki. Kissé furcsának tűnhet, hogy Szentpály a csapatát Csányról kívánta elnevezni, de a teljhatalmú biztos a „keresztapaságot” végül elfogadta, később azonban mégis úgy döntött, hogy az alakulat a „székely vadászzászlóalj” nevet viselje. Bár Csány látszólag támogatta a kezdeményezést és pénzt is küldött, a Kossuthoz február 10-én írt levelében kifejtette, hogy nem sok reményt fűz a vállalkozás sikeréhez. Ez beigazolódtott, mert a teljes zászlóalj nem jött létre, mivel a szervező csak olyan egyéneket vehetett fel, akik vadászpuskával rendelkeztek, ilyen azonban már kevés volt a törvényhatóságban. Szentpály a március 17-én, Csányhoz írt levelében kifejtette, hogy a 4 hónap nagyon kevés idő a rendes kiképzéshez és a harci tapasztalatok megszerzéséhez, így ő – K. Horváth János udvarhelyszéki kormánybiztossal egyetértésben – megkezdte az alakulata átszervezését négy éves, rendes honvéd vadász alakulattá. Az utóbbit egyébként Csány teljes mértékben támogatta, Szentpálynak pénzt és felszerelést ígérve.

Mikó Mihály kormánybiztos március 22-én javasolta Csánynak, mivel Székelyföldön mindenki katona, a vadászcsapatok tagjai se kapjanak foglalót. Beöthy 5 forint foglalót adott a 4 hónapos csapatok tagjainak, így ebből a csapatnemből két gyalogos és egy lovas század alakult, melyek a Tölgyesi szorost őrizték. Csány válaszában kifejtette, hogy a továbbiakban csak a 4 évre szerveződő honvéd vadászrezredek felállítását támogatja.

A székben alakult, Baritz István százados vezette vadászszázad május elején Gyergyószentmiklóson állomásozott, létszáma 150 fő volt és ugyanennyi vadászfegyverrel rendelkeztek. Egy júniusban kelt létszámkimutatás szerint az alakulat már 309 fős volt.

A szék nemzetőrségének élére februárban nevezte ki Tamás András nyugalmazott székely huszár őrnagyot Gál Sándor ezredes.¹⁴⁶ Ezzel párhuzamosan folyt a nemzetőrségek újjászervezése, amelyből – Mikó Mihály kormánybiztos február 19-én kelt jelentése szerint – 12 mobilis század létezett, 3000 fős létszámmal. Mikó a legnagyobb problémának a fegyverhiányt tartotta, amelynek következtében félt, hogy a századok feloszlanak.¹⁴⁷

A szabad- és vadászcsapatok és a nemzetőrség szervezése mellett, másik fontos feladat volt a helyi hadiipar megszervezése. Mind Gál, mind Mikó Mihály nagy energiával látott neki a csíkszéki haderő szervezéséhez, illetve a helyi hadiipar megteremtéséhez. Gál tárgyalásokat folytatott Zakariás Antallal, a csíkszentdomokosi rézbánya bérlőjével és Bodor Ferenc művezetővel, Zakariás bányatisztjével.¹⁴⁸ Ennek alapján merülhetett fel a kiváló szervezőként ismert Gálban, hogy az ágyúöntést gyakorlati szempontok alapján a nyersanyagbázis közelében, vagyis Csíkban kellene folytatni. Ez esetben a szállítás során felmerülő idővesztéseket és költségeket ki lehetett volna küszöbölni. Arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a Felcsíki-medence katonailag védettebb helyen feküdt, mint Kézdivásárhely. Gál szervezési javaslatait és eredményeit Mikó Mihály 1849. február 19-én jelentette Csánynak.¹⁴⁹

---

¹⁴⁶ Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. II. Csíkszék. Pest, 1869. 157. o.; Németh, 2008. 47. o.

¹⁴⁷ HL Csány-lt. 1849:373. Mikó Mihály kormánybiztos levele Csányhoz. Gyergyóalfalu, 1849. február 19. Közli: Süli, 2013. 215-217. o.; Tamás Andrásra lásd: Bona, 2000. 673. o.

¹⁴⁸ A csíkszentdomokosi rézbányászatról: Kővári László: Erdély földje ritkasságai. Kolozsvár, 1853. 163-165. o. o.; Orbán, 1869/a. 93-95. o.; Vajda Lajos: Balánbánya történetéből Korunk, 1982/12. 972-976. o.

¹⁴⁹ HL Csány-lt. 1849:373. Mikó Mihály levele Csány Lászlóhoz. Gyergyóalfalu, 1849. február 19.

Az ügy előzménye az volt, hogy Zakariás Antal 1849. február 16-án levélben kezdeményezte az ágyúöntő- és lőporkészítő üzem létesítését a csíkszeredai katonai parancsnokságnál, Csíkszentdomokos székhellyel.¹⁵⁰ Ezt követően a bányát egy bizottság vizsgálta meg, amelynek tagja volt Bíró Sándor református lelkész, háromszéki radikális forradalmár és Tamási István csíkszeredai gyógyszerész. A bizottság tárgyalásokat folytatott Bodor Ferenc bányanaggyal a lőpor-, gyutacs- és ágyúöntő üzem felállítása tárgyában. Bodor még aznap elutazott Csíkszeredába, ahol a helyi katonai parancsnoksággal tárgyal, majd ezt követően továbbment Kézdivásárhelyre a bizottság és a helyi katonai parancsnoksággal tárgyalásokat folytatott. Bodor jegyzőkönyve szerint megegyezés született a fenti üzemek létrehozásáról, ennek helyéül Csíkmadarast szemelték ki.¹⁵¹ Egyben Bodor rendelkezésére bocsátottak 1000 forintot építési anyagok vásárlása céljából Bodor közlését Bözödi György kutatásai is alátámasztják. Bözödi szerint a magyarhermányi és erdőfülei üzemek helyreállítására Bodor 2000 forintot kapott, az összeget két részletben utalták ki. 1000 forintot Mikó Mihály, 1000 forintot pedig Németh László. A kiutalásokról szóló, Bodor által ellenjegyzett nyugtákat Bözödi ismertette a Gábor Áronról készített tanulmányában. Bíró Sándor szerint a Csíkszentdomokosi Rézbánya Hivatal vállalta, hogy 14 nap alatt olyan lőporgyárt állít fel, amely naponta 5-10 mázsa lőport képes termelni.¹⁵² Így érthető, hogy Gál Sándor a február 26-án Csány László teljhatalmú országos biztoshoz írt levelében kevés lelkesedéssel írt a kézdivásárhelyi ágyúgyártásról, ahol a termelés ugyan folyik, de „az anyag hiánya miatt csak kisszerű.” Így Gál a csíkszentdomokosi bánya környékén egy-két hét alatt egy lőpor- és ágyúöntő

---

¹⁵⁰ Hargita Megyei Levéltár. Csíkszereda. F 68 Csíkszeredai alkerületi biztosság. [Bodor Ferenc] levele Zakariás Antalhoz. Balánbánya, 1849. szeptember 5. Közli: Süli Attila: Források Bodor Ferenc életútjához és munkásságához. (1848-49) In: Ágyúcső és puskapor. Bodor Ferenc a 48-as csíki ágyúöntő és lőporgyártó. Tanulmányok. Sajtó alá rendezte: Pál-Antal Sándor. Marosvásárhely, 2017. 280-281. o.

¹⁵¹ Uo. Bodor Ferenc egy későbbi, 1849. szeptember 5-én Balánbányáról Zakariás Antalhoz írt leveléből megtudjuk, hogy Zakariás neheztelt Bodorra, hogy a lőporgyár nem Csíkszentdomokoson, hanem Csíkmadarason épült fel.

¹⁵² HL Csány-lt. 18. d. 720:1849. Bíró Sándor levele Németh László háromszéki kormánybiztoshoz. Réty, 1849. február 18. A jelentést Németh továbbította Csány László teljhatalmú országos biztoshoz.

üzemet kívánt létrehozni, melyhez Csánytól pénzügyi forrást kért.¹⁵³ A kezdeményezést Csány teljes mértékben egyetértett és 1849. március 5-én az alábbiakat jelentette Kossuthnak: „Mai napon vett tudósítás szerint a csíkszentdomokosi rézbánya hivatal 14 napok alatt nagyszerű lőporgyárt és Magyarhermánban az ottani vashámorra egy vaságyú és golyógyárt tervez 7 napok alatt felállítani.”¹⁵⁴

Gál a március 3-án, Csíkszeredán írt levelében az alábbiakról tájékoztatta Csányt: „3or A hadi készülétekre nézve aképp intézkedtem, hogy kézdivásárhelyi gyárakon kívül Csíksz[ent]domokoson is ágyúöntő, golyóöntő, s lőporgyárak állíttassanak, mihez a megkívántató anyagokat részint Bem tábornok úr, részint magam is megrendelem, valamint a szükséges pénzoszveg megküldéséről is intézkedtem.”¹⁵⁵

A tervezetből végül csak a lőporgyár valósult meg Csíkmadarason, melynek igazgatója Bodor Ferenc lett.

Visszatérve Mikó Mihály kormánybiztosi működésének ismertetésére a február 19-én írt levelében arról tájékoztatta Csányt, hogy Békás, Zsadanypatak és Iványos román lakossága lázadásban van, ezt nem tudja felszámolni, mivel a felkelők sok lőfegyverrel rendelkeznek, a sűrű erdőségekbe vonultak vissza és az utakat bevágták. Emellett a katonaság élelmezésére 3 magtárt állított fel, rozsból, zabból és szénából komoly készletekkel rendelkeznek.¹⁵⁶

A következő jelentését Mikó február 24-én intézte Csányhoz Gyergyóalfaluból. Közölte, hogy az 1848 nyarán a Délvidékre kimozdított csíki határőr zászlóalj 20-án hazaérkezett. Az állomány felváltása megtörtént, a zászlóaljat Gyergyószentmiklósrá koncentrálták és 27-én fog útnak indulni Beszterce-vidékre. Ezen felül megismételte a fegyver, felszerelés és pénz iránti igényét.¹⁵⁷

---

¹⁵³ Gál Sándor 1849. február 26-án, Csíkszeredáról írt levelét közli: Németh, 2008. 146-149. o.; Böződi, 1974. 240-241. o.

¹⁵⁴ Csány-ir. 1998. II. 216-217. o.; Alapy, 1925. 219-220. o.; Böződi, 1974. 240-241. o.

¹⁵⁵ A levelet közli: Németh, 2008. 151. o.

¹⁵⁶ HL Csány lt. 1849:373. Közli: Süli, 2013. 215-217. o.

¹⁵⁷ HL Csány-lt. 1849:24. Közli: Süli 2013., 221-222. o.

Mikó következő levele Csányhoz március 6-án kelt szintén Gyergyóalfaluból. Ebben – a haderőszerzés és a hadiipar érdekében tett, fentebb már ismertetett intézkedésein túl – rendelkezést sürgetett az éhínség elkerülésére, amelyet a Moldvából történő gabona behozatallal kívánt orvosolni. A Békáson lévő román felkelők ellenében Gál ezredes egy csapatot küldött ki, az előbbieken azonban Moldvába húzódtak az orosz katonaság védelme alá. A cári katonák a honvédekkel szemben ellenségesen léptek fel. Mikó megismételte pénzigényét, továbbá a hivatalos rendeletek megismerése érdekében sürgette a kormányzat hivatalos lapjának, a Közlönynek a megküldését.¹⁵⁸

Időközben Gál ezredes a szék főkirálybíróját, Balási Józsefet letartóztatta (március 13.), Mikót pedig felszólította a folyó ügyek átvételére. A kormánybiztos a nézetét a március 24-én írt levelében fejtette ki Csánynak. E szerint:

„Gál Sándor úr bizonyára terjedelmesen fel fogja terjeszteni azon okokat, melyek őt arra bírták, hogy e letartóztatást tenni magát kötelesnek érezze. Azonban kötelesnek tartom én is magamot ezen ügyben észrevételeimet felterjeszteni. Az érdekelt főkirálybíró szándéka minősége felett ítéletet hozni nem tartozik hozzám, de hogy ő a közel 80 éves ember sem azon elszántsággal, elhatározottsággal, sem azon gyorsasággal nem bír, mivel most egy főhivatalnoknak bírnival kell, az tagadhatatlan.”

Majd így folytatja: „Hivatalos leveleiből és többek előtt tett önkéntes nyilatkozataiból főleg kettő tűnik ki.

1-ső. Hogy meggyőződése szerint nem látja helyesnek, s nem egyezhetik abba, hogy az őfelsége katonasága ellen harcot folytassunk.

2-or. Hogy hivatalos intézkedéseit úgy szereti tenni, hogy az ellenség nagyon ne bosszankodjék, miszerint ha veszünk, kedvezésre számíthatunk.

Mármennyire lehet ily elvek mellett a mostani időben egy főtitiztnek a kormányt kezébe hagyni, azt megítélni nem az én dolgom.

Azonban, mivel a nemzetgyűlés által alkotott szabályok által a katonai törvényszék elibe országgyűlési tagok nem állíthatatnak, Gál ezredes urat, amint elfogatta, el is bocsátotta, miután azon nyilvánítást tette volna, hogy mindaddig, míg felsőbb helyen ügye felett határozat nem hozatik, hivatalát folytatni nem kívánja.

---

¹⁵⁸ HL Csány-lt. 1849:69. Közli: Süli 2013., 225–26. o.

Ebből áll a tény. Részemről szükségesnek látom, hogy országos biztos úr e tárgyban minél előbb rendelkezni méltóztasson.¹⁵⁹

A katonai és polgári hatalom egyre erősödő ellentétére vall Mikó egy másik levele, amely szintén március 24-én kelt. Ebben kifejtette, hogy Gál ezredes, Bem felhatalmazása alapján egy bizottmányt állított fel a törvényhatóság élére. Ennek elnöke maga Gál volt, emellett két katonából és két polgári személyből állt. Majd levelét így folytatja: „Noha nekem országos biztos úrtól ez iránt semmi utasításom nem volt, s noha e teljes hatalommal bíró kormányzó választmány alakítása első tekintetre a kormánybiztos működését paralizálni¹⁶⁰ látszik, különösen azon esetben a minő most is előfordult, midőn ti. a hivatalnokok kinevezése Bem tábornok úrtól az ezereadesre, országos biztos úrtól a kormánybiztosra bizatik.

Azonban meggyőződve lévén mind arról, hogy e választmány és elnöke a honvédelmi bizottmány és országos biztos úr által is kitűzött irányt fogja működésiben követni, mind arról, hogy erélyességénél fogva a közbátorság fenntartására is elég erős leend, annyival inkább megegyezem ezen kormány felállítására és az alsóbb hivatali osztályok vármegyei lábra átalakításában, mivel a személyzet kiválasztásába befolyásom önként elfogadtatott.

Ezeket igazolásul jelentem, mert a midőn országos biztos úr által rám ruházott azon hatalomnak, hogy a tiszteket, főtiszt nem létiben kinevezzem, mással közösen gyakorlására hajoltam, – felfejteni szükségesnek látám, hogy azt csak a különben előfordulható káros egyenetlenkedés kikerüléséből – a közjó érdekéből tettem.”¹⁶¹

Harmadik, szintén e napon írt levelében a Moldvából történő gabonavásárlásról tájékoztatja Csányt. Egyrészt konkrét igényt kért, másrészt pénzt kért a kereskedőknél található készletek felvásárlásához.¹⁶²

A negyedik jelentésben pedig a moldvai politikai és katonai viszonyokat, valamint a megszerzett információkat ismertette.¹⁶³

Csány távollétében helyettese, Berde Mózes válaszolt március 31-én.

---

¹⁵⁹ Pál-Antal, 2017/b. 300-301. o.

¹⁶⁰ Lehetetlenné tenni.

¹⁶¹ Pál-Antal, 2017/b. 301. o.

¹⁶² Uo.

¹⁶³ Uo. 302. o.

Kifejtette, hogy a főkirálybíró a parlament tagja, ő felette csak az országgyűlés ítélkezhet, elzárni pedig nem lehetséges csak bizonyos esetekben. (hazaárulás, bűncselekmény) A katonai vezetés a polgári ügyekbe csak a hadkiegészítés területén szólhat bele, minden más ügyekben a kormánybiztosok illetékesek.

1849. március 26-án Mikó azt közölte Csányval, hogy a Bem által elrendelt közigazgatási átalakítást a teljhatalmú országos biztos rendeletére, az eddigi tisztviselők meghagyása mellett felfüggesztette. 27-én a székelyföldi postavonal felállítására tett javaslatot az alábbiak szerint: Marosvásárhely-Parajd-Székelyudvarhely-Gyergyószentmiklós-Csíkközmás-Kézdivásárhely-Sespiszentgyörgy. 29-én pedig a gyógyszerárakból lefoglalt salétromsav mennyiségéről tájékoztatta Csányt.¹⁶⁴

Mikó március 13-án kezdeményezte a Torda megye felső kerületében fekvő, de földrajzilag Gyergyóhoz közel fekvő Oláhtoplica és Mesterháza Csíkszékhez csatolását, mivel az utóbbiak lakossága Gyergyóditróban kinyilvánította, hogy a székelységhez akar tartozni, Torda megye és Aranyosszék kormánybiztosa, Ugron István azonban ez ellen óvást emelt és kérte Csánytól, hogy Mikó az elcsatolást törvényes úton kezdeményezze.¹⁶⁵

Ugron neheztelésére Mikó az április 7-én kelt levelében reagált. Egyrészt visszautasította a vádat, hogy saját hatáskörben intézkedett volna az elcsatolásra. Kifejtette, hogy a községek lakói keresték meg őt, ő csak továbbította kívánságukat. Ugyanakkor véleménye szerint az elcsatolás – hasonlóan a Felső-Fehér megyei községek Háromszékhez való csatolásához – a közigazgatás megkönnyítése érdekében indokolt.¹⁶⁶

Április 9-én írt jelentésében a csíkszéki kormánybiztos Gábor Áron tüzér őrnagy moldvai felderítő útjáról számolt be Csánynak. Gábor Áron egészen Piatráig ment álnévén, hogy az orosz csapatok számáról, állapotáról, esetleges hadműveleteiről információkat szerezzen. Az általa hozott hírek az alábbiak voltak:

„A Tölgyesi és Békási szélekhez két-három órai távolságra érkezett¹⁶⁷ –

---

¹⁶⁴ Uo. 304-305. o.

¹⁶⁵ Uo. 305. o.

¹⁶⁶ Uo. 321-322. o.

¹⁶⁷ Gábor Áron.

előadása szerint a legnagyobb hadi készüléttel mintegy 6–7 ezer muszka 8 ágyúval, 40 szekér aprófegyver munícióval, sat. A föld népe az innen beszköött oláhokkal egyesülve kíséri a csapatot, – általánosan a nép száján forog ott, hogy egyenesen Gyergyóba jönnek Tölgyesen és Békáson. Tegnap váratott a határhoz egy generális. – Ezen jelentés e pillanatban éppen így tétetik Békásból és Küszürükőpatakából. Megelőzte ezt egy tudósítás 3 nappal ezelőtt, miszerint a határon túl muszka főtisztek láttattak a vidéket perspectivákkal recognoscirozni¹⁶⁸ Mennyi fog még történni Gábor Áron őrnagy úr azon állításából, miszerint a muszka 6 nap alatt múlhatatlanul betör – miről fejével akar kezeskedni – nem tudom. Annyi igaz, hogy innen a nép ki van merítve, és fegyveres erőnk, mit a muszka erővel szembe tehetünk mintegy kétszázra rúg, e sem szuronyos fegyverrel.”¹⁶⁹

Mikó e valótlán hírek hatására védelmi intézkedést sürgetett Gáltól, a teljhatalmú országos biztostól pedig további pénzt, fegyvert és felszerelést igényelt.

Április 13-án kelt levelében arról tájékoztatta Csányt, hogy Gál rendelete nyomán intézkedett 4000 gyalogos és 400 lovas élelmezéséről. Az orosz betörés hírére, tekintettel arra, hogy az oláhtopliciai román lakosságot Békásról érkezett egyének bujtogatják, elrendelte a 18-30 év közötti korosztály összeírását és a tartaléksereg felállítását.¹⁷⁰

Ismereteink szerint április 18-án Mikó két levelet is intézett Csányhoz Gyergyóalfaluból. Egyikben felvázolta az éhínség megelőzésére hozott rendelkezését, amelynek keretében megtiltotta a pálinkafőzést és beszedte a pálinkafőző üstöket. A másikban a Lázár János örmény kereskedőtől vásárolt gabona árának megtérítését szorgalmazta.¹⁷¹

Nagyon fontos azon Csányhoz írt tervezete, amelyben a törvényhatósága megyésítésére irányuló elképzeléseit ismerteti. Itt két fő szempontot rögzített:

„Csík és Háromszék 1764 óta mostanig a határszéli katonai rendszer alatt állván, a polgári igazgatástól katona tisztjei által elidegenítettett, meg-

---

¹⁶⁸ Látcsóvel megfigyelni.

¹⁶⁹ Süli, 2014. 352-353. o.

¹⁷⁰ Pál-Antal, 2017/b. 325. o.

¹⁷¹ Uo. 328. o.

szokta a katonai igazgatást.

Az első lépés ezen népnek polgári iurisdictiono¹⁷² alá vezetésére a mostani tiszti organisatio¹⁷³ és az első lépéstől függ az, hogy ezen katonás nép békésen és önkéntesen vezettesse be magát a polgári igazgatásba, vagy az ellen, ami iránt annyi ellenszenvet tápláltak szívében a régi katonatisztek, zúgólódva és ingerülten keljen ki. Ez okból én két fő szempontból indulnék ki ezen organisatióban: az első az, hogy a székely nép, mely perlekedő és szüntelen panaszló természetű, bíróját legalább annyi távolságra mindig megtalálja, aminőbe eddig azt feltalálta.

A második az, hogy mind az, ami a katonai igazgatás alatt reája nézve kedvező volt, ha a polgári élet is, szabadság hozása e nélkül történhetik, az új igazgatásban is tartassék meg.”

Ennélfogva Mikó kezdeményezte, hogy a 12 századparancsnoki székhelyhez idomulva 12 alszolgabírószéket állítsanak fel, amelyekhez egyenként mintegy 8000 lakos tartozna. Emellett kérte a határőrség árvasági intézményeinek fenntartását. Azaz, Csík- és Háromszéket úgy kell megvédeni, hogy a határőrség intézményének pozitív oldala fennmaradjon. Javasolta, hogy a megyei tisztviselők fizetését a magyarországihoz emeljék, illetve azt a központi költségvetésből biztosítsák.¹⁷⁴

Bár Mikó február 6-tól kormánybiztos volt, az országgyűléstől való távolmaradását igazolnia kellett. Így május 15-én kezdeményezte Csány utódjánál, Szent-Iványi Károlynál távollétének igazolását, aki május 31-én intézkedett a tárgyban az országgyűlés elnöke felé.¹⁷⁵

Május 24-én Csíkszék közgyűlést tartott Csíksomlyón, amelyben a függetlenségi nyilatkozat és Kossuth iránti hódoló nyilatkozatot fogadtak el. Az utóbbit másnap felterjesztették Szent-Iványi útján a kormányhoz.¹⁷⁶

Az eseményről a kolozsvári Honvéd is tudósított a június 11-i számában. Itt még két indítványt tárgyaltak meg, melyek Mikót is érintették. E szerint: „Következett egy kétágú indítvány tárgyalása, mely szerint egyik követünknek

---

¹⁷² Joghatóság.

¹⁷³ Közigazgatási szerrvezet.

¹⁷⁴ Uo. 335-336. o.

¹⁷⁵ Uo. 337. o.

¹⁷⁶ Uo.

kormánybiztosi hivatalával lett elfoglaltatása felhozatván, annyival is inkább új követ választása javasoltaték, minthogy a másik követünk is egy időig a haza vésesebb napjaiban, talán gazdasága vagy egyéb bajai miatt Debrecenből haza jövén, az alatt képviselve nem voltunk; az alkotmányszerű polgári igazgatás életbe léptethetésére nézt pedig 8 nap alatt tisztválasztási gyűlés tartása sürgettették.

Az indítvány első ága azért, mert kormánybiztos Mikó Mihály a követésről le nem mondott, s mint ilyen a képviselőháznál is igazolva van, elvettett. A másodikra nézve pedig bármennyire óhajtja is e megye a nagyobb rész által oly hosszason nélkülözött szabad választási jogával élni, de nem tartván célszerűnek magát pártviszályok felkeltése által a jelen körülmények közt nagyobb rázkódásnak kitenni, melynek ügyeinkre is káros hatása lenne, a választást békésebb időre kívánta halasztani, s addig az e célból egyébiránt is Csány László volt országos biztosnak által magát felhatalmazottnak nyilvánító elnök Mikó Mihályt a tiszttek ideiglenes kinevezésére megbízta, ki azon biztósítással nyugtatá meg a gyűlést, miként a tűzhelyeinél általa megkérdezendő nép kedvenc embereit fogja a hivatalokra alkalmazni, mihelyt pedig a hon békéje annyira helyre áll, azonnal tisztválasztó gyűlést fog tartani.”¹⁷⁷

Júniusból Mikónak csak kisebb felterjesztései, jelentései maradtak fenn ismereteink szerint. Június 4-én sebész kinevezését kezdeményezte Szent-Iványinál a törvényhatóság számára, majd a gyógyszerek árának mérséklését kérte a szegénységre való tekintettel.¹⁷⁸ 12-én a Székelyföld önvédelmi harcában komoly érdemeket szerzett Macskási Antal százados számára állított ki bizonyítványt, 21-én a felcsiki esperesi kerület papságának gyűlésére tett intézkedést¹⁷⁹

Időközben a Székelyföld élére központi kormánybiztost neveztek ki Molnár György képviselő személyében.

1849. július 10-én Gál ezredes az egész Székelyföldet ostromállapotba helyezte és a polgári hatóságokat a katonai parancsnokságok alá rendelte.¹⁸⁰

Erre válaszul Mikó az alábbi sorokkal mondott le: „Bem altábornagy úrnak a Magyar Kormány jóváhagyásával Julius 3-án tett rendelete nyo-

---

¹⁷⁷ Uo. 338. o.

¹⁷⁸ Uo. 341. o.

¹⁷⁹ Uo. 342. o.

¹⁸⁰ MNL OL F245. 1849:5784. Csíktusnád, 1849. július 10. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 346-347. o.

mán az egész Székelyföld ideiglenesen ti¹⁸¹., míg ellenségtől fenyegettetik, ostromállapotba tétetett.

Annál fogva önként következik, hogy míg az ostromállapot tart, addig a rendes törvények és hatóságok ereje felfüggesztve van, a tisztviselők a katonai hatóságtól fogják a rendelkezéseket venni, a perlekedés és jószág aránti panaszok ideiglenesen felfüggesztetnek, a személy és vagyon háborítás vagy az ellenségeli egyetértés bűnei katonai hatóság által fognak büntettetni.

A fennidézett rendelet értelmében, míg az ostromállapot tart, addig a Székelyföldön, se szerént Csík megyébe is azon intézkedéseket, melyeket a kormánybiztosok tettek, ideiglenesen Bem altábornagy úr maga, vagy Gál ezerekes úr által folytatván, magam minden kormányzási működéstől megszűnök s képviselői kötelességem folytatására lépek.”¹⁸²

Mikó még egy két hétig Csíkszeredában maradt, majd július 25-én indult el képviselői helyének elfoglalására Kolozsvár felé. Ezzel a szabadságharc alatti tevékenysége véget ért.

Bujdosás, fogság

A szabadságharc leverését követően Mikó Mihály 1852-ig különböző helyeken bujdosott, majd jelentkezett a császári-királyi hatóságoknál.¹⁸³

A vizsgálati fogság és a kihallgatások után megszületett az ítélet.¹⁸⁴ Ennek magyar fordítása a korabeli sajtóban megjelent. E szerint:

„Mikó Mihály, gyergyóalfalvi szület., 32 éves, r-kat., nőtlen, királybíró.

Mikó Mihály gyergyóalfalvi szület., Csíkszékben, Erdélyben, kath., nőtlen, királybíró. 1848-ban követ volt a pesti országgyűlésen, onnan, mint teljhatalmú kormánybiztos Csíkszék számára 1848. szeptemberben Erdélybe küldetett, hol ezen minőségében még az 1848. október 3-diki

---

¹⁸¹ Tudniillik.

¹⁸² HL 1848-49. 52a/275. Nyomtatvány. Csíkszereda, 1849. július 11. Közli: Pál-Antal, 2017/b. 347. o.

¹⁸³ A bujdosásának történetét a visszaemlékezése tartalmazza, így annak részletes ismeretétől itt eltekintünk.

¹⁸⁴ A tárgyalás a Pesti Haditörvényszéken folyt. A peranyag lelőhelye: HL Pesti Hadbírószék, 1852-6/97. Sajnos csak a hadbírói előterjesztés és az ítélet maradt fenn, maga a szövegtörzs hiányzik.

felsőbb nyilatkozat kihirdetése után is megmaradott. 1849 februárban a forradalmi országbiztos Csány által valódi kormánybiztossá neveztetvén ki, megbízást elfogadta s sikerdús tevékenységgel előmozdítá a forradalmi kormány érdekét, különösen azáltal, hogy a forradalmi haderő szaporítása és élelmezése végett célszerű intézkedéseket tett, az orosz hadmozgalmakat Moldvában kikémlelte s eziránt forradalmi országos biztoshoz, Csányhoz jelentéseket tett s 1849. május 24-én Csíksomlyón gyűlést tartott, melyben a függetlenségi nyilatkozat s a trónból letételi határozat kihirdetett s a határozatot, miképp a Székelyszék összes lakosainak megtiltassék a felséges uralkodóház tagjai képeinek tartása, miképp 10000 embernek már kieszközlött kiállítására után egy újabb 3000-nyi számban valóságban létre is jött nemzetőrség állíttassék fel, s miképp a kath. papság arra buzdíttassék, hogy mise imájában többé ne említse a királyt. Ama kihirdetésről tüstént jelentett Kossuthnak, s a népnek a trónból letételi határozat fölötti lelkesedését a felséges uralkodó ház irányábani szidalmazásokkal festé, a csíkszéki község hódoló feliratát átnyújtá Kossuthnak, ennek számára hódoló nyilatkozatot kívánt a járásbeli harmincad hivatalnokok s papságtól is, azokat 1849. jún. 18-án felterjeszté, s mint forradalmi kormánybiztos csak akkor vonta ki magát a szolgálat alól, midőn már többé nem volt kétség a magyar forradalom legközelebbi elnyomatásáról.”¹⁸⁵

Mikó Mihályt 4 év várfogságra ítélték, amelyet a csehországi Josefstadtban töltött le.

Hajdú Lajos gimnáziumi tanár, maga is josefstadti rab így emlékezett egykori börtönéről: „Josephstadt Csehország észak-keleti határán fekvő szép kis város és várerőd az Elbe folyó partján, hol a Metau kis patak — melyben a fürdés katonai fedezet mellett a foglyoknak meg volt engedve — az Elbébe szakad. Környéke magaslat, talaja sovány, éghajlata zord, telehosszú. Bástyáiról, — melyeken katonai őrvigázat alatt naponként egy órai séta engedélyeztetett a foglyoknak — látható a cseh óriás hegylánc Szilézia határán. — A kis város, mint Olmütz, a vár kellős közepén van, körítve bástyák és sáncművek által. A börtön

---

¹⁸⁵ Magyar Hírlap, 1852. 759. sz.

ablakaiból, míg be nem rakattak, az egész kis város szemlélhet volt; — a foglyok Pardubitzig vasúton — mely most már Josephstadtig ki van nyújtva — onnan, Königgrätzen át, kocsikon szállítottak Josephstadtba. — Várparancsnok ez időben gr. Spanucki¹⁸⁶, térparancsnoki ezredes Borosini¹⁸⁷ volt.” Majd pedig így folytatja a leírást: „Az államfoglyok állapotát illetőleg majd lágyabb, emberibb, majd szigorúbb rendeletek küldettek Bécsből. Kezdetben, írás, újságok olvasása is engedélyezve volt, később mindezek, főleg 1852. óta, megtiltvák. Ha mégis valaki valami művön dolgozni akart, külön szobában meghatározott órák alatt, felügyelet mellett dolgozhatott. Csak oly könyveket lehetett olvasni, melyek a térparancsnokság által megvizsgálva, a foglyoknak a fogdába beadattak.— A foglyok legnagyobb része szellemi működéssel, olvasással, kisebb része kézi munkák gyakorlataival rövidítette nehezen haladó óráit.

Esti 9 órakor a világításnak minden szobában meg kellett szűnni, a gyertyák eloltattak. Világításra bádóg mécsben olaj, fűtésre novembertől május 1-ig fa adatott, magok a foglyok fáradoztak a fűtésé. — Minden fogolynak külön vaságya volt, hozzávaló lepedő, szalmazsák, szalmapárna és szőrtakaróval, azonban meg volt engedve, saját ágyneműiket is használni, úgyszintén tulajdon ruháikat is; kinek nem volt, szürke posztóból készült fegyencruha adatott. — Szeszes italok élvezése tiltva volt, betegeknek, vagy gyengélkedőknek orvosi bizonyítványra megadatott. — Levélírás, de csak egy megnevezett és bejegyzett egyénhez, 3 hónapban egyszer, a térparancsnoki szobában, hová a fogoly katonai őrizet mellett vitetett ki, meg volt engedve, latin, német, francia nyelven, de magyarul nem.

Pénz a fogoly kezénél nem lehetett; mit küldöttek neki, a térparancsnokságnál volt letéve, élelmezése javítására belőle naponként adatott 1 ftig, kiszabadulás esetében, ha mi még maradt, kezeibe adatott a fogolynak. Minden fogoly 10 krt kapott egy napra, ebből került ki egész napi élelmezése, hetenkénti mosatása.

A balsors szorosabban fűzi össze a különböző rangú, míveltségű s polgári állású embereket; így volt itt is, szeretet tartá össze a foglyok szíveit, a gazdagabb szerencsétlen megosztá falatját a szegényebb szerencsétlennel.

---

¹⁸⁶ Spannocchi, Leopold gróf.

¹⁸⁷ Borosini von Hohenstern, Joseph.

De a hon szenvedők is szíves küldeményeikkel vigasztalák számtalanszor a börtön falai közt szenvedőket, küldözvén nekik különféle ruhaneműeket és élelmiszereket, nemes lelkű barátok is szíves megemlékezéseikkel enyhítették barátaik nehéz sorsát.¹⁸⁸

Hajdú Lajos tömör leírása nagyszerűen foglalta össze a börtönélet mindennapjait. A bezártság, a rossz levegő számtalan foglyot tett tönkre mind fizikailag, mind mentálisan, így nem véletlen, hogy többen a szabadságuk után elhunytak.

Mikó Mihály tehát 1852-ben Josefstadtba érkezett. Az itteni tevékenységéről, mindennapjairól elsősorban a később memoárokból nyerhetünk képet. Ezek közül kiemelkedik az 1852-54. évi székelyföldi összeesküvésben elítélt Deák Farkas marosvásárhelyi református kollégiumi diák, a későbbi neves történetíróé. Ő így jellemezte Mikót: „Az erdélyiek közt Mikó Mihály, Marosszék jelenlegi főkirálybírája volt a legtekintélyesebb, sőt egyike azoknak, kiknek szava legnagyobb nyomatékkal bírt a német előtt is. Szilárd jelleme, művelt modora, szép múltja s nagy jövője magasra emelték őt mindnyájunk fölött s ő mégis nyájas, barátságos és áldozatra mindig kész volt a legegyszerűbb társai irányában is.”¹⁸⁹

Deák Farkas szerint Mikó cellája egyike volt a legtisztábbaknak.¹⁹⁰ Emellett a volt kormánybiztos Berde Mózessel együtt többször is meglátogatta őt és reggelire kávéval hozták neki.¹⁹¹ Ha Deák valamilyen oknál fogva nem ment le az udvarra sétálni, „Nemes barátom Mikó Mihály mindig ablakomra jött s megkérde, hogy mi a baj, miért nem voltam kinn sétálni!”¹⁹²

Emellett a rabok a legkülönfélébb időtöltéssel igyekeztek elviselhetőbbé tenni a fogságot. Földy János szerint: „Sok tehetség, sok ügyesség van itt eltemetve. Szébbnél szebb kézi művek kerülnek ki a josphstadi várból. Óra- és egyéb láncokat, karpereceket, gombokat és több efféléket készítenek fogolytársaim vasdrótból. Ebben fő művész Mikó Mihály

---

¹⁸⁸ Hajdú Lajos: Börtönkrónika. (Második közlemény) In: Vasárnapi Újság, 16. évf. (1869) 18. sz. 242-243. o.

¹⁸⁹ Deák, 1869. 155. o.

¹⁹⁰ Deák, 1869. 96. o.

¹⁹¹ Deák, 1869. 88. o.

¹⁹² Deák, 1869. 111. o.

országgyűlési képviselő és kormánybiztos....” Azonban megjegyzi, hogy „Mikó csak időtöltésből foglalkozik ezzel...”¹⁹³

Nagyon fontos volt a tea- és kávéfőzés a rabok életében, sőt néha még versenyeket is rendeztek. Ezekben Mikó és Könyves Tóth Mihály debreceni református lelkész tűntek ki.¹⁹⁴

A rabok izoláltságuk miatt minden új információnak megörültek és rögtön kombináltak. Deák Farkas emlékei szerint egy káplárnak mindig hittek és hírei alapján kombináltak. Ezekre Mikó így felelt: „Bizony, bizony nagyok az én szenvedéseim, nemcsak, hogy rab vagyok, de még combinatioakat is kell hallgatnom!”¹⁹⁵

A több éves rabság után a foglyok zöme, köztük Mikó is búskomorra vált.¹⁹⁶

Tevékenysége az abszolutizmus időszakában

Mikó jوسفstadti fogságából 1856. május 4-én uralkodói amnesztiával szabadult. Saját kérésére szülőfalujába, Gyergyóalfaluba tért haza. Természetesen azonnal rendőri megfigyelés alá került. Kartonja szerint a 38 éves Mikó, 5 láb, 1 col és 2 hüvelyk magas volt. (kb. 160 cm) Fekete hajú és szemöldökű, barna szemű, magas homlokú és nagy orrú volt. A szája kicsi, az ajka keskeny volt. Egészséges fogakkal és hosszúkas állal rendelkezett, fekete szakállat viselt. A magyaron kívül a német, francia és latin nyelveket ismerte.¹⁹⁷

Rögtön a szabadulása után házasságot kötött. Pontosabban 1857. július 24-én a marosszéki Szentlászlón birtokos Nagy Juliannával. A házasságából 3 lány és 1 fiú született.

1861-ben, a rövid alkotmányos időszakban Csíkszéken alkirálybírónak választották, de a provizórium alatt lemondott. Bár mind az 1863., mind az 1865. évi tartományi gyűlésre Csíkszék követévé választották, a gyűlés törvényességét vitatva az bojkottálta azt.¹⁹⁸ Magyarország és Erdély közjogi

---

¹⁹³ Földy, 1939. 127. o.

¹⁹⁴ Deák, 1869. 101. o.

¹⁹⁵ Deák, 1869. 169. o.

¹⁹⁶ Földy, 1939. 120. o.

¹⁹⁷ MNL OL D 298-299. N. 286. Mikó Mihály kartonja.

¹⁹⁸ Jakab, 1881/b.

helyzetének rendezését ugyanis csak az 1848-as törvények és a két ország rész uniója alapján tartotta legitimnek.

Főkirálybíró, főispán

Mikó Mihály a kiegyezést megelőző (1865-1867) országgyűlésen szintén szülőföldje országgyűlése képviselőjeként vett részt. A kiegyezést megelőzően ismételten terítékre kerültek az erdélyi közigazgatás átalakításáról szóló viták. Mikó 1867 áprilisában, a Pesti Naplóban megjelent két cikkében ismertette a nézeteit. Az erdélyi udvari kancellária megszűnése után a magyar minisztérium átveszi Erdély kormányzatát. Azonban a kormány részéről olyan javaslat látott napvilágot, hogy az erdélyi provizoriumot még egy ideig fenn kell tartani. Ő ezt a legmesszemenőkéig ellenzi, kijelentve, hogy a közigazgatást a két testvérhazában azonos módon és egy időben kell végrehajtani. Pontosabban az 1848 előtti állapothoz kell visszatérni. Álláspontja szerint Erdélyben semmivel sem nehezebb a törvényhatóságok helyreállítása, mint Magyarországon. A nemzetiségek elnyomása, mert többen erre hivatkoznak, a magyar alkotmányosság helyreálltával nem áll fenn, ugyanakkor a határozatlanság felbátorítja az unió ellenzőit. Nyíltan felteszi a kérdést: "Miért nem véleményeztetik ugyanezen okból a bizottmányi gyűlések elhalasztását Magyarország vegyes nemzetiségű vármegyéiben s a Jászkun és Hajdú kerületekben?" A minisztérium kezében vannak eszközök, hogy fellépjenek a nemzetiségek elnyomása ellen.

Összegezve kijelentette, hogy a törvényhatóságokat helyre kell állítani és ennek végrehajtására az alábbi lépések megtétele szükséges:

1. Királyi biztos küldése Erdélybe.
2. Törvényhatóságok ellátása népszerű és képességgel bíró főnökökkel.
3. Bizottmányi gyűlések megtartása.
4. Csak bizonyos kvalifikációval bíró bírákat választhatnak a törvényhatóságok.

Végezetül az alábbi összegző megállapítást tette: „18 évi rombolást egy nap alatt helyreállítani lehetetlen.”¹⁹⁹

---

¹⁹⁹ Pesti Napló, 18. évf. (1867) 82. és 84. sz.

Noha Mikó a Deák-párt tagja volt, a kormány nem minden esetben – például a főispáni hatáskör meghatározásánál” fogadta el az elképzeléseit.²⁰⁰

Mikó Mihály 1867-ben elnyerte Marosszék főkirálybírója tisztét, így a parlamenti munkája ezzel véget ért. A főkirálybíró egy ideig Felső-Fehér megye kormánybiztosává is kinevezték. (1868)²⁰¹

Kapcsolata szülőföldjével, Csíkszékkel nagyon szoros volt, számos közeleti pozíciót látott el. Tagja volt a katolikus egyház igazgatótanácsának, a csíksomlyói fiúnevelde és gimnázium világi gondnoka is volt. Emellett elnöke volt a katolikus pénzalapot kezelő püspöki bizottmánynak.²⁰²

Mivel Csíkszék ellenzéki törvényhatóság volt, a kormány 1874-ben a helyi származású, népszerű és agilis Mikó Mihály nevezte ki főispánnak.²⁰³

A közigazgatás vezetése mellett gyergyóalfalun gazdálkodott, ahol elsősorban szőlő nemesítéssel és bortermeléssel foglalkozott. Csíksomlyón saját pincészete volt²⁰⁴

Mikó Mihály 1881. február 21-én hunyt el szívbetegségben. Az elhunyt felesége Kaáli Nagy Julianna, négy gyermeke, Árpád, Mária, Erzsébet és Margit, testvére, Mikó Julianna gyászoltak, mint közvetlen családtagok. Február 27-én a tetemet átszállították Gyergyóalfaluba, ahol engesztelő áldozatot tartottak a Ferences rendi zárdában, illetve a plébániatemplomban.²⁰⁵

Arcképét a vármegyeházán 1882. február 25-én leplezték le, ahol egy egykori jó barát, Madár Imre főjegyző mondott beszédet.²⁰⁶

Forrásközlés

Mikó Mihály kéziratos naplója a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárának gyűjteményében található, leltári száma: Ms-692. A memóriára Hermann Róbert hívta fel a figyelmemet, aki egy átfogó tanulmányban foglalta össze az 1848-49-es forradalomra és szabadságharcra vonatkozó

---

²⁰⁰ Pál, 2018. 54. o.

²⁰¹ Imets, 1883.

²⁰² Uo.

²⁰³ Pál, 2016. 54. o.

²⁰⁴ Imets, 1883.

²⁰⁵ MTA Kt. MS692. Mikó Mihály gyászjelentése. Csíksomlyó, 1881. február 25.

²⁰⁶ Imets, 1883.

erdélyi visszaemlékezéseket.²⁰⁷ A lista természetesen nem teljes, hiszen mind az erdélyi levéltárak és közgyűjtemények őrizhetnek, illetve a 19. századi sajtó tartalmazhat még számos ilyen jellegű kútfőt.

A diárium témája szerzőjének a szabadságharc végnapjaitól (1849 júliusa) az elítéléséig terjedő időszaka. (1852) A visszaulásokból az is kiderül, hogy bár napra pontosan vezetett naplóról van szó, ugyanakkor több utólagos betoldás is található benne, számos nevet rövidített a szerző, néhol részeket húzott ki, feltehetőleg azon okból, hogy azok élő személyekre kompromitálók lehettek.

Felmerülhet a jogos kérdés, hogy az egyébként gazdag életpályával rendelkező Mikó miért éppen erről az időszakról készített naplót? Ráadásul az idős főispán halála előtti éveiben Jakab Elek szerint rendkívül zárkózott volt és nem akart adatot szolgáltatni a neves történész éppen készülő 1848-49-es témájú új könyvéhez.²⁰⁸ E téren csak találgatni tudunk.

A kérdéses két év alatt Mikót számos érzelmi behatás érte. A magyarországi bujdosás számára egyrészt halálfélelmet és depresszióba süllyedést, másrészt viszont új barátokat és kapcsolatokat jelentett, ráadásul ebben az időszakban találta meg az életre szóló szerelmet. Álláspontom szerint ezen periódus volt az, amely életében a legtöbb érzelmi hatást tette Mikóra, így nem véletlen, hogy fontosnak tartotta az utókor számára történő megörökítést.

Mikó Mihály naplója az 1848-49-es szabadságharc leverését követő időszak fontos forrása. Megismerhetjük belőle az volt országgyűlési képviselő és kormánybiztos mindennapjait, de a Szabolcs, Bihar megyei és felvidéki, valamint erdélyi történéseket. Reméljük, hogy ezen munkát a későbbiek folyamán az abszolutizmus korszakával foglalkozó történészek is hasznosítani fogják.

*

A napló tizennyolc oldalát Pál-Antal Sándor már közölte a Csíkszék 1848-49-es történetét bemutató forrásgyűjteményében.²⁰⁹ A diárium,

---

²⁰⁷ Hermann Róbert: Műfajok és tendenciák az 1848-1849-es erdélyi napló- és emlékirat-irodalomban. In: Ágyúba öntött harangok. Tanulmányok Gábor Áron születésének 200. Évfordulójára. Szerk.: Hermann Róbert-Benkő Levente. Barót-Sepsiszentgyörgy, 2014. 221-269. o.

²⁰⁸ Jakab, 1881/b.

²⁰⁹ Pál-Antal, 2017/b. 350-353. o.

többi, nagyobb része az ismereteink szerint még publikálatlan.

A visszaemlékezés összesen 176 lapból áll, az első oldal száma 1., míg az utolsóé 188. Az eltérés oka az, hogy Mikó a jegyzeteit utólag állította össze egy kötetté, egyes oldalszámok többször szerepelnek (43, 44, 47, 48, 55, 145), mások pedig hiányoznak (46, 56-64, 94, 105-119, 144, 165-170). 13 oldal pedig számozatlan.

A napló Koródy Béla révén került a Magyar Tudományos Akadémia gyűjteményébe.

A forrást a jelenlegi helyesírás és központosítás szabályai szerint, az eltérő alakok megtartásával rendeztem sajtó alá.²¹⁰

Forrásközlés

Pest, 1851-ki nyáron

Midőn jegyzéseimből sorokot összeírtam, távul sem vezetett azon cél, hogy idegen olvasók számára írjak. Arra, hogy bár egy pár ívnyi leírást idegen közönség, vagy éppen a kritikusok számára szerkezhessünk, nyugodt lélek kívántatik, az én lelkem nincs ilyen diszpozícióba²¹¹, annak ereje a szenvedések, a vesztés és fájdalom alatt megtört, elgyengült. Idegrendszere a végső szétoszlás (ultima dissolutio) küszöbén áll. Se nem tudnám, se nem akarom figyelem megfeszítés által, mely egybefüggő leírásra kívántatik e korállapotot elősegíteni. Céлом ezen jegyzéseim egybeszedésiben nem történet-, vagy regényírás, nem más az és nem több, mint az, hogy szegény szülőim és testvéreim, s ha még maradott néhány bizalmas barát, az esetben, ha a jelen idők terheit túlélni elég erős nem lennék, átolvas-hassák azt, mik történtek velem. Fő ösztönöm e leíráshoz azon előérzet, hogy én többé őket nem láthatom, hogy tőlök s az édes anyaföldtől távul szűnök meg élni, mielőtt velök még beszélhetnék. Annak, ki szeretünk egy hajszála, tőle egy toll, mely által végső istenhozódót leírata, vagy azon darab papiros, mely azt hozzánk elhozta, kimondhatlan beccsel bír, míg

---

²¹⁰ Végezetül itt szeretnék köszönetet mondani Hermann Róbert és Pál-Antal Sándornak az általuk nyújtott szakmai segítségért, B. Garda Dezsőnek az ösztönzésért és Gyergyóalfalu község önkormányzatának a kötet megjelentetéséért.

²¹¹ Helyzetbe.

érdektelen személyek, idegenek, mint haszontalanságot dobnák ki kezeikből, azért midőn hiszem, hogyha elvesztem s végóráimban módot tanálhatok e soraimnak kedveseimhez juttatására, azok becsülni fogják, mint szoktuk szeretteink emlékét, ugyanakkor felkérem őket s várom tőlük, hogy soraimot idegen kezére ne adják. S ha mégis idegen kezére jönnének, előre figyelmeztetem azt, hagyjon fel az elolvasással, ötlet csak untatná e sorok. Kíváncsisága jutalmazatlan maradna,

1849 júliusi napok Csíkba.

Nehéz napokat élünk. A szabadság zászlói alig tűzettek föl a birodalmi székváros s hazánk főbb városai bástyáira, még ki sem ürítették az egyenlőség és testvériség üdvözlésre töltött áldomás poharak, midőn az 1848-ki tavazon a rác és oláh vidékeken, túl és innen a Királyhágón a nemzeti gyűlölség fegyverei fenetni kezdettek, és a két haza ez időben egyesült, talán azért, hogy testvérileg oszthassák a halálos csapások fájdalmait, melyek mind két honnak fiaira vártak, s testvérileg száríthassák egymás könnyeit, melyeket mindketten egykor oly méltán hullatandnak, talán azért, hogy az egymás fiainak adandó sírhalom, vagy egymás bujdosó fiainak megnyitandó menedékhely ne legyen többé idegen földön, s amazok a hazát, mely ez ideiglenes szintűgy, mint örökös nyughelyet adja, sajátoknak nevezhessék.

A felizgatott nemzeti féltékenység és gyűlölség nem sokáig halasztotta dühös terveit, egy pár rövid hónap alig telt el, és már az ünnepi zászlók véres harcára vezették a nemzet fiait; az egymás testvéri ölelésre kitárt karok egymás elleni küzdésre emeltettek; s a szabadság isteninek szentelt ünnepi zene táborig zenévé vált, zajos kitöréseiben lelkesítvén a harcosokat, s bús változataiban elsíratván a harc elhullott áldozatait. A megtámadott nemzet felkelt, és csodákat tett, de majd hadsereg állott ellenében, és küzdött ekkor is elszántan, és vívott győzelmeket, bár e győzelmeinek koszorúi fiai legjobbbjainak sírhalmain nőtt virágokból fűzettek!!!

Most nem sokára másfél éves e küzdelem, most a felzaklatott nemzetiség gyilkos fegyverein kívül Európa két hatalmas hadserege áll harcosaink ellenébe. Hazánk földéről ez idő alatt kiköltözött a nyugalom, a polgári élet malasztjai esmeretlenek itt, és a családi élet örömei odahagyták üres tűz-

helyeinket. Istenem minő képe van e hazának. Hegyeink ormait fellegek helyett füst lakja, mely elhamvadott virágzó városaink és falvaink lángjaiból emelkedett föl. A völgyön vérpatakok folynak, véreből legkedvesebb rokonainknak, sík tereinken tábori zaj, a huszár ménjének nyerítése, trombita, dob és dúló ágyúgolyók sívítása hasítja át a léget. A nép odahagyta az ekét, kaszájából fegyvert alkotott, szántó vasából lántsát veretett, a fű lábán szárad meg, a mező szántatlan, barmaink pásztor nélkül legelnek, az utcák üresek, hacsak tábori szekerek nem vonulnak át, vagy sebesülteket nem szállítanak, kik jobb karjaikat, vagy lábaikat áldozták a haza istenének. Az Isten házában csak nőket látsz és gyermekeket, és azok elfeledkeztek lelkök üdvéről, csak harcosaink győzelmiérti imára nyílnak meg ajkaik, és a pap az evangélium helyett egy névsort olvas: kik tüntették ki magukat a harcban és egymást: kik estek áldozatul a polgári háborúnak, és a szegény nők nem panaszkodnak, nem sírnak, ha kedveseik elestét hallák, nem, ha férjeik életökkel segíték kivívni a győzelmet, mert a haza védelmiért tették azt, csak akkor sírnak ők, ha Enyed, ha Zalatna, ha Abrudbánya²¹² s más helységek pusztulásáról szólt a pap, ha elmondá hány ezer magyar gyilkoltatott le a felbőszült olá néptől egyetlen harcba, védtelen állásba.

És a vész, mely szegény nemzetünkre méretett, naponként nő, a muszka sergek Tömös és Besztercénél²¹³ legyőzhetlen erővel törnek be, s mindkét helyt székely rokonaink ezereinek holttestein nyitottak utat hazánk kebelébe. Magyar városaink egy része hamuvá vált, a magyar nép a vármegyéken legyilkoltatott, a székelység egy része harcba hullott el, s Istenem, ennyi szív hiába ontá vérét, keservben ennyi kebel hiában osztozék, a kozák ménjének nyerítése már falvainkban hallszik, – a szegény lakosság egy része elásta vagyonát, rengeteg havasokra hurcolkodik a másik, s szívszakadva húzza be maga után az ősi telek kapuját, melyet maholnap sajátjokként nyitnak föl a kozákok, – az éji csend a tábori zaj, vagy ágyúzás hallgatására használtatik, – a háznép nem meri álomra hajtani fejét, míg az egyik szunnyadik, a más a lármafákra függeszti szemeit, s földre fektetett fővel hallgatja az ágyúszót, –

---

²¹² Zalatnát 1848. október 23-án, Nagyenyedet 1849. január 8-9-én, Abrudbányát 1849. május 19-én gyújtották fel a román felkelők, a polgári lakosság jelentős részét lemészárolták.

²¹³ Az orosz-osztrák haderő a Tömösi-szoroson június 19-20-án, Beszterce felé pedig június 21-én törtek be.

vagyonát senki se tekinti sajátjának, – az élet elvesztette becsét, a végmegsemmisülés házunk küszöbéhez közelít.

Ilyen most hazánk, ilyen nemzetünk helyzete, – győzelemről többé, ha magunkra hagyatunk, álmodni is vakmerőség, és ha vesztettünk, vérpad, rablánc vagy bujdosás az mire számítani lehet, mire számítani kell.

E vésteljjes jelenből ily sötét jövőndő felé indulva, hol nem látunk kitűzött célt, s nem esmerjük az utat, mely kétes jövőnkbe vezet, nem tartom érdektelennek feljegyezni azon eseményeket, melyek időszakonként vagy naponként magukot előadván, talán jövőndőm elhatározására befolyással bírandnak, vagy ha nem is, legalább azoknak, kiket legközelebből érdeklek, tudtára adja, miképp éltem le ez annyi veszéllyel egybekötött napokat.

Jegyzéseimhez július 24-én fogok, s mielőtt a napi eseményeket leímám, egy tekintetet vetek vissza a közelébb lefolyt napokra, azok történeteire.

Két álom: Mondják, hogy tengeri vész kiállása előítéletesség, babonássá teszi az embert, – miért nem mondják, hogy a háború ínségeinek kiállása hasonló hatást gyakorol a lélekre? Vagy nagy vész közepette a lélek ereje a helyzet rendkívülisége által rendkívüli magosságba emelkedik föl, s előre lát dolgokat, melyek a léleknek rendes állapotábani látkörén kívül esnek talán hasonlatosságára a rendkívüli veszély által hihetetlen fokozatra felemelkedni szokott testi erőnek, mely által gyakran egy tehetetlen nő, midőn a ház fedele ég, akkora terhet ment meg a lángoktól, minőt veszély kívüli helyzetbe fölemelni sem képes, – így hathat a rendkívüli helyzet a lélekerőre, s azzal vitethet végbe hihetetlennek tetsző dolgokat.

Kinek nem voltak az életbe sejtelmek, melyek teljesülésekor bámulattal emlékezett vissza azokra, s önkéntelenül e kérdés ébredett keblében: minő ereje a léleknek az, mely a jövőnek titkaiba tekint, s bár néha homályoson bemutatja képét a viszonyok összefüggéséből előre nem látható valónak, ki nem lepetett meg álmának teljesülése által valaha? S ki nem emlékezett vissza egy szerencsétlenül kiűtött utazása, vagy nagyszerű vállalat megbukásakor, azon kellemetlen és visszatartóztató érzésre, mellyel útját vagy tervét megkezdette, s mely előre mondani látszott a bekövetkező szerencsétlenséget?

Nékem legalább voltak ily előérzeteim és álmaim, s hogy rendkívülibb álmaimra és előérzeteimre néha igen figyelmes vagyok, s hogy a figyelmemet álmaim, s előérzeteim iránt a jelenleg dúló háború veszélyei bennem rendkívül növelték, azt bevallom magamról, valamint azt is, hogy ha számba veszem minden eddigi tetteimet, azoknál általában azokat tapasztaltam szerencsésebb eredményűeknek, melyeket a legelső önkéntelen ösztön következtében tettem, s a rosszul sikerültek többnyire azok, melyeket bővebb fontolgatás tanácskozás, vagy rábeszélés után a legelső benyomás legyőzésével cselekedtem, ide jegyzem egy pár nevezetes álmaimot.

1849 június kezdetén a forradalom még legnagyobb győzelmeit ünnepelte, midőn egy rendkívüli álom engem igen rosszkedvűvé tett, az álom következő volt: A Pesti Nemzeti Múzeum álmomba csak egy emeletű volt, egy országos gyűlés határozata következtében azt két emeletre kellett felvinni, – a munka folyt, bevégeztetett, s a már befedett épület mellől az állások szétszedettek, ez alkalomnál számtalan sok nézők voltunk, midőn azonban az állások szétszedettek, a magára hagyott épület szemünk láttára összeomlott, s a régi falakat is szétrombolta a nemzetnek minden ott lévő kincseit maga alá temetve.

Megrázkódtam ez álmon, de mivel még a függetlenség kimondása oly igen új volt, s tudtam, hogy egy hivatalnok szavai, ha egyszer kimondotta, meg nem állnak, míg a nép közé nem jutnak, s ezt éppen nem akartam, hallgattam vele, s legközelebbi biztos embereimnek sem mondtam.

Még nem enyészett volt el a kellemetlen hatás, melyet ez álom okozott, midőn június 20-án a somlyói praetoriumba²¹⁴ éjfélkor postásíp ébresztett föl, a jelen lévők két Madár²¹⁵, Kedves Tamás²¹⁶ a szomszéd szobába, Antalfi²¹⁷ és én a másba egy percbe ébredtünk fel, „staféta²¹⁸ érkezett”, hangzott az ajtón, s a 3 pecsétű levelet átadták, míg feltörtem, önkéntelenül álmom jutott eszembe, s midőn elolvastam, e szavakba sóhajtottam föl: „összeomlott bíz az”. A levél Gál

---

²¹⁴ Székház Csíksomlyón.

²¹⁵ Madár Antal és Madár Imre.

²¹⁶ Kedves Tamás királyi táblai írnok.

²¹⁷ Antalfi Gábor Csík megyei alispán.

²¹⁸ Lovas futár.

Sándortól²¹⁹ jött, s benne körülbelül e foglaltatott: „a muszka sereg Tömösi passuson²²⁰ betört, s útját hihetőleg a Székelyföldnek veszi, én táborommal indulok stb. Ekkor Antalfi egy levelet olvasott, melynek deák textussa²²¹ többek között e szavakat is foglalta magában: „Calamitas haec major est quam describi posset, jam pars major Siculorum fugit, pars altera cecidit in captivitatem Russorum, Alexander Kiss²²² occisus per Russos, Ferdinandus Szabó²²³ captus”²²⁴ sat. (NB. Kis Sándor e csatában megsebesült és így fogságba esett, de Szabó Nándorról ki a sereg egy kis részivel, noha szétveretve, megmenekült²²⁵, e hír valótlan volt.)

E perctől fogva láttam, hogy bennünköt többé e földön senki meg nem ment, de ilyenén hitet azon időben mélyen kellett elrejteni, ha nem akartuk a népet kétségbe ejtve gyávasággal vádoltatni és gyanúsíttatni. Gál Sándor székely tábora a beütött muszka sereggel, melyhez úgy állott számra, mint 1 a 7-hez, hosszason csatázott, s ha nem lehet is megtagadni, hogy e tábor vitézsége, resignatiója²²⁶ elvitathatatlan, annyi tárgya marad mindig az imputációnak²²⁷, hogy a jelentések sem fel a kormányhoz, sem ki a néphez nem voltak őszinték, s ha például a muszka sereg politikája azt hozta magával, hogy 22 ezredmagával K. Vásárhelyről²²⁸ Brassóhoz visszavonuljon, s másnap a székely tábor Nyerges aljáról Kézdivásárhelyre puska-szó nélkül bemaschirozott²²⁹, akkor jelentés, tudósítás és proclamációk így szólottak: „K. Vásárhelyről a muszka serget kivertem, s most üzöm ki az országból” sat.²³⁰

---

²¹⁹ Gál Sándor ezredes a székelyföldi hadosztály parancsnoka.

²²⁰ Szoroson.

²²¹ Latin szövege.

²²² Kiss Sándor ezredes, a brassói hadosztály parancsnoka.

²²³ Szabó Ferdinánd alezredes a brassói hadosztály dandárparancsnoka.

²²⁴ „Nagyobb szerencsétlenséget nem lehetne írni a csata helyéről, a székelyek nagyobb része elmenekült, már része orosz fogságba került, más részét az oroszok megölték, Kiss Sándort és Szabó Ferdinándot elfogták.”

²²⁵ Szabó Ferdinánd alezredes a brassói hadosztály maradványaival Erdővidék felé vonult.

²²⁶ Lemondás.

²²⁷ Beszámításnak.

²²⁸ Kézdivásárhely.

²²⁹ Bevonult. 1849. június 30-án.

²³⁰ A proklamáció nem ismert.

Ily tudósítások után a nép legjobbat remélt, s mind amellet, hogy szökött katonák, s egy egész tábori zenekar Szentmiklóson²³¹ erősítették, hogy Besztercénél seregünk széjjelveretett, a háromszéki tábortól minden órán kedvező hírek jöttek. Szent Miklóson számos kézdivásárhelyi szekeresek a piacra gyűlt népnek egész győzelmeket meséltek el, melyeket tegnap s tegnapelőtt sergeink a muszka sereg felett kivívtak. Nem hibázott e népies előadásból a csatatéren hagyott muszka halottak nagy száma, nem a lefoglalt muníciós szekerek demontírozott²³² ágyúkat. E hírek a néptől minden félelmet vagy aggodást távol tartottak, sőt magam is, noha a besztercei tábor feloszlásnak hittem közelíteni, e szemmel látott tanúk után a háromszéki eseményekről magamnak helyes felfogást szerezni nem tudtam. Július 7-én Szent Miklósról Somlyóra voltam menendő, s a végett az előtti napon két háts lovaimot Szentdomokosig²³³ előre el is küldöttem. Vorelnél voltam megszállva, s 6-án este semmi rosszat nem gyanítva, feküdtem le. Hajnalkor a következő álmot láttam: „Háromszéken az eresztevényi hegy tetején állok többekkel együtt gyalog, midőn egy szétvert tábor futó katonái érkeznek, s bennünköt arra intenek, hogy siessünk szaladni, mert az ellenség jön. A hegyen lefelé megindultam, de gyalog lévén, szüntelen azon boszonkodtam, miért nincsen háts lovam, s fogadást tettem, hogy többé háts lovamot el nem hagyom. A katonák beszéltek futás közben, hogy a muszka egészen szétverte őket, megsemmisítette táborukat, s most úzi.”²³⁴ Ekkor felébresztettek, előttem állott Vorelné egy gyertyával, s egy 3 pecsétű levelet átadott. „Vége”, mormogtam magamnak, „meg vannak verve”, s álmom legélénkebben előttem állott. Gál levele eképp kezdődött: „Táborom az Eresztevényi hegyen merőbe szétveretett” sat. Felkeltem, fél óra múlva Lázár Alajos állott bé kétségbe esett képpel, s így kezdette: Az istenért, rögtön induljon, Gál Sándor táborát az Eresztevényi hegyen szétverték, ő maga 30 huszárral menekült meg, – ebből áll most a tábor. Szeredából²³⁵ most érkeztem, eddig a muszka ott van.”²³⁶

---

²³¹ Gyergyószentmiklóson.

²³² Működésképtelenné tett.

²³³ Csíkszentdomokos.

²³⁴ A visszaemlékező itt feltehetőleg a július 2. és 3.-án, Uzon és Kökök között vívott harcokra gondol.

²³⁵ Csíkszereda.

²³⁶ Téves adat. Az orosz tábor nem hagyta el Háromszéket.

„Átkozott álom, már csakugyan betelt.” Itt nincs mit keresni, gondoltam, – azon seregeket, melyek Beszterce és Tömösnél betörték, s minden táborát megsemmisítették a kaszásokkal, s azon szökevényekkel²³⁷, melyek az ugyan ekkor küldött proclamáció szerént²³⁸ kíséret alatt a táborban küldendők, meg nem fogjuk verni, aki azt hiszi, az bódult, én az épületet merőbe összeomlottnak tekintem. Ily meggyőződésbe az otthon lévő véneket és bénákat, magammal együtt a keresztnék szent jele alatt²³⁹ egy közös mézárszékre vezetni nem akartam. Ez igaz, mert tudtam, hogy amidőn a szegény Csíkból több mint 10 ezer ember csatatéren van, az otthon lévők egy felől a gyermekek és vének, vagy azok ápolására szükséges egyének, kik egy muszka sereggel szembeni csatába több kárt, mint hasznót tehetnének, más felől az ily kétségbe esett harc a vidék felprédálására ad okot, midőn győzelemhez még csak reményt sem nyújt. De azt is láttam, hogy ha itthon vagyok lehetetlen ezen szerencsétlen kötelesség elől menekülni, mert a népnek nincs ugyan kedve odamenni, de van néhány fanaticus optimistának a népet oda zaklatni, és továbbá azt is tudtam ám, hogy ha már a muszka benn van, minél csendesebben marad otthon a fegyvertelen nép, annál kevesebb szenvedésnek lesz kitéve. S hogy ő otthon maradhat, míg a hivatalnokok, s kivált az első hivatalnok a prima furiának²⁴⁰ menthetetlen áldozatul esik. Ezen rövid okoskodás után a somlyói úttal felhagytam, lovaimot visszarendeltem, s én rögtön befogatván, Antalfi Gábor segédemmel Marosvásárhely felé kiindultam. Molnárnak²⁴¹ (székely főbiztos) és Gálnak (székely parancsnok) a keresztes had megindítása iránti felhívásai megérkeztek. E hadban sokat reméltek e, vagy hiúságoknak tömjénezni, s nagyságukat a nép előtt kitüntetni kívánták némely emberek (főleg néhány gyergyai²⁴² papok), elég az, hogy a népet fellázasztani kívánták távozásomért, s midőn én nem tettem, a papok a

---

²³⁷ A táborból megszökött honvédek ügyében Gál július 7-én Csíktusnádon rendelkezett. (Németh, 2008. 188. o.)

²³⁸ Itt nem világos, hogy Mikó melyik proklamációra gondolt.

²³⁹ Mikó itt feltehetőleg a kormánynak a keresztes háborúra való felhívására gondol. Az utóbbit a június 27-én tartott minisztertanácsi ülésen határozták el. (KLÖM XV. 602-606.. o.)

²⁴⁰ Első olyan embernek, aki a helyére pályázik.

²⁴¹ Molnár György székelyföldi kormánybiztos

²⁴² Gyergyói.

keresztes háborút vezetni kezdték, az az néhány ember társaságába a keresztes processiót²⁴³ a falu végéig kivezették. Ott ők szekérbe ültek, Tusnádra²⁴⁴ lementek a táborba, s miután jól ebédeltek, haza indultak, de ott és útjukban az én elmenetelemet kárhoztatták. Még ki sem beszélhették magukat, midőn 48 óra múlva – miután az utánam jövők által a távozásomért történt izgatásokról, s arról, hogy az szegény öregeim, s vagyonom elleni fellépésekig terjedhet, értesülvén – már visszaérkeztem, s velők, a Tusnádról visszatérőkkel a Csíki útba tanálkoztam.

Gál összeszedte némely részét táborának, egy pár zászlóaljat küldött Bem²⁴⁵ is, s később maga is bejövén, a muszkákkal Háromszéken megütöközt²⁴⁶, s egy sergecskével Molduvába²⁴⁷ bement.

E taktikát mentse, kinek tetszik. Én a legsültelenebbnek tanáltam. Erdélybe közél 30 ezer ember állott a csatatéren, de az úgy elosztva a széleken, Fehérvár²⁴⁸ körül és imitt-amott, hogy 5000 katona seholt együtt nem volt, ahol ütközetek történtek. A nagyobb erő Fejérvárt cernirozta²⁴⁹, katonaság a városokon, a falukon és Tömösnél, mert a határvéd nevű 50–55 éves családapákat annak nem nevezem, s pedig ilyenekből állott a beszercei tábor.²⁵⁰ És Bem se erőt nem koncentrál²⁵¹ egy pontra, se Fehérvárt be nem veszi, hanem mindenütt vereti eloszlott erejét²⁵², s midőn az ország kétségbe esve van, ő bemegy Molduvába ellenséget keresni, mintha nem elég lett volna az országba (ez közbevetőleg.)

---

²⁴³ Körmenet.

²⁴⁴ Csíktusnád.

²⁴⁵ Józef Bem altábornagy, az erdélyi magyar hadsereg parancsnoka.

²⁴⁶ Sepsiszentgyörgynél 1849. július 23-án.

²⁴⁷ 1849. július 22-én.

²⁴⁸ Gyulafehérvár.

²⁴⁹ Körbezárta.

²⁵⁰ Valótlan állítás. Az újoncozás alá nem eső székely férfiakból valóban szerveztek hat zászlóaljat, amely csak töredékét képezte az erdélyi hadseregnek. A beszercei hadosztály állományában csak két határvéd zászlóalj volt.

²⁵¹ Összpontosít.

²⁵² Az erők szétforgácsolásának objektív oka is volt. A jelentős részben újonc, gyengén felszerelt erdélyi magyar haderőt nem volt tanácsos teljességében bevetni.

Bem ez időben ostromállapotba tette a Székelyföldet.²⁵³ Nekem Szeredába nyilatkoztatta, miszerént az a kívánsága, hogy merőben szabad kezet engedjek a katonai hatalomnak. „6 hét alatt megtisztítja a Székelyföldet, s akkor a kormányt ismét visszaadja Csíkba – mondá –, ne vegyem rossz néven, hogy addig minden működésem megszűnik.” Én láttam világosan a valót, megszűntem minden befolyástól, de lemondásom csak 14 júliusba tettem közhírré, miután számadásaimot bevégeztem, s a kezemen lévő álladalmi pénzt a pénztárnoknak transponáltam²⁵⁴.

Igen tiszta volt előttem, hogy bármennyi ember élete áldoztassék még fel, mégis elosztott seregeink mellett a két ponton beütött muszkák egyesülnek, s a háború megszűnik – e meggyőződésem született akkor, midőn láttam, hogy egyfelől a muszka interventio²⁵⁵ tényé vált, s másfelől mellettünk senki sem köt kardot, valamint az is világos volt, hogy a muszka táborok egyesülnek, a Székelyföldről a menekülés lehetetlen. De, más felől az ostromállapot kihirdetése a kormány tudta nélkül alkotmányellenes, sőt miután Görgeinek katonai dictatura iránti törekvései tudva voltak²⁵⁶, gyanús is lévén, avval hivatalom közrehatása és teendői meg nem férhettek, s másfelől oly bonyolódott viszonyok között, az iránt a leggyengébb nyilatkozat is szakadásra, pártoskodásra adhatott volna alkalmat, s végre azon hatalom által, mely magát minden felé betette (katonai hatalom), könnyen félreesmerttetett és megbosszultathatott volna. Mindezekből kiindulva nem volt mit választani mást, mint távozni, amiként minden székelyföldi biztosok cselekedtek²⁵⁷, és a képviselőházbéli helyet elfoglalni.

Julius 25-én indultam el Szeredából, az azutáni történeteimet akkori jegyzeteimből bővebben jegyzem ide.

Csíkyszereda, Julius 25-én 1849.

A katonák mindenik táborból folytonosan szöknék, a nép az utcákon tölti napjait, s minden érkezőnek új kíváncsisággal megyen elébe. Azok többnyire, hogy akadály nélkül tovább mehessenek, vagy azt mondják, hogy ők az

---

²⁵³ 1849. július 8-án.

²⁵⁴ Itt: átadtam.

²⁵⁵ Beavatkozás.

²⁵⁶ Ezen állítás erős túlzás.

²⁵⁷ A székely székek kormánybiztosainak többsége nem mondott le.

utolsók voltak, kiket a szétvert táborból elkergettek, vagy igen jó hírt mondanak, s magukat szabadságosoknak²⁵⁸ állítják. Ezek szerint a nép a remény és kétségbeesés között oscillál²⁵⁹. Két katonai podgyászos szekér épp akkor érkezett, midőn lovaimot befogattam, – az altisztet 4 szem közt kikérdeztem, megvallotta, hogy ő Medgyesről jön, Fogarast a muszka bevette²⁶⁰, a mieink mindenütt vonulnak vissza. Ekkor szekerem előállott, s én barátaimtól e szavakkal váltam el: „Fiúk, Isten veletek, de ha szeretitek a bőrötököt, 2 hét alatt innen horgyátok el, míg t.i.²⁶¹ a beszercei muszka MVásárhelyig előhalad, akkor e galickából²⁶² nincs kimenetel többé.” – s Alfaluba mentem, eltökélett szándokom lévén, miután itt működésem megszüntetett, minél előbb Szegedre, az ország gyűlésire kimenni, utamban meglátogattam egy pár jó emberemet, köztük Kozma Gábort Madarason.

Július 26-án indultam ki Alfaluból, családom együtt volt, ők tudták ugyan a valót, de a jövőt elég sötéten képzelni képesek nem voltak. Én láttam azt is – meg voltam győződve – hogy soha többé szülőimet, s kik hozzám tartoznak, nem látom. Meg voltam győződve, hogy az apai ház küszöbét, vagy csak szülőtte földemet is soha többé nem fogom átlépni. Mintha minden jelen lévő rokonaimot és szülőimet egyszerre temetném, oly érzések között búcsúztam. Soha sem feledhetem el e pillanat iszonyatosságát, míg a falut, míg a falu határát elhagytam, minden ház, minden tájék, minden fa és kő múltam örömeire emlékeztetett, hogy fájdalmasabb legyen mindazoknak egyszerre elvesztése. Voltatok már életveszélybe? Vagy azon ponton, melyen minde-neteket, mi előttetek kedves, egy perc alatt veszni hittétek? Ha nem – úgy nem fogjátok érteni az érzelmeket, melyek között elindultam. A Vészfőről²⁶³ még egyszer visszatekintettem, s hogy e regényes szép vidéket valaha többé láthassam, arról lemondva, fájdalmasan eltompulva léptem ki a szülőföldről, nem tudva melyik haza, melyik vidék fogja majd nemsokára kifáradott testemet nyughellyel ellátni.

---

²⁵⁸ Szabadságot kapott honvédek.

²⁵⁹ Ingadozik.

²⁶⁰ 1849. július 12-én.

²⁶¹ Tudniillik.

²⁶² Kalickából.

²⁶³ Dúló Gyergyócsomafalva külterületén.

Az általános fájdalom az érzéketlenséggel, s ha határos resolútióra²⁶⁴ akarod készíteni az embert, üldözd el szülőtte földéről, foszd meg kedveseitől s célt értél, a hazaszeretetet esmertem, éreztem én is, de mind az, mit e név alatt értettem, csak árnyék azon ragaszkodás hatalmához mérve, mely a hazát vesztés perceibe születik és óriási nagyra nő, mindenről lemondva, mindenre elhatározva a legkomolyabb hallgatás között jöttem Sófálvára.

Délután jókor megérkeztem, az első hír, melyet hallottam volt, hogy a muszka Marosvásárhelyt van, veszteni való idő nem volt, Mátyus Dénes rögtön ajánlkozott velem jönni, s ha a hír igaz, a hegyek ormain a muszka táborát kikerülve elvezérelni, e derék fiú nagy veszélynek tette ki magát s elhatároztuk, hogy amint a muszka előőrsökről bizonyos tudomást veszünk, lovaimot nyereg alá tesszük s mindent ott hagyva ösvényekre térünk, azonban Erdőszentgyörgyön megtudván, hogy a muszka szétverte táborunkat, M[aros]vásárhelyre még be nem jött, még aznap Göcsre. Itt ismét rokonaimtól kellett elválnom s a múltnak örömei s egy fanyar jövő feletti képpel szembe tekinteni, istenre bíztam sorsukot, kinek kezébe már a magamét, e jövőbe tekinthetés kíváncsisága nélkül lettem volt.

Míg Kolozsvárra jöttem mindenütt a muszka, előttem az oláhok nyomultak egymás felé s útközbe a szerencsétlen magyarokon, pakolt szekereken síró gyermekeiken és az azok mellett gondtalanul ácsorgó oláhokon kívül mit sem lehetett látni.

Legleverőbben tűnt fel e jelenet Egerbegytől²⁶⁵ Tordáig, hol a magyarok oláhokkal vegyesen laknak, értesítés nélkül is megtudhatta az idegen, melyik házba lakik oláh, melyikbe magyar. A hír ide érkeztén, hogy a havasi oláhok²⁶⁶ már lejöttek s erre tartanak, minden magyar ház előtt síró asszonyok pakolták podgyásszaikat szekérre, marháikat hozzá kötötték s gyermekeiket a pakolt szekérre rakták, ez arcokon a kétségbeesés eleven képe volt látható, s ha e szerencsétlenek Torda felé indulnak ősi küszöbeiktől búcsút véve s azt kérdezted, hová mennek? Ők nem tudták, hogy e földet el köll hagyniok azt látták, de hogy van e a világon egy darab föld, mely nékiek ígertetett, azt ők nem tudták, ők mentek cél nélkül, míg

---

²⁶⁴ Elhatározás, elszántság.

²⁶⁵ Aranyosegerbegy.

²⁶⁶ Az Erdélyi Érchegeységben lakó.

az olá lakosú házak eleje fonó olá nőkkel volt tele, kik vígan derécseltek egymás között s barátaik látogatására látszottak készülni. Tordán szerencsétlen bujdosókkal az utcák, az udvarok, sőt templomok is tele voltak. Ily viszonyok között jöttem Kolozsvárra.

Kolozsvárt a dolognak más színe volt, Gál²⁶⁷ azon jelentése, hogy a muszkát Kézdivásárhelyről kiűzte s most az országból fogja kiűzni, Bem biztató proklamációja s a magyarországi hírek, különösen: Görgeinek célba vett seregek összpontosítása²⁶⁸ a homlokokat kiderítette, én nem hittem e tetsző nyugodtságnak, s hogy nem hittem jele az, hogy midőn Alfaluból²⁶⁹ elindulásom után 4dik napján Nagyváradon ebédeltek, már ott voltam.

Itt a minisztérium és Szegedről idejövő képviselőház számára szállást készítettek, egy pár nap után Görgeinek 30 ezer embere számára élelmet hordottak a máriai pusztára s ezalatt eljött augusztus 2a s Nagysándor serege Debrecen mellett semmivé tétetett.²⁷⁰

Midőn augusztus 3án reggel a Sas vendéglő kávéházába beléptem, megrémült futó nők sírtak s öregek rohantak be, kiket Debrecen mellől futamítottak meg, majd érkeztek a tört ágyúk, szekerek, öt, tíz, tizenöt megbénult huszár. A jelenet leverő, kétségbeejtő volt, mindenki látta, hogy itt a biztatásnak helye nincs, látta, hogy ide már hamarabb érkezik a muszka²⁷¹, mint a minisztérium. Azonban a népfelkelést, keresztes háborút organizálni²⁷² kezdték, tábor koncentrációról²⁷³ beszéltek, elhatározó ütközettről Várad²⁷⁴ mellett sat., mindezt végig hallgattam, az erdélyi állapotot ittenivel kombináltam, engem a remény végképp elhagyott s rögtön határozva Csató Dávid esmerősömhöz következő nyilatkozattal mentem: „A haza elveszett, most legalább bőrünköt kellene megmenteni, a muszka nem sokára bemaschi-

---

²⁶⁷ Gál Sándor.

²⁶⁸ Itt nem világos, hogy Mikó melyik összpontosításra gondol. Görgei a magyar csapatokat Komárom, míg a kormány Szeged körül kívánta összevonni.

²⁶⁹ Gyergyóalfalu.

²⁷⁰ Nagysándor József vezérőrnagy vezette I. hadtest 1849. augusztus 2-án súlyos vereséget szenvedett az orosz főerőktől, de nem semmisült meg.

²⁷¹ Az orosz csapatok 1849. augusztus 7-én vonultak be Nagyváradra.

²⁷² Ezzel a feladattal a kormány 1849. július 2-án Korponay János ezredest bízta meg.

²⁷³ Összpontosítás.

²⁷⁴ Nagyvárad.

rozik²⁷⁵ ide s úgy hiszem a képviselőknek meleg lesz a városba, azért én bármennyi szépet hallék, rögtön menni akarok, de mert azt nem tudom, utasíts kérlek valahová s ő néhány perc alatt egy levelet adott kezembe, 5 perc alatt átöltöztem, este 7 órakor e levéllel Diószegen, az uradalmi számvevőhöz beállván, 4 lovammal, szekeremmel, s minthogy Jancsit hazaküldöttem egy váradi fickóval, hozzá következő nyilatkozatot tettem: „Uram, mint e levélből látja, az én nevem Kedves Tamás, forradalom alatt jegyző voltam Csíkba, s miután a muszka bejött, hivatal nélkül maradván, kijöttem Magyarhonba. Önnek bátyja régi esemerősöm, s ő önhöz utasított. Nem szégyellem megvallani, hogy szegény vagyok, ha önnek szüksége van, vegyen föl írnoknak, szorgalmamról előre biztosítom, követelő sem vagyok, amit kapok, megelégszem vele. Cs.²⁷⁶ Ferenc megnézett tetőtől talpig, látta, hogy kezemben egy rossz kalap, rajtam egy poros szennyes téli meleg kaput²⁷⁷.

Augusztus 3-án egy betűrt zsiros pantalon²⁷⁸ s iszonyú téli csizma van s semmit sem kétkedett az előadottak valóságán s őszinte felelet ez volt: „Barátom, nékem írnoakra nincs szükségem, de akárki s annál inkább szegény székely atyámfiát szívesen látok s nálam ellehet, míg az isten egyebet rendel, hát e lovak kié? Meg lesz írva a levélbe, felelém, hogy az Cs. Dávid úr egy erdélyi képviselőtől, M²⁷⁹-től jutalmason vette, s hogy előfogatra ne hajtsák ki, küldötte azon utasítással, hogy ön az ő contójára²⁸⁰ szénát és zabot vegyen. A jóember nem szólott, de mint később megvallá, erre már csakugyan nagyot káromkodott magába, hogy bátya ennyi alkalmatlanságot szerez, midőn neki se szénája, se zabja, se kocsisa, továbbá kérdezte, hogy vette bátya a lovakot, hát az a N. hova ment, nem esmeri, de nevét sokszor hallotta, mert mint csíki embert a csíki dolgok igen érdeklik, hallotta derék ember, szerette volna esmerni sat. Kérdezte a másik követet is, Mihály Gergely, tudakozódott Biálisról²⁸¹ s több csíkiakról.

---

²⁷⁵ Bevonul.

²⁷⁶ Csató.

²⁷⁷ Hosszú felsőkabát.

²⁷⁸ Nadrág.

²⁷⁹ Mikó.

²⁸⁰ Számlájára.

²⁸¹ Biális Ferenc.

Azután bemutatott nőjének, egy takaros kedves asszonynak, ki azelőtt egy héttel vett el, az asszony mindjárt vacsorát adott s igen szívesen látott.

A következő nap életembe a leghosszabb volt, új helyzetemben még igen szokatlan voltam, a háznál idegen, azonkívül határtalanul levert, csüggeteg, sorsom egész nehézségét éreztem, most jutott eszembe a független, a kényelmes élet, midőn magamot más kegyelmére szorulva, név, vagyon nélkül egy idegen háznak többnyire ajtója mellett tanáltam, mert derék házigazdám híjába²⁸² igyekezett engemet előre hívni s maguk közé ültetni, vagy beszédbe elegyíteni²⁸³, bocsásson meg Kedves Tamás barátom, hogy neve alatt oly ostobát játszottam, mint éppen Kézdi Áron.

Csató egy munkás, iparkodó új gazda, ő előre értésemre adta, hogy ha néha házi bajok miatt mogorvának kell is lennie, azt fel se vegyem, szívességire irántam annak hatása nincs, e napon felette meleg volt, Cs. úrnak eszébe jutott ajtója elejét planírozni²⁸⁴ és homokozni, ő szereti a munkát, hozzáfogott maga, ekkor én is egy kapát véve úgy eldolgoztam, míg a ház eleje egyenes, de a hátamon is az ing kifacsarható vizes lett. Délután a hetes egy széjjel romlott targoncán szemetet hordott, egy pár órát töltött el a kopácsolással, nem ment semmire, ekkor én egy baltát kértem s a targoncát megcsináltam, magamnak soha se tudtam volna azt így megcsinálni, a hetes el nem hitte, hogy nem voltam ács legény, Csató, amint később megvallotta, ezen munkám után feleségének mondotta, „e fiúnak még sok hasznát vehetjük, életre való s igyekező, ez időtől fogva mindig a kertbe mentem, ha a gazda odament s gyomláltam, locsoltam, kapáltam, noha ő sokszor figyelmeztetett, hogy ne tegyem, azonba tudtam, hogy szereti, ha teszem. Én igen jó, hanem szegény lovaim igen rosszul éltek, Feri nem akart sok költséget csinálni bátyának s azért napjába egy pár porció szénánál többet nem vett, nem volt mit tenni mást, mint a legénnyel összeegyeznem, hogy a szegény lovaknak titkon is vegyünk néhány porció szénát, majd megfizeti gazdájuk, jótálok róla. Most a hídlás²⁸⁵ volt

---

²⁸² Hiába.

²⁸³ Elegyedni.

²⁸⁴ Egy szintbe hozni.

²⁸⁵ A istálló deszkapadozata, amely a trágyalét tároló gödröt fedi be. Rendszerint bárdolt tölgyfadeszkából készül.

a lovak alatt rossz, a lovak lába sorvadozott, egy nap tehát a legénnyel felbontottuk a hídlást, kihordottuk alóla a ganét, és én az egész istállóba új hídlást csináltam, a munka nehéz volt, de a levegő irtózatossan bűdös volt, ruhámat átjárta s harmadnap is éreztem magamon.

Ez idő alatt megfordultak a háznál minden helybeli tiszték és birto­kosok, én a társalgásból semmi részt nem vettem, hanem mindjárt az első napokban egy jó kedvű és igen jó érzésű szomszéddal esmerkedtem meg a kapuban (Ruzsa Samuval) ő engem három háznál aufirolt²⁸⁶: a vámosnál, egy gazdag parasztnál (Farkasnál) és a kéménykotrónál, e naptól fogva egy­két félórát ezen társaságba az utcán új hírek kihallgatásába löhöttem, (s ilyeneknek Diószegen sohasem hiányzott), Ruzsa gyanakodott, hogy honvéd voltam, lépésemből esmert meg, mondá.

Egy alkalommal a pénztárnok szép két leánya volt Csatónál, a társalgás vígán folyt, az igen elmés két leány mindent elkövetett, hogy engemet a társalgásba belehozzanak, én geniroztam²⁸⁷ magamot, míg ők a szobába hosszan sétáltak, én a küszöbön állottam, ekkor Lotti karon fogott s megsétáltuk magunkot, mikor elbocsátottam megköszöntem, hogy figyel­mével hozzámig leereszkedett, itt kezdődött velök való esmeretségem.

Több napok múlva híre jött, hogy a muszka Diószegre berukkolt²⁸⁸, a városházánál a veres zászlót egy hosszú rúdra kötött fehér lepedővel váltották fel, s a tanács egybe ült, eszembe jutott az általános rémülés, zavar és futás, midőn valamely erdélyi helységbe a muszka jövetelének híre megérkezett s kimentem az utcára hasonlót várva, soha nyugodtabb állapotba egy várost nem láttam, a munkások a hegyre mentek minden aggodás nélkül, délután öt kozák megnyargalta magát, a tanácsháznál jót ivott s visszament, engem a városi nyugalom ölt meg, mi okozza ezt? Hosszason tűnődtem s a titkot megfejté egyik jó barátom, a szomszéd Szabó Gyaponyi: „a muszka serget, mondá, gróf Zichy Ferenc²⁸⁹ vezeti, az idevaló földesúrnak fia, már Pályiba²⁹⁰ van, feleségemet el is vitték számára főzni, minden jól van Tamás úr, münköt

---

²⁸⁶ Bemutat. (aufführen)

²⁸⁷ Feszélyez.

²⁸⁸ Bevonult.

²⁸⁹ Zichy Ferenc gróf (1811-1900) az orosz főserég mellé rendelt polgári biztos.

²⁹⁰ Itt nem világos, hogy Mikó Hosszú-, vagy Monostorpályira gondolt.

nem fognak bántani sat., csaknem ugrott örömébe, most már értettem a nyugalom titkát. Azonba Gyaponyi uramnak nem sokat hittünk, Csató összepakolta holmiit, s a padlásra hordotta, az asszony schmuckját²⁹¹ én ígérkeztem elásni, közébe tettem aranyláncaimot s 40 darab aranyomot, 10 darab gyűrűt, s arany óráimot s ezáltal megnyitottam ajtóját annak, hogy valóm a háziak előtt talány legyen, e kincset a pincébe elástam.

Ez nap történt, hogy mivel lehetetlen volt a nap melegét begombolt téli rokkal²⁹² állani, ingem melle látható lett s az finom és szépen mosott lévő, ellentétbe volt külső ruházatommal, azért, hogy valóban a jegyet akarták megtekinteni, vagy az ingnek mustráját²⁹³ venni, az utóbbi szín alatt tőlem egy inget kértek, én az ingemet kihoztam, de hirtelen gyufával a jegyet kiegészíttem, s midőn az előfordult sajnálkozva bosszankodtam a váradi mosónéra, aki ingemet kiegészítette.

Nemsokára a hír valósult, s a muszkák bejöttek, a szívnek meg kellett volna szakadni ezen látványon, midőn a magyar földön a város magyar lakói, kik e földet őseiktől öröklők, házaik padlására, vagy kerteik szegletébe vonultak s a muszka cár katonái, kik e földről talán eddig hírt sem hallottak, a legvígabb tábori énekkel (mely közöttök szép lehet, de nekem füleimet irtozatosan bántotta) a városon hosszan sétáltak s parancsszavakra e földnek ős tulajdonosai remegve állottak elő.

E jelenet eszembe juttatta miképp éppen talán most így foglaltatott el szegény szülőtte földem²⁹⁴ s élénken állott elő képzetemben, miképp romboltatik össze a szegény vidék s miképp fűzetnek rabláncokra otthon lévő rokonaim, barátim, mit érzettem, nem tudom leírni, de az igaz, hogy élni egy percet sem kívántam.

Mindent megszokik az ember, mit nem szokik meg, ha a muszka katonát is megszokja! S pedig úgy van, végre nem csak megszoktuk, hanem még sajnáltuk is, midőn kancsukázták A kapitánnyal, ki nálunk volt kvártélyba²⁹⁵ sokszor kellett együtt lenni Feri nője tudott vele beszélni,

---

²⁹¹ Ékszer.

²⁹² Rock. Jelentése kabát.

²⁹³ Mintáját.

²⁹⁴ Szülőföld.

²⁹⁵ Szállásolva.

hívott engem, hogy menjek fel hozzok házasodni²⁹⁶, személyes tekintetbe igen becsületes ember volt.

Midőn a muszkát vártuk, Csatót komolyan felszólítottam, mit gondol azok után, miket a muszkát vezető gróf Zichy Ferenc befolyásáról hallott, maradhatok e Diószegen, ő igennel felelt, de tanácsolta, hogy nevemet változtassam el, s hogy rokonának adhasson ki, legyek Csató Tamás, azzá lettem. Istenem! Néhány nap óta harmadik néven neveznek, a Kedves Tamás névtől búcsút vettem, s néhány nap alatt tudva lett minden esmerősök előtt, hogy igazi nevem Csató Tamás, s mivel anyám Csató Lászlóné Kedves Ignáchoz ment férjhez s engemet az nevelt, azért hívtak K. Tnak²⁹⁷, de atyám rokonai között már ősi nevemet ismét vissza akarom venni, mindegy, én Tamás voltam, így esmert az úri rend, Tamás ténsúrnak hívtak a cselédek s nemsokára a parasztok is esmértek e név alatt. Miután már rokon lettem, Cs.²⁹⁸ felszólított, hogy egymást tegezzük s egy kis szobát számomra átadna, hol én egész napokat mélázhattam háboríthatatlanul. E kis szoba alig 1 ½ ölnyi hosszú és széles, egyetlen ablaka, a konyha ajtójára nyílt, egy kék asztal, egy szalmaszék, s az én szekér ládám tették bútortzatát, de benne jó ágy s nyugalom volt. E kis szoba nincs ugyan szülötte földemen, sem ősi telkemen, de biztos rejtekhelyet ad s elrejt azon bilincsek elől, melyek saját földemen s lakomba kikerülhetetlenek lennének és e kis szoba egyedüli birtokom, ha csakugyan annak nevezhetem azon alapon, hogy a cselédek Tamás ténsúr szobájának nevezik.

Már megszoktam Diószegen, mindenki a családtagjának tekint s helyzetemben megnyugodtam, a háziak szeretnek, talán szánnak, Csató sajnálva a téli rokk²⁹⁹ általi izzadásaimat, egy általa elviselt nyári kabátot ajándékozott, igen furcsán állhatott ez a magos kaputtya³⁰⁰ rajtam, midőn komoly nője is előszöri felvételekor el nem nyomhatván a nevetést, megvalla, hogy úgy nézek ki benne, mint egy nyugalmazott megyei vén orvos.

---

²⁹⁶ Vendégségbe.

²⁹⁷ Kedves Tamásnak.

²⁹⁸ Csató.

²⁹⁹ Kabát.

³⁰⁰ Köpeny.

Ez időből meg kell jegyeznem egy csekély esetet, mely tanulságot szolgáltat arra, hogy némely ember a közveszély által sem érdekeltetik s a magyar is tud mutatni saját kebeléből föl embereket, még többet, mint más nemzet, kik érzéketlenek, mint a kő, kik élvezetet tanálnak abba, ha ők is piszkálhatják azon sebet, mely anélkül is vérzik, a leggyávább csoportja és sepredéke ez a népnek, mely nem bír magában erőt, hogy előálljon, nyílt térbe szóljon egy párt ellen, sőt meghunyászkodik s hízeleg, s midőn más kerül felül s nélküle megsemmisítetik az előbbeni hatalom, akkor ő is hetvenkedik, s a már kicsé-pelt szalmához ver röviden, se egyiknek, se másiknak szolgálni nem tud, mindég az erősebbel tart, s ahol győzelem van, mindenütt a győzőkhöz sorozza magát, s mint a terhelt szekér módján ülő légy elmondja, hogy „de nehezen húzhatták ki a szekeret, - egy napon – amit sokszor tettem – kilovagoltam kis pej lovamon s utamot Janka³⁰¹ felé vettem, midőn balról Szeremleiket elhagytam, jobbról egy potrohos táblabíró előugrik, s így szól hozzám: „azt a csatot tegye le az úr a kalapjáról, nem tudja, hogy nem szabad”, visszaszóltam: „hát ugyan nem szabad, no bizony én nem tudtam, köszönöm a figyelmeztetést, s avval továbbmentem. Vissza jövet ismét kiállott potrohosom s azt kérdi: hol van az úrnak a lakása?” én tovább menve visszavettem: „egy más faluba” s bosszankodva jöttem vissza, ez emberrel később megesmerkedtem, személyes leírását pedig felül előre leírtam.

Több mint két hét telt el, egy napot Csató és neje Váradra voltak menendők, azelőtti napon ebéd után –Ferit (külön vettem) s köztünk következő beszélgetés folyt:

Édes Barátom! mondék, te és nőd irántam igen sok szívességgel vagytok, házatok biztos menedéket nyújtott számomra, szívességetek nagyobb, mint helyzetemben akárkitől várhatám, de nem érdemelném meg e szívességet, ha azt a legnyíltabb őszinteséggel nem kívánnám méltányolni, már esmerlek benneteket s nyugodtan merem rátok bízni titkomot, azért engedd meg, hogy azon barátságért, melybe Kedves és Cs. Tamást részeltettétek legszívesebb köszönetét nyilvánítsa néktek M. M.³⁰²

Édes Tamáskám, felele Csató, én nem értelek tégedet, nem tudom, mit akarsz mindezzel mondani, kétség alá nem hozható útleveléd szükségtelenné

---

³⁰¹ Biharjanka.

³⁰² Mikó Mihály.

teszi, hogy más névről gondoskodj, itt akár Kedvesnek, akár Cstnak hívnak, bátorságba lehetsz, aztán hidd el, hogy akárminth vitted te a jegyzői hivatal, egy aljegyzőség nem olyan állás, hogy azért valami nagytól lehetne tartanod, bizony annyi a honvédtiszt, annyi a kormánybiztos, képviselő, főispán sat., hogy amíg a jegyzőig ér a büntetőcsapás, elveszti súlyát. Éppen az a baj barátom, mondék, én nem vagyok sem Csató, sem Kedves, az én nevem M.M., én képviselő és kb.³⁰³ voltam, Dávid régi esmerősöm volt, ő a levelet közös határozatból írta, s lebeszéltem a levél eredetét. Az én jó barátom kimondhatatlan örvendett a felfedezésen, nője után szaladott, behívta, az meg meg nem foghatta a titok ily kiszámított megőrzését. Örvendettek, s mint mondák leginkább azon, hogy esmeretlen név alatt is úgy szerettek és becsültek, hogy most nem vethetnek maguknak semmit szemökre. Valóban, e jó emberek igen szívesek voltak. Most elhatároztuk, hogy a titok felfedezetlen maradjon, s azért a név és szokások átalába tovább is megmaradnak, annyi különbséggel, hogy a curiosusok³⁰⁴ elhitetése végett Csató nevet, úgy mint közel rokon tegeződöm, s az egész család minden tagjával.

Másnap Feriék Nagyváradra mentek s két napig magam voltam a gazda, hazajövén elmondották nékem, miként a Pepi testvérinek említették, hogy egy rokonuk van itt s az vágyik esmerni, de elmondották a muszka tábor ott létét és el a honvédek fogságát, kik ezerenként vannak Várad környékén muszkák fogságába, említették több polgári egyének elfogatását s elmondották mindazt, mi a kebelt keseríteni, kétségbe ejteni képes. Hanem ki hinné a nagy szerencsétlenség közepette elfásul az érzés, ennek jele az, mert átéltük, át tudtuk élni azokat, miket ha valaki előre jósolt, nem lettünk volna elég erősek bevárni.

Több napokig veszélyes beteg voltam, az örökös kedély izgatottság mellett egy kihülés volt oka betegségemnek, reményem az élethez annyival kevésbé volt, mert Diószegen mindennap tíz-tizenkét embert temettek kolerába, testamentumomat³⁰⁵ s búcsúmot meg is írtam.

Már jobban voltam, midőn Feri nőjével egy délelőtti első látogatásait tette,

---

³⁰³ Kormánybiztos.

³⁰⁴ Kíváncsiskodók.

³⁰⁵ Végrendelet.

magukkal vittek engem is mindenüvé. Az inspektornál³⁰⁶ újságolták, hogy több napok előtt Görgei a fegyverit letette.³⁰⁷ Ez újság komoly fontolgatásokra nyújtott alkalmat, elgondolkodtam, hogy több mint egy éves véres csata után ma szegény hazánk feletti rendelkezés a muszka vezér kezébe! Annyi kebel hát hiába ontá vérét s keservben annyi szív hiában osztozék? Mi történik most afelett tusakodtam s előttem bizonyosnak tetszett, hogy miután a magyar vezér önként tette le fegyverét, miután a forradalmi párt ereje megsemmisítve van, elenyészend ugyan mind, mit a közteherviselés s úrbéri viszonyok megszüntetésén keresztül kívül az 1848-ki törvények adtak, de a nemzet s annak március előtti alkotmánya élni fog s az általános amnesztia s a magyar sereg helyes beosztása, kibékítik a magyart királyával s ismét helyreáll a monarchiás rend, s ha új és új elfogatásokat hallék, mindig a fejedelmi kegyelemre gondoltam, melyet nemsokára annál több szabadulók fognak dicsőíteni.

Új hírek majd leverők, majd vigasztalók több napokig kizárólag fogalaltoskodtattak mindnyájunkot, nagy vásár után kicsi vásár, azt mondja a magyar, ha a nagyszerű dolgok megszűnnek, kicsinyekkel kezdünk bajlódni, s kis városba ugyan nagy dolog legyen az, mely a szomszédok iránti curiositástól³⁰⁸ bár napokig képes elvonni figyelmüket.

A fegyverletétel után nem volt talán egy fele is (Sic!) gyanúsítások, melynek vagy egy rejtélyes lakosa ne lett volna, kinek sorsa a szomszédok talánya volt, talán e lehetett oka, hogy ez időben Diószeg is különös curiositást fejtett ki irányomban.

Egy napon a szakácsné a székbeől hazajövéen, azt újságolta, hogy a székbe hallotta, hogy az exaetornál³⁰⁹ lévő Tamás úr egy szökött báró. Csaknem azon nap az inspektor titkon súgta meg Ferinek, hogy Jankán Vincéék és Szeremleiek már tudják, hogy Tamás gróf Tholdalagi. A kis Ruzsáné szinte hasonló titokban elmondá Pepinek, hogy ő észrevette, miszerént, hogy a Tamás gyűrűjén egy M és N van, s ha ezt férjének régi észrevételével egybeveti, hogy Tamás oly katonáson lépik, meg van győződve, hogy honvéd volt s hallotta is a patikába, hogy Mikesnek hívják.

---

³⁰⁶ Felügyelő.

³⁰⁷ Az augusztus 13-i szőlősi fegyverletétel.

³⁰⁸ Kíváncsiság.

³⁰⁹ Adószedő.

Ezek mind nem voltak veszedelmes gyanúsítások, nagyobb bajt csinált a következő körülmény, szakácsnénk ingemet kimosta, s midőn Ruzsánénál a fehér ruhát bemongorolta³¹⁰, egy más mosóné szóba hozta, hogy ő olyan szép ingeket nem mosott még, mint az inspector úré. Igen, mondá Juli asszony, mert kend még nem mosta a Tamás úrét, ebből szóvita lett, a dolog a Ruzsáné fóruma eleibe jött az én ingemmel együtt. Az ing elég vékony volt, de Ruzsáné elébb vágyott a jegyet, mint a gyolcsot vizsgálni, az két M-ből állott, megnézte mindeniket, mindeniken az volt, ezt a patikába tanácskozás alá terjesztette s a Mikes név többé kétség alá nem jött, kivált a pecsétnyomó tekintetbe vétele után. Meghatározott, hogy a lovak is az enyémekek, nem a Dávidé s a gyógyszerészné hoztátette, hogy most tudja már, hogy két szekér szénáért 50 ft-tot mért adtam. E tractatus³¹¹ a noblesek³¹² közt egy pár nap folyt s a grófi diploma megkészült. Egyik este a gyógyszerészné nálunk lévén, különös figyelemmel vizsgált. Egyszerre csak előállott vele: „Kegyed gyanú alatt van, hogy nem Tamás” – Hogy, hogy? – „hát inge jegye és pecsétnyomója árulták el.” Hát, ki vagyok? – kérdém – „Hát Mikes, vagy Tholdalagi, de annyi bizonyos, hogy gróf!” Na jól van, mondám, én nem vitatnám, mert hisz a diplomáért semmit sem kell fizetni, de hogy ily criticus időbe, nehogy valamely compromitolónak tekintessen, (s aztán szerénységem sem engedi, hogy elnézzem az ily tévedést). Hát meggyőzőm a Teéns asszonyt rögtön, hogy senki más nem vagyok, mint akinek nevét viselem s elővettem egy passzust³¹³ Gyergyó szék pecsétjével, nyomtatottat, az asszony a személyes leírást összehasonlította, de hát a gyűrű és ingek? mondá kérdőleg, azokat vettem Mártonfi Mihály elesett honvédtiszt licitációján³¹⁴, van további kétsége, kérdém? Már most nincs.

E napokban több idegenek a híres diószegi pincét és 500 akós (2000 veder) hordót meglátni akarván, egy nagy társaság felment a hegyre. A pince látogatás egy ozsonával végződött az inspector pajtájában (ház a szőlőbe), több

---

³¹⁰ Mángorol. Kinyomja belőle a vizet.

³¹¹ Értekezés.

³¹² Nemesek.

³¹³ Útlevel.

³¹⁴ Árverésén.

úrhölgyek s férfiak voltak jelen, én szokott kosztümömben voltam s természetesen izzadtam, ozsonálni nem szokván s másfelől állásom is azt kívánván, hátravonultam, az inspector egy párszor elővitt, Vincze Miklós több versen³¹⁵ beszélgetni kezdett, én kikerültem a folytatást, egy szegletbe, egy székhez támaszkodva állottam, midőn Vincze egy pohárköszöntéshez az itt való szokás szerént felhívott, poharat vettem s kihallgattam, de észrevettem, hogy a társaság mind engem fixiroz.³¹⁶ Vincze ez alkalommal sokat sarkalta Ferit, mondja meg, ki vagyok, őtöle semmit sem tudhatván, azt akarta, hogy a különböző erős borokkal oldja meg a nyelvemet, én keveset ittam s a terv füstbe ment. A taktikát tovább vitte, mindenkinek egy poharat kell köszönten, monda s ő ismét elkezdte, rendre folytatták, ittak sok mindenféleért, ittak egymásért s mindenik elfelejtette a szép Vinczénét s a többi asszonyokat, utoljára még én voltam hátra, Vincze egy tele poharat nyomott kezembe s kényszerített, hogy köszöntsem, a többiek hasonlót tettek, nem volt mit tenni, felhasználtam a sptizesek³¹⁷ hanyagságát s ezeket mondottam: „Önök igen kegyesek uraim, mert amidőn pohárköszöntésre (mihez én egyáltalában nem értek) kényszerítenek, ugyanakkor fennhagyták nékem a legkedvesebb tárgyat, amiért poharat emelhetni, és amelynek legelsőnek kell vala lenni, ha önök szívessége nem akarta volna az erőltetés hatását a legkedvesebb engedménnyel nékem határtalanul kedvessé tenni, én köszönöm a kedvezést s felhívom önököt, ürítsék poharaikat e jelenlévő szép dámák egészségéért! A szavak megtették hatásukat, a nőknek igen tetszett, köztük vidám zaj emelkedett, panasztak az urak általi elmellőztetésért, de az urak nagyobb zajjal ittak, mint sem hallhatták volna azt. Vincze még jobban curiosuskodott³¹⁸, de célt nem ért. Hasonló összejövetelek, bármennyire is akartam merőben esmeretlen maradni a jankai és diószegi urakkal és nőekkel szorosabb esmeretségbe hoztak s már látogatásaimot gyakrabban tettem, s általában öltözetemet is változtatva, magamot a társaság nagyjává formáltam.

Hírt hallám s különösön Erdélyről valamit tudni vágyván, szeptember 1-én bementem Nagyváradra. Feri Cserveniznéhoz, a sógornőjéhez száll-

---

³¹⁵ Alkalommal.

³¹⁶ Kihívóan néz.

³¹⁷ Enyhe ittasság.

³¹⁸ Érdeklődik, kíváncsiskodik.

ván, engem is oda vitt, s mint rokonát bemutatott özvegy sógorasszonyának. Az első megjelenésbe már láttam, hogy Pepi az öccsének titkomot felfedezte, azért előtte nem is sokat titkolódtam. E fiatal özvegy bennünköt igen szívesen látott s én azon két napokra, melyeket itt töltöttem, igen kedvesen fognék mindég visszaemlékezni, ha e visszaemlékezést nem keserítenék azon leverő hírek, melyeket ugyanekkor a nemzet ügyére nézve hallottam. Itt hallám ugyanis Rudnyánczky³¹⁹ püspök 6 évi várfogságra ítéltetését s ebből nem sok jót tudtam jövendőlni. Váradon igen sokakat elfogtak. A vidékből nagyszámú politikai foglyokat szállítottak be, a város tele volt titkos policeiokkal³²⁰. Csány László a vármegyeházánál van fogva, életéhez semmi remény, ezek voltak a további újságok. Biális Ferinek a Püspökfürdőbe³²¹ létéét megtudván, legnagyobb incognitoba³²² kimentem, mekkora volt a bámulásom, midőn szekeremből leszálltam, két ember áll előmbé s az egyik így köszöne, hála istennek, hogy még életbe láthatják a mlgs.³²³ királybíró urat, csitt mondék, sem az egyik, sem a másik nem vagyok, hanem ballagjon utánam amaz erdőbe, ott beszélhetünk. Két borvizes örmény volt sztmiklósról³²⁴, kik lefestették képét Csík, Gyergyónak, mondták, hogy András³²⁵ az alfalvi plébános meglőtte magát, Tankó³²⁶ és Mészáros³²⁷ espresek, Györfi³²⁸, Jakobi³²⁹, Asztalos és sok más csíki papok vasba hurcoltattak el. Székely Zsigmond, Endes³³⁰ kbírák, Balás Lajos, Jankó Feri³³¹, Bereg Károly, Csáni István³³², Puskás Antal³³³,

---

³¹⁹ Rudnyánczky József besztercebányai püspök. (1788-1859)

³²⁰ Titkos rendőr.

³²¹ Fürdőhely, Nagyváradtól délkeletre, Hájó mellett, a Somlyó-hegy alján fekszik.

³²² Titoktartással.

³²³ Méltóságos.

³²⁴ Gyergyószentmiklósról.

³²⁵ András Antal.

³²⁶ Tankó Albert, az Alcsíki kerület esperese.

³²⁷ Mészáros András a Gyergyói kerület esperese.

³²⁸ Györfi János gyergyóremetei plébános.

³²⁹ Jakobi Sándor gyergyószentmiklósi segédpap.

³³⁰ Endes Miklós alcsíki királybíró.

³³¹ Jankó Ferenc járási szolgabíró.

³³² Csáni István ügyvéd, táblabíró.

³³³ Puskás Antal szolgabíró, nemzetőr százados.

Bernád³³⁴, Tamás őrnagy³³⁵, Sándor László³³⁶, Bíró Márton (?)³³⁷ és sok mások lefogattak, Biális³³⁸, Puskás Ferenc³³⁹, két Madár³⁴⁰, Antalfi³⁴¹, Kedves Tamás sat. bujdosnak, s hogy rólam az a hír, miszerént Törökországba menekültem. Ezenkívül elmondák a vidék szerencsétlen helyzetét s minden iszonyatos eseményeket. Őket kihallgattam, azután B.³⁴² Ferihez mentem s nála Czilinek³⁴³ egy levelet írtam, melyet ez emberektől küldöttem el.

Váradon Bodockot meglátogattam, igen szívesek voltak s Laci mindent szívesen ajánlkozott tenni, mi tőle kitelik. A v. ispántól ez időbe sok telt ki, megtudván, hogy J. P.³⁴⁴ is ott van, örömmel mentem hozzá, ez alkalommal először éreztem annak igazságát, donec eris felix, multos numerabis amicos, tempora si fuerint nubila, solus eris.³⁴⁵ Ez ember, ki míg boldog voltam, úgy járt utánam, mint egy szépasszony után szoktunk járni, míg ifjak vagyunk, csókjai és ölelései ha tanálkoztunk, vagy elváltunk, vég és szám nélküliek voltak, úgy hogy valóban genirozott³⁴⁶ e nagy úr leereszkedése. Ez ember, ki midőn elég pénzem volt nem engedte, hogy vendéglőbe szálljak, most, most midőn nyomorba, haza, név és vagyon nélkül beléptem küszöbén, mintha életében csak egyszer látott volna, oly hideg, oly idegen, hogy hogy küszöbéről csaknem megtértem. De nem emlékezem tovább az emberről, mert ember gyűlölővé kell válnom, ha eszembe jut barátságtalan fogadása, én szíves fogadást, vagy egy pár vigasztaló szót vártam a hypocritától³⁴⁷ s ő pénzel kínált, meg ha szükségem van, ámbár

---

³³⁴ Bernád Antal nemzetőr őrnagy. (1781-?)

³³⁵ Tamás András. (1784-1849)

³³⁶ Sándor László nemzetőr őrnagy.

³³⁷ Olvasata bizonytalan.

³³⁸ Biális Ferenc.

³³⁹ Puskás Ferenc Gyergyószék jegyzője.

³⁴⁰ Madár Antal és Madár Imre.

³⁴¹ Antalfi Gábor. (1818-1886)

³⁴² Bialis.

³⁴³ Mikó Mihály lánytestvére.

³⁴⁴ Jósa Péter császári-királyi biztos. (1804-1874)

³⁴⁵ Míg a szerencse rád mosolyog, sok lesz a barátod, hogyha egged felhős, állasz a viharban magad.

³⁴⁶ Feszélyez.

³⁴⁷ Képmutató.

csak kevéssel szolgálhat, mondá, mert néki is szűkön van, ezen már örvendtettem, hogy azt felelhettem néki³⁴⁸, köszönöm, arra most nincs szükségem, s ha lesz, vannak jó barátaim, kik kölcsönöznek szívesen s elváltunk feszes, komoly komplémenttel.³⁴⁹

Feri sógorasszonya neki 8 nap múlva látogatást ígért, s én megvallom örvendeztem ezen, mert e vidám özvegynek, ki még amellet szép is, társalgása pillanatokig feledtetni velem a jelennek keservét. Visszajöttünk Diószegre.

Diószegen már itthon vagyok, Horváthné néninek s a gyógyszerészt Loyzi bácsinak hívom én is, mint Diószeg s az egész Érmelléke. Lóri és Mili a pénztárnok szép lányai sokszor jönnek hozzánk, én is megyek hozzák. Feri igen jó barát, nője egy, a legszelídebb nők közül, csendes, ha férje pöröl, ő hallgat, természete a Katiéhoz sokat hasonlít. A publicum³⁵⁰ még mind kétségbe van, hogy ki vagyok. Kettőt bizonyosan tud: lór hogy nem vagyok Csató Tamás és 2or hogy honvédtiszt voltam, e hitében egyik körülmény megerősíti, más e hitét semmivé teszi, mint a következő eset:

Ferinek legöregebb bátya, a püspökladányi helvétus³⁵¹ plebánus, mintegy szeptember 23. hozzánk jött Váradról. Az öregurat nagy tiszteletbe tartja a család, s ő most Ferihez, mint maga gazdájához először jött. Nevében az egész Diószeg, mint igen derék embert esmérte az inspector személyes barátságba is volt vele, elég az, hogy tiszteletére nagy ebéd volt rendezve, hol többek között az inspector és helybeli esperes is jelen voltak.

---

³⁴⁸ A lap oldalán az alábbi kiegészítés szerepel: „Régi barátok a bajban. A hovályi (?) szálláson felkeresett, mint mondá, hasztalan tudakozódott, tegyen, vagy ne feljelentést, melyért hozzám jött, elrémíteni nem akar, de gondolja, hogy hasznát vehetem a tudósításnak. Ezzel előhúzott a zsebéből egy lajstromot, , barátom, úgymond ezer feletti, a pálcá el van törve Bécsbe, ezek tűzettek ki a legyőzött forradalom áldozatául. A névsort elolvastuk, Erdély részéről ezen nevek állottak: B. L. – B. Jg. – MM- G.K.G. – B. Mózes – Keller J. – Karacsay – G. Sándor – Minorits – a lajstrom látszik erdélyiek által készített s még ő mondá még a világozi katasztrófa előtt már testvérénél volt Brassóba.” (A nevek: Berzenczey László, Bánffy János gróf, Mikó Mihály, Kun Gotthárd gróf, Berde Mózes, Keller János, Karacsay Károly gróf, Gál Sándor, Minorits Károly)

³⁴⁹ Bók, dicséret.

³⁵⁰ Lakosság.

³⁵¹ Református.

A dolog pohárköszöntésre került s többek közt az öreg Dani bácsi egy poharat így köszöntött: „Van nékem egy jó öcsém, szegény anyám testvére- nek egyetlen fia, ki mindamellet, hogy 3 éves korában árvaságra jutott, magát többnyire önerején felnevelte és kellőleg kimívelte. 15 éve, hogy ezen öcsémet nem láthattam, s midőn már azt nem is reméltem azon szeren- csétlenség, mely ötet közös hazánkból kiűzte, nékem megszerzette azon örömet, hogy testvéreimen kívül az egyetlen rokont, ki még fenn áll a családunkból, ismét ölelhetem. Ezen kedves öcsém, Csató Tamás sat. Ehhez véve még azt, hogy az öreg megérkezésekor a cselédek és a legkíváncsibb asszony Ruzsáné jelenlétébe elérzékenyülve ölelt meg, kedves Tamás öcsének s én ötet Dani bácsinak szólítottam, (soha se láttuk volt egymást, de ő Dávidtól jött ide s mindenre el volt készítve) s mindez egybe véve ismét zavarba hozta a már tisztának hitt felfedezést.

Nagyobb baj volt az, midőn egy este Balás Károly két nő társaságában megérkezett, a nők Rorman Máli testvérei. Csató Tamás bemutatkozottam, de beszéd közbe megszánva a szép leányt, ki sírva panaszkolt, hogy Csíkszeredába lévő két testvéréről semmi bizonyost nem tudhat s né- melyek azt állítják, hogy megölettek, hirtelen elvételre a szerepet s a kis leányt biztosítottam, hogy azoknak még a körmököt sem vágta le senki, sőt Szeredából el is jöttek. Kegyed tudja azt bizonyosan? És honnan? kérdezett a lány; no már nagy titokba csak meg kellett vallani, hogy honvédtiszt vol- tam s Szeredába voltam statióba³⁵²! Reggel elmentek s a leány biztosított, hogy titkomot el nem árulja. B.³⁵³ Károly elmenetele előtt engem félrehívott, mint mondá Demeczki gyermekkori barátja, ki most Zichy³⁵⁴ titkára, nála egy terjedelmes archívuma van a két honból feladásoknak s ott létibe nevem egy nyaláb felett szemébe tűnt, ő elolvasta, Csíkból datáltatik a pesti törvényszékhez, ahol minden lehető való s azokon kívül valótlan vádak feltétek, intett, hogy elő ne álljak, csak amnesztia segíthet.

Azonba a fogdosások az országba mindenütt folytak, itt kilétem iránt máris gyanúsítások kezdettek támadni. Bodó azt izente, hogy minden- esetre jelentsem magamat, mert egy amnesztia van munkába, de csak

---

³⁵² Állomáshely.

³⁵³ Balás.

³⁵⁴ Zichy Ferenc gróf.

azokra nézve, kik magukat jelentették. Ez okból elhatároztam magomat itt jelenteni, de Erdélybe semmi esetre nem menni, ezt annyival inkább, mert bizonyos tudósításból értesültem, hogy Zichy cs.³⁵⁵ biztos a magukat jelentőknek szabadon maradhatás iránti leveleket osztogat.

Ezalatt megérkezett Feri sógorasszonya Dávid nejevel, az atyafiságos viszony, a tegezés e nőkkel Diószeg előtt új erősség lőn csatóságomra.

Ők több napokig voltak itt, mialatt én csaknem minden időmet a fiatal szép özvegy társaságába töltém, megvallom engem e társaság elfoglala, vigasztala, (mert átkozottul levert voltam) és élvezetet nyújtott, midőn azt gondoltam, hogy női társaság nékem élvezet nyújtani többé nem képes. Azért, mert menekült, hazátlan vagyok s ezek szenvedéseit osztani oly szívesek a magyar nők, vagy azért, mert szenvedek s a szenvedő iránt egy nő mindig hamarébb érez rokonszenvet, annyi igaz, hogy e nő hozzám igen jó, társaságomat úgy látszik nem unja, sőt, ha minden jelek nem csálnak, e nő szeret, amit én iránta érzek az több minden barátságnál, kimondhatatlanul becsülöm őt, a tiszteletnek egy bensőbb bizalmasabb nemét tanúsítom iránta, s ha nem szeretnék egy nőt, kit elvesztett szép hazám bír, s ki szerelmének biztosításával bocsáta egykor el, úgy e nőt lelkem teljes erejéből tudnám szeretni!³⁵⁶

Míg a nevezett nők Diószegen voltak, Váradról egy levelet kaptam, melybe íratik, hogy bizonyos tudósítás szerint Csík kiperédáltatott, Biális, Mikó Tamás és sok mások vagyoni lefoglaltattak, fellelhetői elkoboztattak, ők magok mindenütt nyomoztatnak, ezeket egybehasonlítva azon számos elfoglalások és elkobozásokkal, melyek Biharba is történtek, úgy tekintetem magomat, mint akinek az ég és föld között semmije sincs azon kívül, mit magával hord. Szándékomot a jelentésről letettem, gondjaimot elmondottam Marinak, ő vigasztalt. De már ezek után itt nincs maradás, a reménynek utolsó vékony fonala is kettészakadt s távozni kell messzi földre. A jó nő, ki gondolkozás után azt mondá, ha csakugyan messzi akar ön menni, menjen Trencsénbe anyámhoz, vagy Szomolánba bátyámhoz, ott senki sem fogja gyanítani, hogy menekült. E terv első pillanaton megnyugtatót, de megfontolás után nem látszott kivihetőnek, hol a

---

³⁵⁵ Császári.

³⁵⁶ Oldalszálon az alábbi megjegyzés: "Egy nő áldozatkészsége."

passzus Trencsénbe? Hol az alkalom őszi napokon hetekig utazni, minő titulussal³⁵⁷ folytatom ez utat? Midőn minden faluban ki kell mutatni, hogy mi járásban van az ember, hát egy betegség az úton? Szegény szülőim, ha élnek és rokonim azt se fogják tudni, hol veszem el? Azt csak úgy lehetne, ha valaki menne, s mint ennek cselédje, vagy szekerese mennék. Istenem, ez baj, mondá a nő, Feri nem hagyhatja hivatalát, Dávid azonkívül igen félénk is ily vállalatra s más nincs, s kis gondolkozás után ezt mondá, és mégis meg kell menteni önt, s ha nincs más mód, elmegyek én, útlevelet veszek magamnak egy cseléddel s annak neve után feljegyeztetem önnek személyes leírását, s hogy én anyámhoz megyek, az senki előtt sem lesz feltűnő. Engem az áldozatkészség elérzékenyített, visszaadta az emberi kebelt lakta nemesebb érzések iránt megingatott hitemet. Azonba hideg számítással előadtam, miszerént ezen egynéhány hétbe kerülő utazás őszi napokban nem nőnek való, és miután csakugyan nem fog titokba maradni, hogy ön egy férfival utazott el, a közvélemény balul fogna ítélni róla, én idegen ember vagyok, most alig harmadszor látom önt, se nem kívánhatok, se nem fogadhatok el akkora áldozatot. Az más, mondá, ha el nem fogadja ajálatomot, de azt más okból kell hát tennie, én meg akarom önt menteni, s ha ebbe célt érek, azt hiszi ön, az örömet, melyet ez okoz megzavarhatja az, hogy mit mond egyik, vagy másik asszony? Hogy máskor igen sokra tartok mások véleményire, s hogy rendes időben nem fogtam volna önnel utazni indulni, hisz az természetes, de ha önnek szabadsága, vagy élete van veszélybe, s azt én megmenthetem, azt hiszi, meggátoltatom abba magamot azáltal, hogy mit mondanak az emberek? Nem, én büszke lennék avál, s aztán én önt elviszem, én visszajövök, s ön bátorságba lesz.

E szavak őszinték, igazak voltak, kezeskedik azzal az, hogy egy nő mondá azokat, ki fiatal, szép és önerején függetlenül élhet, s mondá egy férfinak, kinek az egyik pólustól a másikig semmi egyebe nincs, mint egy elvesztett haza feletti fájdalma, mely őt úgylap napról napra komorabbá fogja tenni. A terv megállapított, s Ferivel s nőjével közöltetett.

Azonba a tervnek elégtételbe vétele elmaradott, későbbi tudósítások megcáfolták a levél tartalmát. Hazulról Trombitás Pista kiküldetett tudósításokkal,

---

³⁵⁷ Címen.

a honvágy fájdalmas érzete ébredett újra fel, s szegény honomtól oly messi menni nem engedtetett. Hozzá jöttek újabb persvasiók³⁵⁸, többek példái, kik Zichytől biztosító levél mellett Debrecenbe és másutt szabadon maradtak, általános hit a jelentettekre következő amnesztiáról, s tán mindenek felett egy elstetett határozat, vagy szabadon, vagy sehogy sem élni, ha lesz Magyarország s szándoka a kormánynak alkotmányos uralkodás, úgy lesz amnesztia is, ha nem lesz amaz, s összedűl a hon, had temessen hamvai alá engem is, így okoskodtam s szept. 29-én Nváradon magamot Zichynek jelentendő.

Szeptember 30-án este. Eltölt életembe a legnehezebb nap. Nagy Úrtól én soha nem kértem semmit s bebocsájtásra órákig soha sem várok előszobákba. Ma az első nap volt életembe, melyen 3 óráig ültem egy előszobába, míg bevihettem az élet és halál urának Magyarországra szabadságomat, ha annak lehetne nevezni az ily életet s elhatározó szavától vártam, mit rendel életem felett. Bolond az ember! Vajon egy 50 éves életnek lehet annyi öröme, mennyi kárpótolni képes a megaláztatásokhoz nem szokott lélek fájdalmát egyetlen ily jelenésnél? Nem irigylem sorsotokat, ti férfiak, kik tetszvágybul, vagy hivatalért ily előszobai carentiákat³⁵⁹ sokszor állotok ki életekbe.

Zichy előszobájába sok képviselőkkel tanálkoztam, ott volt Kovács Lajos³⁶⁰, Horváth István, Pap Zsigmond³⁶¹, Ludwig³⁶², Ambrus József³⁶³ és kollégám Hodossy³⁶⁴ s mások. Zichy sokaknak megtagadta, sokaknak adott biztosító levelet, többek között Pap Zsigának nem csak megtagadta, sőt ötet kíméletlenül tárgyalta. Mindeniküinktől reverzálist³⁶⁵ vett, hogy sem kül-, sem belpolitikába nem avatkozunk. Ő vette, mi adtuk. Nékem is adott ilyen biztosító levelet, de az úgy stilizalitott, hogy bántalom nélkül hazajöhetek, én azonba ott ülésre használtam.

Okt. 5én. Diószegre visszajöttem, mikor megérkeztem, már a nevemet a diószegieiek közül többen tudták, biztosító levél mellett nem is tartották

---

³⁵⁸ Javaslat.

³⁵⁹ Ínség.

³⁶⁰ Kovács Lajos (1812-1890) Nagybánya és Felsőbánya képviselője.

³⁶¹ Sigismund Pop. Kóvár-vidék képviselője. (1821-1889)

³⁶² Ludvig János Szepes megyei képviselő, kormánybiztos. (1812-1870)

³⁶³ Iosif Ambrus Bihar megyei képviselő. (1819-1864)

³⁶⁴ Hodossy Miklós Bihar megyei képviselő és kormánybiztos. (1808-?)

³⁶⁵ Kötelezettségvállalást.

szükségesnek titokba tartani. Mikor megérkeztem, V. Lórinak egy régen nálam lévő emléklapjára a következő sorokat írtam:

„Ne bámuld, ha kérlek, felejs el engemet,
s a virágokból mik emléksírja felett
új barátodnak majd egykor nőni fognak
Fűzz emlékkoszorút Mikónak
Így bár barátságom bírandja más
Rád hűn emlékezik Csató Tamás.

E lap a még létező gyanúsításoknak véget vetett, további tanácskozás tárgya lett, „mi volt, mi részt vett a forradalomból, mennyit félhet, mire ítélik, ha elfogják sat., a nagy rokon és téli juchtent³⁶⁶ már felváltottam.

Szeremleimék és Vinczések ma itt voltak, sok szemrehányást tettek, hogy titkomba őket beavatni nem akartam, kértek, menjek hozok, üljek nálok, hisz most bátorságba vagyok, csak én nem sokat hittem a bátorságnak, mert esmertem textusát³⁶⁷ a bátorság levélnek.³⁶⁸

Október 12-én. A nyugalom, melyet Zichy biztosító levele szerzett, nem is soká tartott, Fejér Márton³⁶⁹ egy hiteles tudósítás szerint Kolozsvárot hasonló biztosító levél mellett elfogták. Itt is bárhová tekintettünk, kétség-beejtő fejlemények iránt értesültünk. E napokban a pesti lapok tartalma megfagylyalja az ember ereiben a vért, azokat az inspector hozatja, most az egész város kezeibe forognak, némán adja át mindenki a másnak, mintha nem merné ajkára venni a történetet, melyet azokból olvasott. Gr. Batthyány Lajos bitófára ültetett, de vérét nője által fehér ruhája közt beküldött törrel eleresítvén s ezáltal elgyengülvén, okt. 6-án golyó által végeztetett ki Pesten. Ugyan okt. 13-án³⁷⁰ Jeszenák³⁷¹ és Csány³⁷² kbiztosok,

---

³⁶⁶ Nyírkéreggel cserzett bőrkabát.

³⁶⁷ Tartalmát.

³⁶⁸ A lap jobb felső sarkában: „lepett meg”

³⁶⁹ Fejér Márton aranyosszéki képviselő. (1812-1865)

³⁷⁰ Október 10-én.

³⁷¹ Jeszenák János báró, Nyitra és Pozsony megyei kormánybiztos. (1800-1849)

³⁷² Csány László. ((1790-1849)

Csernus egykori tanácsos³⁷³, B. Perényi Felsőház elnök³⁷⁴, Szacsвай Imre³⁷⁵ képviselő, herceg Woronieczki honvéd ezredes³⁷⁶, a mezőhegyesi pap³⁷⁷ s több mások felakasztattak. Aradon egy napon, okt. 6-án 13 generális részint kötél, részint golyó által kivégeztetett, köztük a derék Nagysándor³⁷⁸, Damjanich³⁷⁹, Kiss Ernő és mások és ezeken kívül a hírlapok hasábjai telvék 16-20 évig elítélésekkel, Tóth Mihály³⁸⁰ debreceni ref. pap, Ambrus³⁸¹ nváradai véstörvényszéki bíró 20 évre, Rudnyánszky püspök hatévi várfogságra ítéltetett. A bihari kerület a múlt éjeken főbb embereit veszté el. Császári biztosok vezérlete alatt fegyveres katonaság rohanja meg a házakot. A család a szuronyok pengésétől és lármazörejétől ébresztetik föl s a férj, apa, vagy fiú nélkül hurcoltatik el, hogy idő adatott volna megölelni kedveseit s elrendezni családja dolgait. Így vitetett el Hodossy kormánybiztos s minden vagyona lefoglaltatván, nője a rajta lévő ruhával s egy pár változóval³⁸² vetetett ki a gazdag ősi lakból. Nagy Józsi³⁸³, Komlóssy³⁸⁴, Bernád Józsi³⁸⁵, Toperczer³⁸⁶, Dobozi István³⁸⁷, Dobozi Miklós³⁸⁸, Somogyi, képviselők s részint kbiztosok³⁸⁹. Több megyei hivatalnokok s honvédtisztek Váradra vitettek, lábaikra béklyók kovácsoltattak s így hurcoltatták Pestre. Bernád Gida³⁹⁰ és egy más honvédtiszt a

---

³⁷³ Csernus Manó pénzügyminiszteri tanácsos.

³⁷⁴ Perényi Zsigmond báró. (1783-1849)

³⁷⁵ Szacsвай Imre Bihar megyei képviselő, az országgyűlés jegyzője. (1818-1849)

³⁷⁶ Woronieczki Mieczyslaw ezredes 1849. október 20-án végezték ki. (1825-1849)

³⁷⁷ Gonczeczky János tábori papot 1849. október 8-án végezték ki. (1803-1849)

³⁷⁸ Nagysándor József. (1804-1849)

³⁷⁹ Damjanich János. (1804-1849)

³⁸⁰ Könyves Tóth Mihály. (1809-1895)

³⁸¹ Ambrus János.

³⁸² Fehérnemű.

³⁸³ Nagy József Bihar megyei képviselő. (1800-1878)

³⁸⁴ Komlóssy Imre debreceni képviselő. (1813-1879)

³⁸⁵ Bernáth József Bihar megyei képviselő. (1802-1860)

³⁸⁶ Toperczer Ödön Bihar megyei képviselő. (1807-1866)

³⁸⁷ Dobozy István marosszéki kormánybiztos. (1800-1875)

³⁸⁸ Feltehetőleg Dobozy Mihály Bihar megyei képviselő. (1801-1868)

³⁸⁹ Kormánybiztos.

³⁹⁰ Bernáth Gedeon nemzetőr őrnagy. (1804-?)

katonaságtól megrohantatván, amint ágyaikból felugrottak, úgy futottak egy ablakon át el s most Máriapusztán kondáskodnak. A Máriapusztán múlt napokban minden kondás befogatott s átvizsgáltatott, ha nem lehetne valamelyikbe Beöthy Ödönre³⁹¹ tanálni, akit mindenféle keresnek. Itt a rémülés általános, fél az is, ki compromitálva nincs, sír az is, ki a kivégzetteket sohasem látta. A nép bátran és hallgatva jár az utcán, mintha mindenkinek halottja lenne, hírt nem merünk kérdezni, ha Pest, vagy Aradról jöttekkel tanálkozunk, a hírlapot remegve veszük a kezünkbe, mindenki vagy fél, vagy félti valamijét, jó embereim érettem is aggódnak, kárhozzatják léptemet, hogy nevemet kiadtam, ami engem illet, én már teljesen meg vagyok győződve, hogy Zichytől elkezdve az utolsó emberig, ki a kiengesztelő politikáról szolt s abba hitt, csalódott, ez eljárás meglépése egy más ösvénynek s ők ezen végig fognak menni. Magyarország többé nincs, helyreállítani nem céloztatik. Az élet semlegessé vált előttem, minthogy én nem hiszek ugyan semmi biztosítékot, mint Zichy levelét, de itt maradok a végsőkig.

Október 25. A diószegi szüret eltelt, mondják máskor zajos szüretetek szoktak itt lenni, most csendes és bús volt, még a szőlőszedő napszamos is. Szüret alatt Cservenitznő itt volt, itt voltak Feri testvérei is s mindég köztük lévén kikerültem az események terhe alatti összeroskadást. A pénztárnok szüretét Székelyhídon meglátogattam, a két lányt szekeremen vittem át, a lányokkal igen bizalmas barátságba hozott minden napi együttlétünk. Ők igen vígak s az ily társaság most gyógyszer volt a kétségbeesés ellen, ők s házuk általában igen becsülnek és szeretnek, én szinte becsülöm e családot s szeretem, kívülök a derék gyógyszerész és neje, kiket hasonlólag minden nap meglátogatok. Szüret után Mariékot bekísértem Váradra s itt jó barátok titokban mondák, hogy még e hóba az Érmellett általános fogdosás lesz. Nappal fogdosni itt nincs divatba, azért az éjjelek ezután nem lesznek a csendes nyugalom ideje.

N[agy]várad, nov. 27. Rég nem írtam, nem is hittem, hogy többé írok, de az ember erősebb, mint hinnök, most ismét írhatok s azért most jegyzem fel azon napok történetét, melyeket Váradról kimenetelem után Diószegen

---

³⁹¹ Beöthy Ödön, Bihar megye főispánja, délvidéki, majd erdélyi teljhatalmú országos biztos. (1796-1854)

tölték, azonba ez időből a napok nem szerepelnek annál többet az éjek. A nváradai tudósítás nem csalt, oct.³⁹² utolsó napjaiban az Érmelléke felkutatott, sokan estek áldozatul e vadászatnak, Poroszlai³⁹³ (fájdalom honvéd kapitány volt), e vidéknek titkos kémje többször megjelent Ferinél, tudakozódott utánam, de én e napokba kisszobámba rejtve voltam nappal, éjjel pedig vagy a kertbe, mely a mezőre nyúlt ki, vagy Ruzsáné szomszédasszonynál virrasztottam. Onnan simultam ki akkor is, midőn a kapun zörgettek, s a gendarmok³⁹⁴ és egy biztos Nagy Sándor³⁹⁵ honvédtiszt keresésére bejöttek, azelőtt Ferit is megtanálták volt aziránt, nincs e compromítált vendége, ezalatt én a nádasban fáztam, hová szegény kis Ruzsáné, majd mikor amazok elmentek felkeresésemre jött.

Egyik éjjel a szekérbe háltam, feltévén magamba, hogyha jönnek még a házba lesznek, a kertre hátramegyek, az éj híves³⁹⁶ volt, a hideg s az álmatlanság erőt vett, kihűtöttem magamot s fekvő beteg lettem. Ily állapotba kaptam Váradról egy levelet, mely tudatta velem, hogy Erdélybe Tamás³⁹⁷ és Sándor László felakasztattak³⁹⁸. Minden nap tudósítást kaptunk az azon éji működésekről az Érmellett, ezek s különösön az erdélyi kivégzések a fájdalom kimondhatatlan érzését ébresztették bennem, ami gyenge idegrendszeremre oly móddal hatott, hogy én nov. 15én oly eszmélet nélküli beteg lettem, hogy a gendarmektól és Poroszlaitól semmit sem félhettem. Engem ezalatt Steiner derék magyar érzésű doktor, Csató Feri testvére Dávid nevébe gyógyított, amit én nem is tudtam.

Nov. 15. Jobban lévén azonnal elhatároztam indulni, de nem azon az úton, mely már tudva volt, hanem a Bácska felé. 16-án elindultam, bizalmas barátaim mind jelen voltak, a pénztárnok háznépe, a gyógyszerész és nője s Ruzsáné, aki épp oly jó nő, mint csúnya. Csaknem mind sírva búcsúztak el tőlem, talán látták, hogy elítéltetés nélkül is végem van.

---

³⁹² Október.

³⁹³ Feltehetőleg Poroszlai Károly honvéd százados. (1812-?)

³⁹⁴ Csendőr.

³⁹⁵ Nagy Sándor néven több honvédtiszt is volt.

³⁹⁶ Hűvös.

³⁹⁷ Tamás András.

³⁹⁸ 1849. október 18-án Szamosfalván.

Nekem is rosszul esett az elindulás, a nehéz napok között sok jó pillanatot is töltöttem ezen jó emberek között, mert leírni azt nem is lehet, mennyi szívességgel voltak ez emberek irántam.

Nagy baj volt magamnak azon megnyugvást megszerezni, hogy Ferinek negyed fél hónapos otlétem terhére ne válják s én azt kegyelem-kenyérnek ne tekintse, végül sikerült házi titkaikba jutnom s megtudnom, hogy tengerire³⁹⁹ az inspektortól 200 pftot akar kölcsönözni, kértem vegye tőlem e pénzt kölcsön, írást akart adni, nem fogadtam el, vissza soha sem veszem.

Nov. 16a. Cs. Feri maga hozott be Nváradra Dávid testvéréhez s én ott maradtam fekvő betegen, 17-én este éppen szokott vacsorán az alma kompot kezembe volt, midőn Dávidnét, ki férjével ágyam mellett ült, szakácsnéja kihívja, ő rögtön visszatérvén mondja Dávidnak, hogy két nő Csató Dávid után tudakozódik. Dávid kiment, engem egy magyarázhatatlan érzés lepett meg, a tányért letettem s merőn az ajtóra néztem. Fáni rám függesztett szemekkel kérdezte, mi lelt? Én arra azt feleltem: „Azon asszonyokegyike, kik Dávidot keresék, Czili⁴⁰⁰ a testvérem, egy pár perc múlva csakugyan Czili lépett be, szegény jó testvér mennyit fáradott el asszony életébe érettem? És most felkeresett, midőn azt sem tudta hol vagyok.

Czili három napig volt nálam, lesorolá hosszú sorát az erdélyi nyomorúságoknak, kérdéseim kifogyhatatlanok voltak, keveset aludtunk ez idő alatt, mondá, hogy többen ajánlják, hogy gondosan rejtsem el magamot.

Czili az első alkalom volt, kitől tudakozódhattam az erdélyi nőről, kit szerettem, s kit most is szeretek, ő mondá, hogy beteg, hogy sokat szenved egészsége gyengesége miatt. Ez üdőben életemhez nem tartottam számot, s mégis vágytam, meggyőződni, hogy e nőt irántai szerelmembe túl nem becsültem, vágytam vele egybekötetésbe lenni, s azért egy álnevű levelet néki Czili által, melybe utasítottam, hová és minő név alatt írhat.

Nov. 21e. Czili elindult, én mintha síromba feküdtem volna le, midőn elmenetele után magam maradtam, nem hittem, hogy valaha még felkeljek.

Ezen nap dögölt meg szürke lovam, a jó állatot, mely jobb napjaimba annyit s oly vidámon futott szekerem előtt s mely bujdosásomba is elkísért,

---

³⁹⁹ Kukorica.

⁴⁰⁰ Mikó Cecília.

inkább sajnáltam, mint máskor tudtam volna tenni.

Kínos betegségemből lassan gyógyulhatok, egyik orvos inkább elrontott, mint a más, hiába ők a testet gyógyítják, midőn főleg a lélek beteg. Ismét más orvoshoz akarván folyamodni, s másfelől a Dávid házánál ily kritikus időbe nem lévén elég inkognitóba, szállásért folyamodtam magamnak egy, a város végén lévő kis házba egy asszonynál, ki egyszersmind szakácsné lévén a főzést is elvállalta ma hozatta ide magamot.

December 31. 859.⁴⁰¹ Először keltem föl hosszas betegségem után ágyamból, a kapuig már ki is jártam, háziasszonyom egész családjával járnak körülöttem. A jóisten mind jó emberekhez vezérel, ez egyedüli áldása most rajtam, vajon így lesze ez akkor is az emberek között, midőn pénzem elfogy s minden lépést, minden szívességét megfizetni, vagy más úton kipótolni nem tudom? Nem, az emberek között az nem lehet! Iszonyatosan elgyengülve elfogytam, egyébként betegségemből már jobban vagyok, de lelkem levert s borús gondolataim ma inkább lepnek, mint valaha.

Az évnek utolsó napját éljük, kinek nem tűnik föl, ma az évnek keservei, kire nézve nem volt ez bánat és szenvedés esztendeje hazánkba? A történetnek, ha híven akarja ez évet az utókornak átadni, vér- és lángbetűkkel kell erről az utolsó szót is írni. Egész mezőket temetővé, virágzó városokat hamuvá tett ez év s a hátramaradottokat gyászba öltöztette s megkímélte halálos csapásaitól csak azért, hogy legyenek, kik a közös veszély felett könnyeket hullassanak. A nemzet egy része hazátlanul bujdosik ősei hazájába, rabláncokat zörget a más rész s boldog csak az, kit egy heves csatában hirtelen sújtott le a golyó, irigylendő csak annak sorsa, ki egy várnak szűk körében korán adatott át a megsemmisülésnek. Hajdon szép haza! Miért kelle⁴⁰² mindent, mit századok óta meggazdálkodtak őseink ez év alatt mind elvesztened? Vagyonukat fiaid vagy feláldozták megmenthetésedért, vagy felemésztette a polgárháború dühe s te mégis mentve nem levél. Virágos kerteidet a kozákok lovai rúgtatták föl. A szántóvető ekéje fiaid csontjaiba akad meg, s kiket a halál megkímélt, most idegen földön keresnek menedéket és lányaid ajkairól elköltözött a mosoly, elhalt a nemzeti dal, azokat csak halottaikaiérti imára nyitják föl. Ó

---

⁴⁰¹ 1849.

⁴⁰² Kellett.

emlékezet, ne tagadd meg szolgálatodat, ha eljön az idő, midőn tanúságul szükséges lesz ez év eseményeit híven visszahívni és Te Isten! Elégedj meg az áldozatokon, melyekre a haza a lefolyt két évek alatt kárhozott volt, s ha csakugyan bölcsességed szerént kelle történnie, hogy e szegény nemzet hajója ez idő alatt széttörésék, engedd legalább azokat partra szállhatni, kik a közös hajótörésnél, annak darabjaihoz ragaszkodva küszködnek. Nyisd meg az újévvvel a börtönök ajtóit, add vissza a bujdosókat szülötte földeiknek s ne engedd, hogy hatalmad és jóságod végnélküliségébe kételkedni legyenek kénytelenek, vagy ha bölcsességeddel ez irgalmasság egy magasabb cél érdekébe egybe nem férhet s akkor vedd vissza a szerelmet, melyet a szülötte föld s kedveseink iránt kebleinkbe alkottál. Oltsd el az érzelem világát, mely csillagaid milliárdjának fényében és a tenger hullámzó habjaiban hatalmad és bölcsességed nagyságát parancsolja, bámulnunk és semmisítsd meg a visszaemlékezést keblünkben, hogy ne kelljen irigyelni az örültet, kinek pillanati örömét sem hitebeni szükségbeesés, sem a múltak feletti keservek nem zavarják meg.

Elmélyedtem volt ábrándaimba, mikor Cs. Dávid, ki minden héten kétszer meglátogat a doktorral, bejött, sokáig voltak nálam, a doktor testvére egy emigránsnak, Lukács Sándornak⁴⁰³, ő engem Csíki Ferencnek esmer, mind amellet sokszor órákig elbeszélget, újságokat mond, hírlapokat hoz s politizál nékem sokat. Ma érkezett meg Feri is Erdélyből tudósításokkal, sokáig beszéltem Gyai⁴⁰⁴ dolgokról, ő beszélte el a nyomorgattatásokat, melyeket szegény szülőim kiállottak, említette azon kevesek részvétét, kik őtet sorsom feletti kétségbeesésekben vigasztalták és elmondá azon bosszantások ezer neveit, melyekkel mások illették. Ezeket én természetesnek tartom, nem is vártam mást, esmerem a forradalmi idők természetét, de megnevezé s ez felforralta véretem, azon embert, ki 74 éves öreg apámnak hetven botot ígért, ha elő nem állít. Szavai szegény öregemhez ezek: „Ha azt a kutyát megkapnám, saját kezeimmel szagatnám szét.” (azért írom ide, hogy el ne felejtsem) És elmondotta a hivatalt és hatalomkörét, mely ezen humánus embernek osztályrészüln jutott, el a módokat és eszközöket, melyek által azt gyakorolja.

---

⁴⁰³ Feltehetőleg Lukács Sándor győri képviselő és kormánybiztos. (1823-1854)

⁴⁰⁴ Gyergyóalfalui.

Természetes, hogy e hírek gyenge idegrendszeremet a leglázásabb állapotba hozták, minek természetes következése volt szélső elkeseredés, zúgolódás és élet unottság.

1850. januarius 2án az életunalom ma életembe először vett hatalmat rajtam. A hazul halott hírek benyomása nem tűnt volt el, háziasszonyom hazajött a városbul s elmondá, hogy a vármegyeházhoz sok szekerek érkeztek kemény fedezet alatt politikai foglyokkal. Bémer⁴⁰⁵ báró az idevaló püspök is elfogatott s Pestre vitetett, a váradi plebánus⁴⁰⁶ a várba felzárattott. Ablakom alatt eleitől fogva tíz, húsz, hatvanonként kísértetnek a honvédtisztek és legények a besorozó bizottmányhoz. Tegnapelőtt is, mint háziasszonyom előadá 60 honvédtiszt indítatott útnak Pest felé s tegnapra virradóra egy pusztán hálván, húszan közülök elfagytak. Ennyi nyomor mellett elgondoltam magam s sorstársaim helyzetét, el hazám állapotát s polgárai jövőndő sorsát úgy tetszett nékem, hogy isten inkább büntet, mintsem érdemelnök, s ha őseinknek a sötét századokban elkövetett bűneiért is kellene lakolnunk. Nem elég, hogy a hazát vesztés fájdalma alatt megtörjék a szív, hogy idegen tűzhely s a kegyelemkenyér keserű falatai tartsák föl a minden örömtől megfosztatott életet, nem elég, hogy a szív minden kedves kapcsai erőszakos széttörésén vérzik, s hogy a hazát vesztés fájdalma s a honvággy kielégíthetetlen vágyai alatt sorvad, hanem mindezek mellett egyik idegen tűzhelyről a másakra kell folytonoson bujdosni, hogy ha talán baráti részvét, vagy közös szenvedések szülte gyöngéd szívesség mellett enyhülni kezdettek, sebeink ismét felszaggattassanak azok a bujdosás tövises útjain és a végin mi öröm van az így megmentett életben, s mi célja van annak? Kimondhatatlan gyávaságnak tetszett előttem becsülni egy ily életet s ragaszkodni ahhoz, gyávaságnak tetszett nem bírni annyi erejével a léleknek, annyi elhatározottsággal s a karnak annyi bátorságaival, hogy mindezen szenvedéseknek egy perc alatt véget vessünk. E fontolgtatásokba csak egyszer kell elegendni, hogy egy örömtelen élet eldobása semmi fájdalomba ne kerüljön. Csak egyszer kell elgondolni, hogy egy perc megsemmisíthet minden fájdalmat, meg az élet fenntartása ösztönét is s isten kezének kell odaérni, hogy meggátolja azon lépést,

---

⁴⁰⁵ Bémer László báró, nagyváradi római katolikus püspök. (1784-1862)

⁴⁰⁶ Salamon András.

melyből még soha senki vissza nem tért. Én e határozattal kész voltam ma és ott álltam talán csak percekkel távul talán attól, hogy szétromboljam azon házat, melyből az öröm úgyis kiköltözött s megszabadítsam fogságából a szenvedő lelket, minden isten bámulatos erejű keze visszatartott a megsemmisülés elhatározó lépésétől. Úgy hozta a véletlen, hogy éppen e napokba végeztem be Dumas Monte Cristojának olvasását, a könyv utolsó kötete előttem feküdt asztalomon, kétségbeesett levertségemben anélkül, hogy arra csak gondoltam is volna, felemeltem azt s történetesen szemembe ötlöttek végszavai, e szavak a következők: „Alte weltliche Weisheit besteht in den zwei Worten: Harren und Hoffen.”⁴⁰⁷ E szavak feltűntek előttem, bennök az isteni gondviselést láttam nyilatkozni, úgy hittem: a történet e fontos pillanatban előmbe mutatott szavakkal életemet akarja megtartani s egy belső érzés első szózata volt: „Tehát várjunk és reméljünk.” Most eszembe jutott diószegi álmom is s vérem lecsendesült, ekkor majd elgondoltam, hogy hisz e lépést, mely egy életet semmisítene meg úgyis gúnyoson kinevetnék némelyek, míg másoknak szívök ugyan e csapás alatt megtörne és most itt ülök, áldva vezető kezedet uram, mely az örvény széléről visszatartóztatott és elhatároztam kiüríteni a poharat, elhordozni a keresztet, melyet sorsom számomra mért, legyen meg a Te akaratod, csak ne vigy többé a kísértésbe.

Január 6án. Feriék bent lévén, többször meglátogattak, társaságuk igen sokat tett lázas képzeitem lecsillapítására, lassanként erömöt is visszanyerem, már ki is jártam, természetesen este és álruhába, melyet Dávidnak egy elvetett rossz báránybőrös kurta bundája úgy kiegészített, hogy ha hozzá magyar nadrágomot, nagy csizmámot s báránybőr sapkámot felszámítom, magam is kérdezhettem volna egy tükör előtt, „vajon én vagyok?” Feriék, különösen nője igen sürgették, mennék vissza Diószegre, nekik nagy erősségök van e persuásióra⁴⁰⁸, t. i.⁴⁰⁹, hogy városban van egy oly emberem, ki, ha currentáltatnám⁴¹⁰, vagy bármi módon elfogattatni rendeltetném, mindenek előtt megtudja s a rendelet kimenetele előtt tudósít. Meg is ígértem, hogy kimegyek,

---

⁴⁰⁷ A régi világi bölcsesség a két szóból áll: várakozás és remény.

⁴⁰⁸ Rábeszélés.

⁴⁰⁹ Tudniillik.

⁴¹⁰ Kőrlevél útján kerestet.

főleg azért, mert látom, hogy magányosan elveszek, de csak akkor megyek, ha előbb tökéletesen meggyógyultam.

Január 15-én. Ma ismét koldusabb vagyok, mint tegnap hitem (női szerelem a veszélybe) és bizalmamba vesztettem, s ki oly kevés iránt ad helyet ez érzelmeknek, mint én, azt kevés egyes esetei is a veszélynek hamar eljuttathatják az általános bizalom bankrotthoz⁴¹¹. Azon kapcsok közül, melyek bizonyos helyhez varázserővel kötnek, kevésnek hittem én szilárdságában, mert bár egyéniségemre nézve a vérrokonság legközelebbi kapcsait okom van nagy tiszteletbe tartani, oly példákot mutatának föl ez idők, melyek azok óta kínos állandóságát meghazudtolják, Szatsvay Imrére anyatestvérének fia vezette a katonaságot saját lakába. Egy honvédtisztet múlt héten az oltár végétől vittek sorozás alá, éppen azon percben, melyben arájával a hütöt⁴¹² elmondani akarta s a feladó saját testvére volt. A barátsággal és mindég úgy voltam, mint okszerű játékos a sorsjátékkal, mindég tettem valamit reá, de bizalmam egész capitálisát⁴¹³ senki barátságára nem tettem föl, nem pedig azért, mert elég korán értesültem, hogy a sorsunk kedvezései között elválhatatlan barátok, ha napunk lehanyatlott elszélednek, s ki bizalma egész tőkáját tette barátságukra, egészet vesztette el.

De volt egy érzelem, melyet én a politikai viszonyok hatásain felülinek tekintettem, melybe bíztam, melyet áldozatokra képesnek hittem, sőt melyről feltettem, hogy éppen úgy, mint az arany a veszélynek tüze által tisztul, erősödik, ez érzelem egy nő iránti szerelmem volt és távul tőle s távul szeretett hazámtul, hányszor nem lelkesített föl némely eset, mely mindég hitembe erősített, hogy csak egy nő szerelme az, mely képes a jobb állapotodból elkísérni a számkivetésbe, mely képes megosztani veled a megvettetés, az ignoráltatás⁴¹⁴ helyzetét, s mely veled marad akkor is, midőn minnyájon elhagytak. Klapkát⁴¹⁵ Károlyinét⁴¹⁶, mint Komárom élet

---

⁴¹¹ Csőd.

⁴¹² Hitet.

⁴¹³ Tőkését.

⁴¹⁴ Mellőztetés.

⁴¹⁵ Klapka György vezérőrnagy. (1820-1896)

⁴¹⁶ Gróf Károlyi Györgyné, született: gróf Zichy Karolina. (1818-1903)

és halál urát szerette s első esmeretségök egy Károlyi⁴¹⁷ élet visszaajándékozásán alapult, melyet a haditörvényszék Komáromban elítélt s Klapka e nőnek visszádá és a komáromi kapituláció⁴¹⁸ után Magyarország első birtokosának neje Klapkát, a száműzöttet követte és szerelméért eldobta mindazon kényelmet, tiszteletet és nimbuszt, melyet Károlyi György neje Magyarhonba élvezhete. Ferencziné, a gazdag főügyészné Vettert⁴¹⁹, a magyar tábornokot múlt évi szeptemberbe, mint földönfutót saját kocsijába mentette ki ez országból s elment vele megosztani a bujdosás és száműzetés száraz és keserű kenyerét. Szeremlei Sasa, a gazdag földes kisasszony⁴²⁰ az Érmellet, huszárkapitány Havranekbe⁴²¹ akkor szeretett, mikor ő a hétnek minden napjain más-más lovon lovagolt ablaka előtt s egy szép huszár eskadronnak⁴²² parancsolt, s midőn a világosi térről parasztruhába gyalog, minden vagyon nélkül menekült s uttyába régi kedvesét egy végső „Isten hozzád!” elfogadására felkereste s vele tudatta, hogy a földön semmije sincs, sőt, ha holléte felfedeztetik, mint volt cs.⁴²³ tiszt⁴²⁴ várfogságra vitetik, a derék magyar lány papot hívatott s meghütölt⁴²⁵ vele. Hogyne lelkesültem volna föl ez esetek hallására, hogyne gondoltam volna egy nőre, hiszen én e nő emlékiért sok áldozatkészséggel párosult szerelmét hagyám méltánytalanul nem régiben itt egy nőnek, ki szeret s kinek szerelmét nem jobblétem ébresztette föl, az, mint esti virág boldogabb napjain sírom felett nőt, s talán ezért több viszonzásra vala érdemes, de én büszke valék hitemben, hogy egy nőnek birott szerelmét, ki éppoly hű, mint amazok, kiknek példájai föllelkesítének s szerelem és hazaszeretet tekintetébe gazdagabb mindazoknál.

Én is gazdag valék e hitembe máig, ma kiteptem lelkemből e hitet, eldobtam a kijátszott, megcsalatott bizalmat s most koldus vagyok, nem bírok

---

⁴¹⁷ Feltehetőleg Károlyi Lajos gróf, főhadnagy.

⁴¹⁸ 1849. október 2.

⁴¹⁹ Vetter Antal altábornagy. (1803-1882)

⁴²⁰ Földbirtokos.

⁴²¹ Feltehetőleg Havranek Lajos, a 7. huszárezred másodkapitánya. (1824-?)

⁴²² Század.

⁴²³ Császári.

⁴²⁴ 1848 októberéig tizedes volt.

⁴²⁵ Összeházasodott.

a kebelnek egyetlen érzelmével, mely örömmel tekint a múltra s reménnyel néz a jövőbe, de annál gazdagabb vagyok ember esmeretben. Most tisztán látom, hogy a vallomás, az eskü, melyet az ajkak szóltak hazugság volt, a szemek csalhatatlannak hit tükre, melybe egy örök szerelem kiolthatatlan tüzeit hittem visszatükrözve látni, melytől annyiszor engedém felhevülni keblemet, mesterkéltné komédia. A könnyek e sokat jelentő szemekbe krokodilusi könnyek voltak, és ha reszketni hittem valaha kezeimbe a kezeit, mit én a lélek legnemesebb felhevülésének hívék, hideg láz volt az, melyben a test érzetében a vallomások csalfaságának s előérzeteiben a hűszegés bűnének szenvedett. Vészes időszak ez! Mely széttépi nemcsak a politikai egybekötéseket, hanem a szív azon kapcsait is, melyeket széttörhetlenné hittünk. Végül csak igaz marad, hogy egy forradalom legyőzése után új hazát, új barátot, új tűzhelyet és új szeretőt kell szereznie annak, ki annyi, meg annyi kiábrándulások, hűszegés és csalódások keserveit kikerülni akarja.

Ezalatt Czilitől kiküldetett tudósításokkal s én ötödik március 2-án indítottam vissza. Március 12-ről Kolozsvárról tudósított, s így az erdélyi s honi dolgoknak folytonos tudomásába vagyok. Azok szerint hazamenetelről szó sincs, azért Ferinek nyilvánítottam, hogy mivel itt kell maradnom, engedgye meg, hogy konyhájára hónaponként 24 pftot⁴²⁶ fizessenek. Tenni kellett ezt, ha másért nem is rokonaiért és az idegenekért, pirulni nem szeretek s már említettem, hogy a kegyelemkenyér nálam nem tápláló. Ez időben elhatároztam magamba mesterséget tanulni, mert dolgaink amint látszik jobbra soká nem fordulnak, ezt három okból tettem:

1) Hogy legyen elfoglaltságom, mely a kétségbeeséstől megmenti az embert.

2) Hogy titulusa legyen valahol a létemnek s ne kelljen szüntelen rebegni.

3) Hogy legyen miből élélni, ha majd elfogy a pénzem.

Az asztalosságot választottam. Ferivel Ladányba⁴²⁷ mentem, ott az öreg Danira bízott, hogy Szoboszlón⁴²⁸ az asztalosokkal szerződgyék, s egy-szersmind egy útlevelet szerezzen.

---

⁴²⁶ Pengőforintot.

⁴²⁷ Püspökladány.

⁴²⁸ Hajdúszoboszló.

Ladányból jövén, Derecskén ebédeltünk. A csárdába több parasztok ittak, azon vettem észre magamot, hogy suttogás közbe rám meresztették szemeiket, azonba egyik elbeszélte, mily szép díj van annak számára ígérve, ki bizonyos angol kapitányt elfog. A személyes leírásnak nagyon kellett az enyémhez hasonlítani, mert suttogásaikból, majd-majd felragadott szavai-
kból a tetszett ki, hogy tisztába vannak, miszerént a díjt általam fogják elnyerni. Nem jól éreztem magamot, tudtam, hogy Derecske egy megjegyzett rossz szellemű helység, azt is tudtam ugyan, hogy az angol kapitány nem vagyok, de nem volt kedvem a városházhoz menni, mert onnan, mint gyanús Várad, vagy Debrecenbe vitettem, ahol bizonyosan rám esmertek volna. Kimentem s befogadtam⁴²⁹, midőn a csárdába visszajöttem e parasz-
tok egyike szembe lépett velem s így szólított meg: „Hát kérem igen szépen, hogyan hívják az urat? Cs. Tamásnak! Hová mennek, ha szabad kérde-
nem? Diószegre. Hát tudják e az utat?” Már erre Feri adott igen nyers feleletet az atyafinak: „Mikor kellett kendnek cs⁴³⁰. biztos gr. Zichy Ferenc ő. exje⁴³¹ uradalmi tisztjeit Derecskéről Diószeg felé útba igazítani? Mi?” A bátorság helyre volt állítva, a Zichy név nagy volt ez időben, mert a cs. biztos Zichy F. ezelőtti napokban ott is járt, a parasztok félreállottak, „Hát megkövetem igen szépen az urakat!” mondott az én emberem s mű eljöttünk, s mint candidatus⁴³² asztalos legény már előre képzeltem, mennyit fogok első műveimbe gyönyörködni.

Április 20án. Csaknem három hónapja, hogy itt vagyok, a jegyző jó barátom, NB (?) ez embert senki se állhatja Diószegen, nékem szükségem van rá, mert az elfogatási parancsok legelőbb a jegyzőhöz mennek, esmeretségünk következő körülményen alapult.

Minapjába Feri hazajövén, aggódni látszott s nagy óvatossággal hozta elő, hogy a jegyző titokba azt mondotta: „Ő nem akar neki szerencsétlenséget okozni, azért jónak látná, hogy az az idegen úr menne el a házáól.” Én töstént a jegyzőhöz mentem, nem kaptam otthon, a Ténsasszony fogadott, megmondottam nevemet, „Igen ám hallottam a férjemtől, hogy valami olyan történ-

---

⁴²⁹ Befogattam.

⁴³⁰ Császári.

⁴³¹ Őexcellenciája.

⁴³² Jelölt.

hetik az úrral, mint Kágyán a múlt éjjel!”, „Hát ott mi történt?” „Hát az, hogy rárohantak a grófné kastélyára (Lónyainé sz. Batthyány grófné) s valami idegen urakat vasba vertek s elhurcolták a katonák. A discursust⁴³³ megfordítottam s fél óra múlva a kislányát megdicsértem, hogy mily szépen klavíroz⁴³⁴ (a fene tudta, mit is kínzott a kis jószág egy kimustrált⁴³⁵ klavíron) Máskor otthon kaptam a jegyzőt, nője már elmondotta volt, hogy ott jártam. „Uram én azért jöttem, hogy megköszönjem önnek azon bizodalmas közlésit, hogy Csató Ferit figyelmeztette sat. Egyúttal közlöm némely leveleimet. Iör passzusomot saját nevemre Pestre. 2or Gr. Zichy biztosító levelét. A jegyző hivatalos fontos pofát vágott s figyelmesen elolvasta mindkettőt. Ezeknél fogva biztosítom önt, úgy szólt, hogy itt maradhat, sőt azt is ígérem, hogyha valami baj lesz, segítünk rajta. Hát biztoson maradhatok? Igen, biztoson. S én eljöttem. Délután a boltos zsidóhoz bementem, a gyógyszerészné és a pénztárnok leányai ott voltak, szinte ott tanáltam a Téns jegyzőné jánykájával⁴³⁶. Üdvezeltem s midőn a többit, őket is megterheltem narancsokkal, a nők igen jól értették kedvességem okát.

A láthatár borult, ismét fogdostak, a harmadik faluba és Margitán számos erdélyi menekülteket elfogtak, elfogták Jeneit⁴³⁷, Josipovicot⁴³⁸, Szakál Palit⁴³⁹, Bernádokot⁴⁴⁰ és igen sok esmeretlent. Én e hírre a jegyzőt látogattam meg, nem volt otthon, Ténsasszony klavírozattat Julcsit. „Nagy talentum” – mondtam – „Ösztönt kell neki adni, hogy kifejlődjék, e szép marschért⁴⁴¹ íme egy aranygyűrű.” A gyűrű megtette hatását, tetszett. Este egy paquetba⁴⁴² egy szép selyem sál, egy ruhának való, egy bros kendő, egy pár szép arany fülbevaló, (összesen mintegy 90 vfrt⁴⁴³ ára), ezen felirattal:

---

⁴³³ Beszélgetés, vita.

⁴³⁴ Zongorázik.

⁴³⁵ Kiselejtezett.

⁴³⁶ Lánykájával.

⁴³⁷ Jenei József honvéd őrnagy. (1823-1880)

⁴³⁸ Josipovich Antal báró. (1804-1874)

⁴³⁹ Szakáll Pál érmelléki csendbiztos.

⁴⁴⁰ Itt nem világos, hogy Mikó Mihály kikre gondol.

⁴⁴¹ Itt darabért.

⁴⁴² Csomagba.

⁴⁴³ Váltóforint.

„szépen klavírozó kis Julcsinak!” (pedig a fülbevalón kívül mind az anyja válogatta maga számára a zsidónál, de drágának tanálta) Jegyzőnéhez (Sic!) indult. Drága bíz ez, de szabadságot vásárolunk s nyugalmat velem, bár egy időre is. Hanem képzelje az ember a bámulást, midőn este egy levéllel mindent visszahoztak, a levelet a jegyző írja, érzékenyül fejti ki a kötelességet az itthoniaknak idegenek iránt. Ő becsül, tisztel, de hisz egyebet sem tett érdekembe, bocsássak meg, de el nem fogadhatja. Feri megütközött, én újból összekötöttem s igen jól tudtam, mit kell tenni vele. Másnapig búsulni hagytam a jegyzőnőt, s akkor este elmentem magam, a pitvarba tanáltam az asszonyt: „Csak képzelje, mondám, mily tévedés történt, én a kis Julcsinak holmi ajándékot küldöttem és jegyző úrnak adták át, az meg azt vélte, hogy néki küldöttem sált meg fülbevalót, és természetesen visszaküldötte. Kérem adja át a kis lánynak, gyermeknek, mit ajándékozunk, avval az apának semmi baja. Láttam a meglepődést képén, alázatosan megköszöntetett, Julcsi kezét csókolt s a jegyzővel erről nem sokat beszélünk. Én ismét nyugodtan aludtam, mondtam is, midőn a jegyzőtől jöttem s a gyógyszerésznő kérdezte, mit kerestem annál az embernél? Nyugodalmat.

Április 23. A nyugodalmat nem számunkra tanálták fel. Az én nyugodalmam nem sokáig tartott. Ma vendégünk jött, ez is egy szegény bujdosó csíki fiú, Basának hívják, de ő boldog, mert sebész, és a sebésznek minden föld termi kenyerét. Hol nem lehet a földön sebeket tanálni, melyek bekötésre várnak és kivált most e hazába? Ő Szentimrén⁴⁴⁴ felütötte sátorát s él. Nyugodtan ebédeltünk, kérdem egyszer nos Doctor úr mi újság? Felelt: „Semmi.”, de mégis valami, ma Félegyházán⁴⁴⁵ a rectornál voltam, ő beteg, megkért, írnam le a currenst⁴⁴⁶, leírtam s abba láttam, hogy két erdélyi uraknak elfogása van parancsolva, én már tisztába voltam az előadásbéli hebegés által, s kik azok kérdém, hát az egyik Gál Sándor s hát a más, azt majd délután megmondom. Hiszen már megmondotta, szólék, csak ki velem, ugye M. M.⁴⁴⁷? Hát úgy bíz az, és én töstént idegyalogoltam,

---

⁴⁴⁴ Csíkszentimrén.

⁴⁴⁵ Kiskunfélegyháza.

⁴⁴⁶ Kézírtas, letisztázandó intézkedés, körözés.

⁴⁴⁷ Mikó Mihály.

hogy tudósítsam. Ekkor a marhahúst ettük az asztalnál, többé senki se nem ett, senki se nem beszélt, csak én s a sebész, hisz nem új dolog, nem voltam-e készen rá? Most már hasznát veszem az ajándéknak.

Menni kell, de hová? Holnapután telik ki passzusom ideje, ma talán megérkezik a currens, és azután a szomszéd faluig sincs biztos menekülés, a baj nagy, ismét új bujdosás által kell e haszontalan életet fenntartani, érzem, hogy ennyi keserven az élet igen drága, hisz mi öröm is van benne? Ha ébren vagyunk hazánk, kedveseink s magunk szenvedéseivel kell küzdeni, bánkodva egy szép múlt, egy keserves jelen és egy bizonytalan jövő felett, ha alszunk álmainkba véres képei jelennek meg a lefolyt napoknak, s ha egy zörrenésre felnyitjuk s ébredő szemünköt üldöző rendőrség, vagy katonaságot várunk küszöbeinken belépni s nem a szegénység, vagy tekintélytelen élet, hanem a nyugalom hiánya az, mely ez életet oly becstelenné teszi, mert hiszen hányszor nem irigyeltem már azon inas, vagy kocsis helyzetét, ki egy elrobogó szekér bakján alárendelt helyzetében nyugalmason ült, s kinek lobogós gagyája és inge alatt bárki fia biztoson teheti szolgálatát, ha Váradon voltam, ott a fiáker kocsis, vagy vmegye⁴⁴⁸ hajdú élete tetszett nekem nyugalmasnak, ha Diószegen, itt az uradalmi vincellér, vagy az egyház harangozója voltak nyugalom utáni törekvéseim célpontjai és azzal, hogy egy félreeső kis kocsmának haszonbérője legyek, csak vágyaim túlzásai közt mertem gondolni is, mert noha, hogy sem ez állapotot egész életre elválasztani kelljen, inkább egy rövid halálra adnám határozatomot, de az ideiglenes nyugalmat és az üldözés elleni biztos menedéket, csak a legalsóbb rangú helyzetembe látom lehetőnek. Ma az életválasztás tárgya közös beszédünké vált s én egész meggyőződésből állítám, mennyire sajnálom, hogy énekelni nem tudok, mindjárt harangozónak állanék, ez erdélyi viszonyokhoz szabott nyilatkozat Csatónét csakugyan megnevetette, mert mint mondá, ahhoz nem sok cottaesmeret kell, miután Magyarországon a harangozó nem énekel, csak harangoz.

Így szenvednek devalvációt⁴⁴⁹ vágyaink, így alkudta le az idő azon számos feltételeket, melyeket egykor a boldogság eszméjéhez oly elválatatlanul hittünk tartozni s ma a külsőnek szalmás kunyhója s mohaágya, melyet annyiszor kigúnyoltunk, bizony elég lenne nyugalmunkra, csak-

---

⁴⁴⁸ Vármegye.

⁴⁴⁹ Értékcsökkenés.

hogy a gendarmok jurisdícióján⁴⁵⁰ kívül esnék az, de bármily örömtelen ez élet, mégis meg kell azt tartani mindenáron s most arról gondoskodni, hogy egy, két s tán több évekre is ernyőt keressünk, míg tart a vihar, azonban bármennyi tusakodás, aggódás ez ernyő alá nem vezet, jobb tehát a véletlenre bízni a jövőt, míg megérkezik a currens.

Április 24én. A gyógyszerészné egy igen derék asszony lelken dezve érkezik meg (nota bene⁴⁵¹ a szekérbe háltam) s így kezdi: „Rossz hírt hozok, Jankán voltam s a bírónál egy currens olvastam, melybe Tamás elfogatása rendeltetik. A currens hivatkozik az erdélyi udvarhelyi katonai parancsnok által a váradi katonai parancsnoksághoz tett átiratra, ilyen formálag hangzik: Az udvarhelyi katonai parancsnoknak a váradi k.⁴⁵² parancsnoksághoz (itt a dátum említetik) tett átirata szerént, Lázár János, ki ellen végbevitt nyomozás s kikérdezés alkalmával a tetzedvén ki, hogy G⁴⁵³. Sándor nemzetőri őrnagy és M.M.⁴⁵⁴ képviselő Szatmár és Bihar megyébe tartózkodnak sat., tovább megíratik, hogy faluról-falura szorgalmason nyomoztassanak s feltanáltatás esetében vason a váradi k. parancsnokság elébe kísértessenek, Udvarhelyre leendő bekísértetés végett” és elmondotta szóról-szóra a currenst. Ismét csak vártam.

Délután a jegyző belépik. „Egy kis baj van – így kezdi – egy currens érkezett és megfontoltam s jónak látom, hogy menjünk be együtt Jósához⁴⁵⁵, jelentse magát, én minden jó bizonyítványt adok. Nem úgy uram – feleltem neki – láttam, hogy a fráter fél – mondja meg, őszintén akar e segíteni a dolgon, vagy nem. Igen – felelt ő – hogyan akarnék, nohát ön így cselekszik: a currenst elzárja asztalába, ma nem publikálja, én ma elindulok, mert elhatároztam, Erdélybe bemenni (eszem ágába sem volt), ön passzusomat instradálja⁴⁵⁶ Erdély felé ma, és én elmegyek, holnap a currens publikáltatik, ön jelenti, hogy én már elindultam Erdélybe, ha pedig tetszik, meg is kerestet sat. Minden így történt, én esmerősímet meglátogattam s azt mondtam, meglehet, többet nem látnak, isten önökkel.

---

⁴⁵⁰ Csendőrség joghatóságán.

⁴⁵¹ Jó jegyezd meg. A szövegben figyelemfelhívás.

⁴⁵² Katonai.

⁴⁵³ Gál Sándor, bár ő nem volt nemzetőr őrnagy.

⁴⁵⁴ Mikó Mihály.

⁴⁵⁵ Jósá Péter.

⁴⁵⁶ Kellő útba igazít.

Április 28án. Ma már negyed napja, hogy a gyógyszerész nő guadrop-jába⁴⁵⁷ lakom, este jövök ágyamba s jó reggel vissza a házamba, melynél a Diogenészé csakugyan tágasabb volt. A gyógyszerertárba az egész vidék jár, a legfurcsább jeleneteket élvezek, hallgattam, midőn a hivatalnokok kötelességeikről beszéltek, hogy el kell ám fogni, ha egyszer parancsolják, ha még úgy szeretnek is. Hallottam, midőn a jegyző és bíró keresett. Igen, midőn eltűnésem után való napon a pénztárnok lányai újságolták, hogy szegény Tamás elment, s midőn a háziasszony csintalankodására ellébi⁴⁵⁸ azt felelte: „Higgye el Timi néni, a szoknyám alá is elrejténém azt a Tamást, ha azzal megmenthetném sat., de Lóri hangja keveset hangzott, és amidőn szólott azon melankóliás bús hang, mellyel szólt, engem elijesztett. Ha e lány többet érezne irányomba, mint csak barátságot, ha a folytonos együttlét közelebb vezetett volna szívéhez, mint magam akartam! És, ha csalódtam volna, midőn benne a gondtalan és szeretni nem tudó lánykát néztem. Azon levertség, mely a hölgy néhány szavait jellemzi, sokáig fog füleimbe visszhangozni, de hisz mindenesetre egymás viszonyait tudjuk, ő mátká, én menekült s én neki szerelemről soha se szóllék. A szegény jó gyógyszerészné sok trémiát⁴⁵⁹ állott ki e napok alatt, ő semmit sem tett miolta nála vagyok, csak ügyembe foglalatoskodott.

De van a véletlennek néha gondja ránk, múlt napokba a gyógyszerészné megesmertetett Tvel s ötet a Kóji⁴⁶⁰ hegyen, hol szőlőbe dolgoztatott, meglátogattam. Ez asszony N. megyének egyik legelőkelőbb házábul való, atyafisága, esmerettsége felette kiterjedett, most a gyógyszerészné rögtön hozzáfutott, elmondotta a történetet s azonnal el volt határozva, hogy útlevelem meghosszabbítatik s ő magával viszen 29én. Sok futkározásba került e nőnek, míg útlevelem érvényességét a fő sz. bíróval⁴⁶¹ meghosszabbította.

El kell mondanom genesissét⁴⁶² a passzus hosszabbításnak, kettőt lehet belőle tanulni: 1 ór. Hogy a legnemesebb, legnagyobb tetteknek is legtöbb-

---

⁴⁵⁷ Beépített szekrény.

⁴⁵⁸ Előbbi.

⁴⁵⁹ Izgalom, félelem.

⁴⁶⁰ Olvasata bizonytalan.

⁴⁶¹ Főszolgabíró.

⁴⁶² Eredetét.

nyire egy kis önzés alapja és 2or hogy oda, hová sem vesztegetés, sem barátság útján nem juthatunk, női intrika által elérünk. Főszolgabíró talpig becsületes, de még azon alól is félénk ember, hajdon az udvarolt s szeretne mai is ...nak⁴⁶³ udvarolni, de a vén férj nem sok alkalmat nyújt arra, jól tudta e viszonyt, azért míg egy passzus viráztatására⁴⁶⁴ kérné, gondosan előre bocsátotta, hogy 27én O-nő nála lesz a szőlőbe. A főszolgabíró, ki kérte, hogy látogatását tehesse s ugyanakkorra a később előhozott passzus hosszabbítását is megígérte, s ha hivatalán kívül lelki idvessége függött volna e patrioticus⁴⁶⁵ ígéretről nem tette volna-e ügyis! És úgy lőn, a látogatás megtörtént, a passzus viráztatot, hogy a főbíró úr nagylelkűsége hasznát mekkora mértékbe élvezte, hogy 28án már nem kicsinylette volna e viráért nyert kegyelmet, azt nem tudom, elég az, hogy a passzust megkaptuk, de pecsét nélkül. Ezen a pap itt segített. A pap Váradra járván, a gyógyszerészné általa egy fürtös gubát⁴⁶⁶ hozatott, a szegény szakáll levágatott, a bajusz lefelé füsültetett⁴⁶⁷, a haj be a szemre, s így szűk nadrág, diószegi bondur nagy csizma, egy komisz pipa és nagy kostök⁴⁶⁸ s a fürtös guba annyira megtették szolgálatukat, hogy midőn ma estve Pepi belépett nem esmert meg.

Pepi és férje sokáig voltak itt, én új öltözetembe oly kedélyes voltam, mint a fiú gyermek, midőn legelőbb nadrágot húznak reá, Pepi mellettem ült és bús volt, mint szinte az egész társaság, mely rajtam kívül belőle, férjéből, a gyógyszerész és nejéből állott, én azért e, mert már a nyomorúságba beleszoktak, vagy mert nagy bajba nők előtt nem szívesen áruljuk el zavarodásunkot, jó humorommal nem hagytam fel, Pepinek egy fél óráig a maga módja szerint udvaroltam, ami őt felderítette s mű a kanapén, mint két szerelmes az elválás estéjén enyelegtünk, noha bizony valódilig mindketten rossz kedvűek voltunk. E tréfa alatt a férj merőbe elvesztette jelenlétét, az eltölt, s Feri nem szólott összesen hármat, én e levertséget a

---

⁴⁶³ Olvasata bizonytalan.

⁴⁶⁴ Láttamoztatását.

⁴⁶⁵ Hazafias.

⁴⁶⁶ Gyapjúból készült népi kabát.

⁴⁶⁷ Fésültetett.

⁴⁶⁸ Dohányzacskó

barátságos indulat nyilatkozatának vettem s távozásom perceibe igen természetesnek tartottam. Helyesen ítéltam, vagy talán a gyanú ördöge kínozza ez embert s elég botor azt hinni, hogyha a csókok s bizalmaskodás alatt más lappangna, mint tréfás enyelgés a legbensőbb barátságos körben, úgy annak nyilvánítására éppen az ő jelenlétét kerestem volna fel, talán még valaha, ha erre jövők, nem tudom.

Ezen este a derék Szeremleiné (tökéletes mása Geréb Farkasnénak), ki a gyógyszerészné által a titokba bele avatva volt, szép Zsuzsa lányával és vejével Hávranekkal átjöttek, e derék nő három ajánlólevelet hozott számomra, Szatmár és Hevesbéli esmerőseihez, ezeket bevarrottuk kaputomba, azonkívül egy cédulát is kaptam, mely által Szeremleiné debreceni házában, ha a sors arra vezet beszállhattam, nem tudni, melyiknek vehetem hasznát, e derék háznép sok részt vesz sorsomból, Susa szakálam levágásán bánkódott.

Este 10 órakor a patika előtt állottam, s midőn a gyógyszerészné a kapunk kihajtott s az hozzám ily forma invitatót⁴⁶⁹ intézett: „Jöjjön kend, üljön fel oda.” Mentem s a kocsis mellett helyet foglaltam, az nagy szemeket fordított rám s hihetőleg magában sötétség istenét emlegette, midőn asszonya ismét megszólított, hogy be, mellette is van hely, erre beültem. Az est sötét volt, bátran mehettünk fel a szőlőhegybe N N. miumra.⁴⁷⁰ A gyógyszerészné onnan visszament s én elváltam e jó nőtől ki annyit fáradott ügyemben, az annyi bánat és keservvel tele keblembé zárva az ő és több vidéki esmerőseim kedves emlékét.

Április 29kén. Egy volt azon nem nagy számú napjaim közül, melyeken ágyamot jóval napfeljötte előtt odahagytam. A legkiesebb tavaszi reggel volt, s míg a szekér az útra elkészítetett a hegytetőről feljövő nap pompájában gyönyörködtem és elmélyedtem bámulásában a mindenség azon vaskövetkezetességű rendszerének, mely világ teremtésétől fogva mostanig semmi forradalma által az elemeknek meg nem ingattatott, s mely szerént ugyanazon hegyormokot köszönti a feljövő nap ma is, s úgy semmisíti meg a sötétség éji hatalmát s önti el fényének árával a földet, mint évezredekkel ezelőtt és elgondoltam, hogy míg e világrendszerbe

---

⁴⁶⁹ Meghívást.

⁴⁷⁰ Olvasata bizonytalan.

annyi következetességgel járt el a teremtői erő, addig az ember, ki a föld urává alkottatott, kényes gyermekként változó kedélyű sorsának önerőtlen játék labdájává adatik át! A parti virág, melyet a folyam habjai kiragadnak, s mely azok által hosszú völgyeken vitetik s majd új habok ölébe vetetik, majd a folyam partján álló bokor keblére tüzetik, vagy a homokra tapad s ott a nap sugarának meleg csókjai által hervasztatik el. Nem esmerete a csendes völgy ölébe viruló ibolya jobb létét, melynek gyökerei a völgy homokos keblébe kapaszkodnak s mely afelett őrt álló magos növények által óvatik dúló vihar és aszaló nap heve ellen. A szende gyászvirág nem élvezte soha a magasra felnyúló büszke liliom dicsőségét és a szűk kalitkába született kanári előtt esmeretlen a szirtek ormaira s azonfelül repülő sas szabadsága, és azért planéta és állat boldog és az ember! Ez a föld urává teremtett ember! Az rabja a földnek, rababb mindannál, mit Isten a teremtés 5 napján előállított. Ő születik egy helyen, hogy keblébe oltattassék a szülőtte föld hő szerelme. Kedvelésekre részeltetnek gyermek éveit, hogy legyen minnek édes emléke elválhatlanná tegye létét az anyaföldtől. Megesmertetik, lelkébe, kifejlesztetik a hazaszeretet érzete, érdekei ugyanazonossítatnak a haza érdekeivel, s midőn érzi, hogy az anyaföld iránti szerelem vérébe ment át, hogy attól elszakítva, szíve megtörve, fájdalmába, midőn érzi, hogy öröme hazája múlt dicsőségeibe áll, boldogsága hona jóllétében s reménye a haza szép jövőjén nyugszik, akkor elszakasztatik az apai küszöbtől, elűzetik az édes anyaföldről, és e nem elég, szétromboltatnak a haza múltjának dicső emlékei, megsemmisítetik jelenje és befátyoloztatik azon tükör, melybe annak dicső jövője tűnt elő, és a hazátlan bujdosótól megtagadtatik azon talpalatnyi föld, melyen bátorságba megállapodhatna és meg az, hogy koporsója imádott hazájának szent földjébe tétessék örök nyugalomra.

Az emberi kebelbe a tökéletesbülés, magosba törekvés érzetei oltatnak, nevéhez cím, birtok, tekintély köttetik, kezébe hatalom adatik, saját és embertársai boldogságát előmozdítani, előtte mező nyitatik, részt venni a közügyek vezetésében, részt a haza felvirulásának nagy munkájában. Ő egy világhírű nagy nemzet fiának születik és keblébe oltatik a büszkeség, a nemzet dicső múltját, egykori nagyságát, ősei múltjának, nagyságának nevezhetni és lelkébe oltatik a büszke törekvés, erejét nemzete dicsőségének fenntartására

fordítani és saját nevét utódinak azok sorába adni át, kik a hazát legjobban szerették, kik nemzetüket leghűbben szolgálták és mindezt miért? Hogy majd midőn az idők vihara kisodor saját hazád földéből, midőn idegen név alatt, koldusbotodra támaszkodva, tekintélyed, befolyásod s nemes törekvéseid romjain siratod, elveszett, megsemmisített nemzetedet, s midőn dicsőség helyett gúny, tekintély helyett megvetés és üldözés tárgya leendesz. Midőn nemzeted díszöltözete gyásszá változik, egykori nagyságát hirdető nemzeti dalai helyett temetési gyászt fogsz hallani, s a lelkesítő indulók, melyek győztes csaták büszke emlékét költhetnék föl, elnémulnak, hogy mindekkor szíved hamarabb és biztosabban megszakadhasson s egy jobblétre feltámadás reményeit kétségbe esve szaggathasd ki kebledből. És végre miért szenteltetett az ember fő jellemvonásául fel a szabad akarat, miért teremtetett az emberi kebelbe szabadság érzélem s szabadság utáni sóvár vágyakodás, melyért annyi ezer nemesen dobogó kebel áldozá hasztalanul drága vérét? Hanem törekvéseid kigúnyolására s arra, hogy ismét fájdalomson szétzúzassék szíved, midőn kedveseidet, midőn saját szülőidet, vagy gyermekeidet rabláncokon látod, vagy magad azok kikerülésire földönfutóvá lenni kénytelenítettél.

Óh Isten, isten mi örömed lehet benne, mi öregbülésre szolgálhat örök dicsőségednek, hogy nemesb teremtményeid a szenvedések annyi eseteinek legyen kitéve? És miért kelle a szülötte föld és kedveseim iránti ragaszkodás érzetét keblünkbe teremteni, miért kelle a hazaszeretet keblünkbe az erények sorába iktatni, ha legfőbb bölcsességed előre látá, hogy sorsunk a nemzet életét túlélve, kedveseink s házi isteneinktől elszakítva, hazátlanul bujdosni idegen földön? És ha gyönyör és haszon nélküli életre kárhóztattál, ha számunkra rabláncokat engedél készítenni, miért esmertetted meg a munkás élet áldásait, miért a gyönyört, melyet a szabad ember munkája sikerein élvez? És miért adtad a magosra törekvés büszke érzetét lelkünkbe, ha tudtad, hogy végre is egy börtön rendes falainak szűk körébe bilincseltek az le? Oh isten, kinek végtelen bölcsességibe és jóságába a vallás áhítatos érzetivel hívek, mindég vezess ki a következetlenségek e labirintjéből⁴⁷¹, vagy semmisítsd meg az emlékezet erejét, ölesd ki az értelem világát, nehogy kénytelen legyen örökkévaló igazságod és jóságod feletti hitemben kétségbe esni!

---

⁴⁷¹ Labirintus.

E fontolgatásoknál semmi se természetesebb helyzetembe, nékem is volt egykor egy hazám, fia voltam egy nemzetnek, szerettem őket s élveztem szabadságát mindkettőnek, gyermek és ifjú éveim ábránszerű boldogságokban részeltettek. Én a szükségét nem esmertem, állásom saját érdememen felül (ha annak a legtisztább hazaszeretetet nem tekintetik), soha sem volt tekintély és befolyás nélküli, szülőim és rokonaim voltak, kikhez hő kebellemmel ragaszkodtam, s kik bálványoztak, most azok, ha szívök a közvesztés alatti fájdalomba meg nem törött, részint rabláncokat hordanak, részint küzdenek az életnek, néha láncoknál is nehezebb terheivel és most itt állok e hegytetőn, mint anyaföldből kiszakadott plánta⁴⁷². Itt állok élő halottja egy megholt nemzetnek, hazátlan fia egy rab hazának, és ha elnézek kelettől nyugatig, az ég és föld között, mit mondhatok most sajátomnak mást, mint egy szétzúzott, de becsületes önérzetű kebelt (melynek már világba semmi haszna) s hazám, nemzetem és kedveseim vesztese feletti metsző fájdalommat?!

Megyek, mennem kell, és ki mondja meg, hová? Térek-e többé vissza? Ha elveszek, lesz e, ki megmondja szegény szülőim s testvéreimnek, hol nyugsznak csontjaim? Egy nő, ki életébe kétszer látott, szekérébe vesz, s elvisz egy helyre, hol sohase jártam, s hol nincs megállapodásom. Ennyi mindaz, mit tudok. Míg én így elmélkedtem, a nap felebb emelkedett, a munkások néma csoportokban közeledtek a hegytetőre, útitársnőm elkészült s én még egy Isten hozzádot mondva, Diószegnek, szekérbe ültem.

Én, NŐ s a kisfiú ültünk a Szeremleiné által nékem fogadott szekérbe, az ő szekerin a cseléddel mentünk N. megyébe, N. faluba, a cselédség dajka által, t.i.⁴⁷³ ki Nnek bizalmas cselédje volt, annyit tudott rólam, hogy a nsgs⁴⁷⁴ asszonynak egy sógorát viszik. Meglehet ispány lesz belőle, mert szegény s tán korhely is volt eddig.

A Gulácsy-ház⁴⁷⁵. Még a nap nem ment volt le, midőn Szakolyba megérkeztünk, míg a falun végigmentünk, igen sok emberrel tanálkoztunk, kik tiszteletteljesen köszöntek, s nagy szemekkel néztek utánunk E

---

⁴⁷² Palánta.

⁴⁷³ Tudniillik.

⁴⁷⁴ Nagyságos.

⁴⁷⁵ A Szakolyban élő középirtokos nemesi Gulácsy család kuriája.

tekintetekből meg lehetett esmerni az itteni nép jellemét, én kétségtelenül ily formát olvastam szemeikből: „Ez ismét egy menekült szegény ember! Vajon ki lehet s hová való? Csakhogy kézre ne kerülne! sat..” Most egy dombon álló nagyszerű épülethez közeledtünk, kastélyszerű nagy ház s roppant nagy udvara, régi elrongyolt kerítése mondani látszott, hogy mielőtt a háziúr új házát hasonló kerítéssel ellátta volna, a forradalom kiütött s nem tartozik azok közé, kik a forradalom alatt a férfi karoknak hasznosabb munkát nem ajánlottak volna, mint a kőkerítés építését. Hogy a Gulácsi-ház Szabolcs megyébe az első házak egyike, vendégszeretete eleitől fogva messzi földre esmeretes volt, s jelenleg kapuja a menekülteknek éjjel-nappal nyitva van, azt tudtam, azt is igen, hogyha foglyokat szállítanak, azok Gulácsinál hálnak, s egy este legalább a régi magyar világra visszaemlékeznek, s hogy alig van menekült Magyarország ezen részén, ki egyszer, vagy máskor e ház ajtóját meg ne nyitotta volna, de mindamellet szomorúan közeledtem a házhoz, tudtam, hogy itt bármennyire ülök, meg nem fordíthatom a ház reám teendő költségeit, s így kegyelemkenyér lesz az, melyet itt nyújtanak és ez az, mi rám nézve a legkínosabb. Az öntudatnál, hogy valakinek kegyelemkenyerét eszem, rám nézve nagyobb büntetés tanáltatott fel, s így hiszem ez a magyar menekültek igen nagy részével közös érzélem, melyből ismét az látszik, hogy nem voltunk a menekvés kenyérére teremtve.

Midőn megérkeztünk, az öregúr- és asszonyon kívül egy idegen ült a ház tornácába, szekerünköt nagyszámú cselédség vette körül, kik közül nem egy gubám által csalatott ki s tátott szájjal várták megtudni, hogy hát ez melyik táborba szolgált? Tili igen ügyős asszony, amint leszállottunk elég hangosan arra, hogy a cselédség is hallhassa, így mutatott be: Fekete Ferenc sógorom Erdélyből, a dajka a cselédség között megtette a többit, nekem aufferolták⁴⁷⁶ Nagy Pistát s én kezet nyújtottam gr. Lázár Albertnek⁴⁷⁷, bevezettek s bent elbeszéltek a többit. A háziak átalában, ideértve a szép Ninát is sógornak hívtak, a cselédek Ferenc úrnak, magok között a Tili nagys⁴⁷⁸ asszony sógorának.

---

⁴⁷⁶ Bemutat, felvezet. (aufführen)

⁴⁷⁷ Lázár Albert gróf, honvéd őrnagy. (1813-1884)

⁴⁷⁸ Nagyságos.

Már több napok óta Szakolyba vagyok, Gulácsinak igen szép nagy kertje van, legtöbb időmet itt töltöm, néha az egész család is a kertbe van s együtt mulatunk. Nagy Pista Ninának udvarol, amint látom jegyesek is így én legtöbbször Tilivel töltöm az időt. A kert engem saját kertemre emlékeztet s ilyenkor feltűnnek emlékembe jobb napjaim, avégre természetesen a jelenneli összehasonlítás s többször elkeseredés, de mégis jól esik visszagondolni és lám most midőn minden veszett, néha oly esetekről visszaemlékezés is kedves, melyek akkor jelentéktelenek voltak. Ily melázásomból egy napon betérve, midőn véletlenül az ajtót megnyitom, a legmesteriebb clavírozás⁴⁷⁹ mellett az ispánt tanálok, azon embert, ki rongyossága s tettetett ostobasága miatt már azelőtt feltűnt volt, már késő volt felhagyni a játszással, nem volt hová lenni, mint megvallani, hogy ispány uram, a háziasszony testvérének fia, honvédtiszt volt.⁴⁸⁰ Ekkor tudtam meg, hogy a háznál kocsis, lovasz, gazda mind láthatták egymást hajdan jobb állapotban is. (Fordíts 91ik oldalra, 500 jegy alatt. „Ide jövetelem óta sat.)

Szakolyba, mint többször több biztosokkal ellátott falvakban, az urak között nem nagy harmónia van, főleg a G. ház a Mészáros-házzal hadilábon áll, egyébiránt mindkét udvar nyitott kapuval várta minden időben a menekvőket. Történt egyik napon, hogy a tiszteletes, ki mindkét házzal jól élt, s kinek családja általában igen érzékeny szeret a menekvők sorsából venni, az öreg Gnével és Ninával hosszas titkos beszédbe vegyült, de magukban semmire se mehetvén, a titok birtokába engemet, Nagy Pistát és Tilit beavattak. A titok abból állott, hogy Mészáros úrnál egy erdélyi menekült van, szép nyúlánk nője, jó négy lóva, kocsisa és két cselédje van. Ott létök mindamelllett nagy titokban tartatik, az urat még eddig senki sem láthatta, az asszony áldott kis teremtés és sok másokat mondott tiszteletes úr, sokat tűnődött a kis tanács e talány felfedezésével, egyik egyet, más más tanált, míg én nem annyiban a leírás után, mint a kocsiba két cseléddel menekvés különös két módjából megmondám, mit legelőbb gondoltam, hogy a menekvő G.S.⁴⁸¹ Ő velem Biharba egy lapon köröztetett s tudni való ide is eljön a körözés s nincs, ki neki tudára adgya, ezen segíteni kell, de miként? A két ház ellenséges

---

⁴⁷⁹ Zongorázás.

⁴⁸⁰ Feltehetőleg Boronkay Ferenc honvéd százados. (1824-1874)

⁴⁸¹ Gál Sándor.

állása, azon férfi rejtőzése, meg az, hogyha írunk s nem ő lesz, valaki visszaélhet a titokkal, s egyszersmind felfedeztetik a mű kilétünk, mind oly körülmények voltak, melyek a közlést nehezítették, végre megírtam s a haditanács eleibe terjesztettem a következő levelet: „Asszonyom! Nem céлом önök titkaiba tolnakodni, minthogy magam is rossz néven venném azt mástul, de bizonyos körülmény gyanítatja velem, hogy önök esmerősím, ha sejtelmem nem csal. Úgy használják e tudósításomat, ha csal, úgy méltányolják jó akaratomot azzal, hogy ne kérgyék, ki írta e sorokat. Ha ön nője azon férfinak, ki 1849ki júniusba Bruckmillerrel szembe lakott, s ha ön az, kinnek legkedvesebb tánca a lengyel⁴⁸², melyet az írt évbe egy kis fekete lovas hadnaggyal sokszor táncolt, úgy figyelmeztesse férjét, hogy a szomszéd megyékbe most currentáltatik s itt igen rossz helyt maradna huzamoson. Isten önökkel!” E cédulát a kertész vette át Mészárosnál, másnap a pap újra megjelent, „a kocsi kihúzatott és megkenetett, az asszonyosság igen le van verve, mondá, készületek tétettek az utazásra.” Néhány nap múlva Mészáros rejtélyes vendége Szakolyból eltűnt. A véletlen úgy hozza össze az embereket, a sors pedig bennünköt úgy úz faluról falura, míg végre vagy kifáradunk, vagy isten megelégteli üldöztetésünköt.

Azomba e napok sem voltak gond nélküliek, ha Debrecenből jött valaki, új elfogatásokról hozott hírt, ha kapuig kimentünk, gyakran tanáltunk leláncolt foglyokkal tele szekereket. Jó hírt senki se hozott. A gendarmok⁴⁸³ bejövele új félelemmel teltette el a vidéket, minden katonába üldözönköt, minden idegenben kémet gyanítottunk. Oh ki tudná leírni e nyugtalanságot, melybe e napok teltek! Így történt, hogy maius⁴⁸⁴ 8án este a pap titkon megsúgta a háziasszonynak, hogy a faluba setéségbe katonaság érkezett. Ez esemény összhangzásba látszott lenni azon általánoson elterjedt hírről, hogy Szabolcs megyébe kutatások céloztatnak végbe vitetni minden menekültek összefogdosása végett, az öregasszony közölte e hírt, s jónak látta, hogy hálni a paphoz mennyek. Az ily körülmény kétszeres szempontból volt veszélyes, először a menekültre nézve, ki egy ily elfogatáskor a katonaság minden goromba

---

⁴⁸² Polonéz.

⁴⁸³ Csendőr.

⁴⁸⁴ Május.

bánására számíthatott és 2or a szállásadóra, ki szinte elfogatásnak volt ilyenkor kiteve. Én elhatároztam ez esetben senkit nem kompromittálni, azért sem itt, sem a pap házába nem hálni, hanem ébren várni meg a katonaságot s akkor a kert felé venni az utat. Vacsora után, midőn a háznép alunni ment, én gubamba burkolózva a tornácra kiültem, az éjsötét és esős volt a levegő hideg. Órákot töltöttem el, míg minden a háznál elnyugodott s én a falevél mozgására is figyelmemet kettőztettem. Mintegy éjfél után két óra lehetett, midőn az álmatlanság végképp elbágyasztott s elhatároztam a szekérszínbe vonulni s ott megpróbálni az alvást. A szekérszín ajtójáig el is mentem s az ajtót megnyitottam, s ekkor egy fájdalmas nyögés ütötte meg füleimet, bármennyit hallgatóztam, ki nem vehettem, hogy mi? Tovább hallgatóztam, a nyögés szüntelen tartott, most a kapu előtt léptek hallatszottak, veszteni való idő nem volt, ha a katonaság jön, már sehová nem mehetek, hogy észre ne vegyen, ha cselédek, azok tolvajt gyanítanak a szekérszín ajtajában kullogó alakban s Tili ns⁴⁸⁵ asszony sógorának ez éjjeli vándorlása igen furcsa discursus⁴⁸⁶ tárgya lesz holnap, feltéve, hogy a tolvajnak gyanított ártatlan ember egy pár hevenyészett ütleget nem fogna is kapni, s így választás nem maradt, bármi érjen bent, be kell menni. Beléptem tehát s az ajtót magam után gondosan behúztam, a nyögés folytonosan tartott, egy pár lépéssel tovább menve, gubámot valék leterítendő hozzá, hogy reá feküdjem, amidőn e pillanatban kutyaugatás hallszott s egyszersmind egy kutya rám ugrott. Az első meglepetés után tudtam, hogy hányadán vagyunk, de a nyögések iránt tisztába nem jöhöttem, azt csak reggel világosította föl az öreg asszony, elmondván, hogy az öreg Villám agár a szekérszínbe fekszi gyermekágyát. Természetes, hogy ily rossz fogadtatás után a szekérszínből reteráltam⁴⁸⁷ s a kertbe egy akác alatt aludtam volna, ha ily helyzetbe álmom jött volna szemeimre. Az éjjel csakugyan fogdosás volt, több honvédek elfogattak, de G. házához nem jöttek el. Hasonló éjjeleim máskor is voltak, ami annyival természetesebb, mert a G. ház a

---

⁴⁸⁵ Nagyságos.

⁴⁸⁶ Társalgás.

⁴⁸⁷ Visszavonultam.

menekvők iránti rokonszenvétől esmeretes s nemrégiben a következő körülmény adta volt elő magát: „A Gulácsi-háznál mintegy 10 menekült tartózkodott néhány napok óta, köztük több követek, kormánybiztosok és honvédtisztek. Egy este a társaság 11 órakor ment fekünni, a vendégek két egymás mellett lévő vendégszobákba voltak elhelyezve, melyből az ebédlőn és egy előszobán át az öregek hálószobájába s abból a Tili és Nina szobájába lehetett menni. 12 óra után Nina, kinek ablakai a folyósóra nyílnak fegyverzörgés által ébresztetett föl. Ugyanekkor az ablakán kocogtak⁴⁸⁸ s a császár nevébe az ajtó felnyitattatni parancsolatott. A lány nem vesztette el jelenlétét, kérte váraoznának, míg atyját felkelti és az rögtön felnyitotta. Úgy történt, az öreg megjelent az ablaknál és igen ügyes jelenléttel kérdi, ki az? „Commissarius⁴⁸⁹ Debrecenből és cs.⁴⁹⁰ katonaság!” volt a felelet. Hja uram, azt más ember is mondhatta, hogy a házba juthasson, azért kérem közölje velem, ha rendelése van. Erre a biztos átadott egy rendeletet, melyből G. látta, hogy Boronkai⁴⁹¹ k. biztos és egy honvédtiszt rendeltetnek elfogatni. Rögtön kész volt a tervvel megmenteni a többit, ami, ha amazok bejönnek lehetetlen lesz vala, mert útleveleik nem voltak. „Uram, így szól ő, most semmi kétségem, hogy önök a Flg.⁴⁹² nevébe járnak el, nem is szándékom akadályozni, de az én szobáimba több nők vannak, kik kétségbeesnek, ha az urakat ez időbe belépni látják, azért én becsületszavamot adom önöknek, hogy a nevezett urakat kézbe szolgáltatam, tegyék azon szívességet, ne rémítsék el háznépemet. A commissarius a gazda becsületszaván megnyugodott és vártak. E határozat onnan eredett, mert amidőn az öreg Nina által felköltetvén, a dolgról értesült, előbb a vendégekhez szaladott át s ugyanakkor látta, hogy más ablakok alatt is katonaság alatt van, azért velük közölte a dolgot s ők így határoztak: „Ha a katonák bejönnek, mind el vagyunk fogva, ha nem, úgy csak azok, kiket keresnek, még nem tudjuk, kit

---

⁴⁸⁸ Kocogtak.

⁴⁸⁹ Biztos.

⁴⁹⁰ Császári.

⁴⁹¹ Boronkay Albert.

⁴⁹² Felség.

keresnek, azért kötelezzük magunkot, bárki legyen az, szó nélkül előáll, hogy menekülhessen a többi, az elrejtetésről úgyse lehet szó.” Most tehát bejött az öreg, behozta a rendelést s a két üldözött gyorsan felöltözött és kézbe adta magát, viradig⁴⁹³ a többi eloszlott, merre lehetett. Ily esetek után a faluba érkező katonaság mindig rossz jel volt s méltán aggasztott. (fordíts a 93. oldalra, 60. jegyzet alatt: „Ily körülmények közt.”)

500. Idejövetelem óta sok tractatus⁴⁹⁴ folyt, hogy mi történjék velem, végre az én kedvemre elhatározott, hogy Borsodba, a Vayakhoz inasnak ajáltatom, a levelek megkészültek, midőn egykor az öregasszony az ablak mellől bekiált: „Fiúk az ebédlőbe, jó a szolgabíró!” eltakarodtunk, midőn a szolgabíró elment az öregasszony, egy istenadta jó magyar nő evvel állott előmbre: „No Feri, én nem engedem, hogy inas legyen, császári hivatalt szereztem magának. Hogy hogy? kérdeztem. A szolgabíró panaszt, hogy sok a dolga s nincs írnoka s én magát berecommendáltam⁴⁹⁵, természetesen azt kívánna, hogy ne legyen compromítált s jó útlevele legyen s én megküldtem neki, hogy Fekete Ferenc nincs compromítálva. Tudja isten, feleltem én, nagyobb vocatiom⁴⁹⁶ van az inassághoz, nem vagyok nagyra-vágyó, s aztán el is szoktam ám az írástól. Érzem, jobb inas tudok lenni már, mint írnok. No de itt lesz a szomszéd faluba, s ha beteg lesz, közel kap bennünköt, ez már más, de mégis írnok nem leszek, hanem van-e annak az embernek gazdasága, vagy gyermekei, ispánya, vagy gyermektanítója szeretnék lenni s aztán nem bánom én, amellet írásson amennyit akar, csak mindenestre én az írnok címet tanálom én most arisztokratikusnak. Az öregasszony erre így felelt: jól van Ferenc, van annak gazdasága is, gyermeke is elég, hátha csak a titulus ellen van kifogása, gyermektanító lesz belőle, de ne kapassa magára a szolgabírót különböző téren, mert mondom előre, hogy igen eldolgoztatja, fukar ember.

Aznap jött haza G. Debrecenből, a tervet közöltük, még aznap Mihálydiba⁴⁹⁷ mentünk, G. evvel állott be, uramöcsém, hoztam egy fiút

---

⁴⁹³ Virradatig.

⁴⁹⁴ Értekezés.

⁴⁹⁵ Beajánlottam.

⁴⁹⁶ Elhivatottságom.

⁴⁹⁷ Nyírmihálydi.

gyermektanítónak, akit egyébaránt használhat gazdasága körül s hivatala körül is, tudom nagy segítséggel fog lenni s előre mondom, ő kicsivel megelégszik, adjon neki kosztot, szállást s egyebet, azután, ha megtudja, hogy mit érdemel, erre a főszbíró⁴⁹⁸ így felelt: „nekem inkább volna egy írrokra szükségem, a gyermekek még kicsik, azokat a hivatal mellett egy individum⁴⁹⁹ tanítgathatná is. Gulácsi mondá, hogy már arra éppen nem mer ajánlani, mert akörül nem forgottam, de vegyen fel tanítónak egy hónapra, használjon mindenre, amire képes vagyok s aztán meglátjuk később. A főszbíró beleegyezett, csak megkívánta, hogy ne legyek compromítált egyén, előadtam feleletül útlevelemet átvizsgálta s jónak tanálta, de azt előre megjegyzi, mondá, hogy ő egy individumot csak gyermektanítására nem tarthat, ő hivatalnok és gazda, mindkettőbe segítségre van szüksége s ő sokat fog velem íratni s gazdasága körül is helyét kell pótolnom, ahová ő nem érkezik, én mindenre ajánlkoztam.

A szomszéd szobába 3 nő volt, a háziasszony egy szép, de beteges nő, annya egy vénülni nem akaró vénasszony és egy rokona a háznak, fiatal baron⁵⁰⁰ lány, mind a három tanált okot ezalatt átjönni s megtekinteni az új tanítót, ki egyszersmind írrok s ispány is lesz s kibe ők hihetőleg egy 20 éves nyalka fickót képzeltek, hiszem, hogy téli kabátom s nagy csizmám nem sok jövendőt ígért nekik.

Mint candidatus⁵⁰¹ tanító ültem 10ik martiusig Szakolyba, conventiom⁵⁰² ekkor kezdődött. Szakolyba a nap[ok] többnyire a kertbe teltek, az est Nina clavírozása mellett az öregek szobájába. E szegény öregek minden ilyen alkalommal elsírták magokat, az asszonymnak két testvére fogva, sógora, ki bujdosott, egyetlen fiúk, a Felföldön kertész legény, testvére fia saját házánál rongyokba burkolt ispány. Nem csuda, ha a menekültek iránt rokonszenvet éreztek.

Itt következik a 85ik lapon 999. jegy alatt visszafele: „Szakolyba, mint többnyire.”

---

⁴⁹⁸ Főszolgabíró.

⁴⁹⁹ Egyén, egyéniség.

⁵⁰⁰ Báró.

⁵⁰¹ Jelölt.

⁵⁰² Megállapodás, szabály.

60. Mondtam én, talán nagyobb szolgálatára lehetnék úgy, ha délelőtt délután 6ról 8ig és 2től 4ig a gyermeket tanítom, azonkívül mikor van mit írok, de egy más rendszerrel, t.i.⁵⁰³ amint a hivatalos levelek vannak.

Ily körülmények között eljött március 10k, mindenemet összepakoltam, azaz tarisznyámat és gubámot szekérré tettem s az öregúrral átmentünk, kocsi sem vive Szakolyba. Beállottam olyan falusi iskolamester manirral⁵⁰⁴, az sz.⁵⁰⁵ bírónak sokba került, míg engem le tudott ültetni, ismét kikérdezett, nem vagyok compromítálva, mi voltam a forradalom előtt és alatt, én egy élet históriát mondtam el néki ex abrupto⁵⁰⁶ s ő megelégedett, kimutattak másfél ölnyi tágas szobát, három taknyos fiú beállott hozzám s hozzáfogtam hivatalomhoz. Legelőbb orraikat tisztítottam meg, aztán abocét⁵⁰⁷ írtam. A nap eltelt.

Március 12. Jó reggel felkeltem, vártam, a mai nap minden stádiumain⁵⁰⁸ keresztül menni, hogy megtudhassam előre, mire számolhatok. Minden nap 6 órakor kihívtak reggelizni s teljes megelégedésemre kávét kaptam, a reggeli után a gyermekeket kezdettem mustrálni⁵⁰⁹, de a princípális⁵¹⁰ más munkát adott, a falu egybe volt gyűlve rendeleteket hallgatni meg, a sz. bíró azokat kezembe adta s elolvastatta, ezután íratott. Ebédnél az asztal végén helyet foglaltam, a gyermekeknek elvagdaltam a húst, vizet töltöttem ahol elfogyott, ettem s hallgattam, mint a néma, így ment a vacsora is, délután tanítottam.

Március 13. Folytattam a tanítást reggel, 10 órakor inni valót kaptam, szundikáltam, ez ám a gonosz munka, délután az öregasszony a csűrbe küldött, a tengerit⁵¹¹ felmértem, rovást vittem s számoltam, ez a hallgató szerep, ez az ostobaság tetetés felette nehéz foglalatosság.

Március 15. Ma és tegnap sz.bíró úr mind íratott, úgy látszik, igen meg van írásommal elégedve, annál kevésbé vagyok én avval, hogy egyik

---

⁵⁰³ Tudniillik.

⁵⁰⁴ Egyéni módor.

⁵⁰⁵ Szolga.

⁵⁰⁶ Rögtönözve.

⁵⁰⁷ Feltehetőleg abbonement, béleti szerződés.

⁵⁰⁸ Folyamatain, szakaszain.

⁵⁰⁹ Szemlélni.

⁵¹⁰ Gazda. Feltehetőleg a főszolgabíró.

⁵¹¹ Kukorica.

papírosról másra írjak, ha már annyiba van, legalább conceptust⁵¹² írandók, erre így szóltam hozzá: „Tekins⁵¹³ sz.bíró úr, én már alkalmasint látom, hogy itt nagyobb szükség van rám írni, mint tanítani, látom már hogy mén a hivatali corres⁵¹⁴, rendeletek jönnek, én protocollálom⁵¹⁵ s minden reggel in summa⁵¹⁶ referálok s arra meg tetszik nékem mondani, hogy ez és ez iránt ezt, vagy amazt kell tenni, vagy írni, vagy ha tetszik néhány szóba indorsál⁵¹⁷, majd megírom aztán én a conceptust⁵¹⁸, remélem, hogy el fogom tanálni. (F.sz.bíró) Hja barátom! Természetes, hogy akkor rajtam végzetetlen nagyot segítene, de látja, amire az nem fog önnek menni, a hivatalnak saját nyelve van, aki nem gyakorolta azt, nem tudhattya. Én csak úgy gondoltam, mondtam, hogyha megpróbáljuk, remélem belejövök. No jó! És megpróbáltuk. Bizony jól ment az első esetben, talán menni fog tovább is, hanem tegnap nagy baj volt, este az öregasszony ki már patrociniuma⁵¹⁹ alá vett, bejött a szobámba s így szólt: Ferenc úr, vendégünk van. Hát ki Téns asszony? Egy képviselő, Újfalusi. Le voltam forrázva. Írni kezdettem, az asszony kiment, ha Újfalusi Miklós⁵²⁰, avval az erdélyi hosszú országgyűlés alatt mindennap együtt voltam, az jó barátom, lehetetlen, hogy rám ne esmerjen. Ha nem ő, akkor Újfalusi Lajos⁵²¹, ez is 3 hónapig egy gyűlésbe járt velem Pesten, noha személyes esmeretségbe nem vagyunk. Vége a titoknak, s ha felfedeztetik, töstént tovább kell mennem, mert nem tudom miként van, én azon kegyelmet sem szeretem ingyen, hogy valaki titkomot őrizze s nyugodt csak úgy vagyok, ha azt csak magam tudom. Szerencsére még nagykaputom és csizmám rajtam volt, tegnapelőtt borotválkoztam, bajuszom ajkaimon csügg le s hajamon, mely borzos rendetlenségbe

---

⁵¹² Első fogalmazvány, vázlat.

⁵¹³ Tekintetes.

⁵¹⁴ Correspondentia. Levelezés.

⁵¹⁵ Iktat.

⁵¹⁶ Összegezve.

⁵¹⁷ Hátára írja az intézkedést.

⁵¹⁸ Tennivaló.

⁵¹⁹ Védnökség.

⁵²⁰ Újfalusi Miklós, aki Közép-Szolnok megye követe volt az 1841-43-as erdélyi országgyűlésen.

⁵²¹ Újfalusi Lajos, aki 1848-49-ben Mátészalka országgyűlési képviselője volt. (1823-1899)

merőbe hátrafűsülve⁵²² van, egy oly képet fog mutatni az egykori kollégának, melyet ő csakugyan soha se látott, s végre, ha rám is esmer, tudnia kell, miként viselje magát. Ezen elmélkedés megnyugtató, most vacsorához hívtak, akkor mentem ki, midőn leültek volt. Egyik gyermek helyemet elfoglalván, az exkolléga mellé kellett ülnöm, éreztem, hogy a vér mind arcaimra ugrott, ettem, hallgattam s tányéromra néztem. Szomszédom néhányszor keményen megnézett, én természetesen rögtön ráesmertem s tudtam, hogy ő is esmert, amint felkeltünk, én szobámba mentem, ők a nappaliba. Amiként később megtudtam, a képviselő ekkor azon figyelmeztetést tette a gazdához, hogyha csak most látta legelőbb ez embert, vigyázzon az asztalnál beszédeire, ki tudja mi lehet, neki nem tetszik az, hogy oly rejtett, hogy egyet sem szólt a beszéd folyamához.

Másnap reggelihez gondos öltözés után mentem, ekkor a követ jó reggelt mondott s merőn megnézett, mintha hirtelen valami eszébe jutott volna, „Jókor fölkelt ön!”, így szólott hozzám, „Mindig így szoktam.”, feleltem s dolgot kerestem, reggeli után a fősz. bíró író szobájába voltak, én a tornácba, midőn elment a képviselő, igen barátságosan megszorította a kezemet, amint később megtudtam, ekkor így búcsúzott el a háziaktól: „Kedveseim, amit az este mondtam, azt most veszem, sőt arra kérlek, bánjatok kímélettel evvel az emberrel, mert én nem tudok ugyan rájönni, hogy ki, de hogy sokszor kellett látnom az bizonyos, ez az ember menekvő.”

De velem nem lehetett jobban bánni jelen minőségemben, ezen becsületes háztáj iránt lekötelezve vagyok, becsültek s láttam, hogy nem kívánják azon szolgálatcsekákat is, melyeket teszek, de én annál inkább tettem, másképp teljesen meg voltam elégedve, csak a munka sok, a sok írástól a tanításra is marad idő, a purisálás⁵²³ igen unalmas, gyermekek szépítik, de én nem, főként reggel négykor kellett felkelni, ez nagy baj volt és még az is, hogy kis szobámba a pocegereknek⁵²⁴ minden éjjel iszonyú manővereit kellett kihallgatnom, alig mertem elaludni, hogy fületem le ne rágják, többször ébredtem arra fel, hogy amint mozdultam, egyik pocegér lábomról, másik párnámról nyargalt el, azonban a napok teltek, én ott honosultam.

---

⁵²² Hátrafűsülve.

⁵²³ Letisztázás. (írást)

⁵²⁴ Patkány.

Maius⁵²⁵ 16án ebéd után a kertbe ültem a három nővel, midőn az öregasszony több kolozsvári családok iránt, ha ösmerének, kikérdezett, láttam, hogy a kérdés arra való, miszerént kitudhassa, vajon igaz e, hogy kolozsvári vagyok, többekről részletesen beszéltem, kiket ő esmert s így a gyanút zavarba hoztam. Sokat s igen résztvevőleg beszéltek a menekültekről, elmondották, hogy egy kezülőjök van menekült⁵²⁶, anélkül, hogy a férj tudná, sat. Az asszonyok megszerették társaságomat, s ha a munka engedte, mindjárt maguk közé vettek, velök a kertbe dolgoztam, a hornyokot szedtem a fákrul, ha a vénasszony retket szedett átvettem és bevitem sat., és így a nőkkel igen összejöttem, sőt történt egy alkalommal, hogy a fősz.bíró otthon nem lévén s a cselédek is mind munkára küldetvén, egy méh rajzott, a nők nagy bajba voltak, ki fogja be, én soha rajhoz közel se jártam, a vénasszony azonba hozzám folyamodott, F⁵²⁷. úr fogja be. Ki merte volna megtagadni. A kas elkészítettet, s azt és magamot odavitem a méheknek áldozatul, nem nőtt fel az a pár ló, amiért régen megtettem volna! De mit tenni most? Az öregasszony akaratát megszegni nem lehetett, két plezúrba⁵²⁸ került, egyik a kezemet, másik a nyakamot csípte meg, sokáig bajlódtam vele, de már ehhez is tudok, azonba a nők között is nagyobb becsületbe állottam, a főbírónak is munkám igen tetszik írno[k]k[á] alakított át. Most nehéz napok következtek, a fősz.bíró magával visz írno[k]t 17-én indulunk az egyik járás minden faluit megjárni a közmunkák összeírása végett. Kényes út! Ki áll jót, hogy itt, vagy amott esmerősöm nem áll elő?

Június 3án. Maius 17ki óta nem volt időm semmit feljegyezni, azért most egy tekintetet vettem az azóta lefolyt időre.

A közmunkák összeírása egy hétig tartott, a munka irtózatossá nagy volt. Éjjel-nappal írnom kellett, de nagyobb volt azon aggodás, hogy az ajtó megnyitásakor mindannyiszor esmerős beléptitől kellett félnem, miután a járásba minden léleknek meg kellett jelenni, Szakolyba kezdtünk, Gnál voltunk szállva, azok nem győzték nézni principálisom körüli szorgalmas

---

⁵²⁵ Május.

⁵²⁶ Van köztük egy menekült.

⁵²⁷ Fekete.

⁵²⁸ Nagyobb seb, vagy horzsolás a bőrön.

működésemet. A fősz.bíró az asszonynak megköszönte, hogy oly jó embert szerzett, kit tanítónak, gazdának és írnoknak használhat. Balkányba Katonához szállottunk (nota bene nagy csizmám és kaputumot leraktam), itt igen megbecsültek, az asszony principálisomat jobb s engem bal felé ültetett. Vacsora alatt észrevettem magam is a conversatióból⁵²⁹ (az asszony igen jeles magyar nő), midőn egyszer a háziúr hosszas fixirozás⁵³⁰ után elkezdte: „Én barátomat valahol láttam. Érzetem, hogy ég az arcom, nem gondolom, hogy szerencsém lett volna valahol tekintetes úrhoz, ha csak Kolozsvárt nem tetszett járni.” Az lehet, mondá ő, de mégsem, nem láttuk egymást Gnál⁵³¹? De igen, felelék s igen örvendtem, hogy nem egyebütt.

Pilisen hasonlólag egy úri házhoz szállottunk (Erős), két jó nagy kisasszony, két úrfi és egy öregasszonyból állott a háznép. A күssebb⁵³² fiú komáromi tiszt, s mint kapitánnyal maiusba többször ebédeltem együtt Kolozsvárt. Amint leszállottam a szekérről, rögtön ráesmertem, de ő engem nem esmert meg. Principálisom ajánlotta Fekete urat, az úri rend egybe volt gyűlve, én behoztam az aktákat s rögtön íráshoz fogtam, este vacsoránál az asztal vége felé ültem, hallgattam, mert már itt a kapitánytól tartottam, a diskurzus tárgya, mint mindenütt, új elfogatások, elítéléksat. Az egyiklyány ma újságot hallott, mondá: „Azt a szegény vén grófot Lázár Józsefet⁵³³ elfogták Szatmárba. Hát kinek tudott véteni? kérdi a vénasszony. Mások más mondanak, engem az újság nagyon meglepett. Este sokáig írtam, másnap jó reggel hasonlólag. Furcsa az ember, ha szerencsétlen sehogy sem lehet, akkor kedvit kapna. Ha megbecsülnek, kímélnek, elő ültetnek, akkor félünk, hogy megtudták titkunkot s haragszunk, ha elmellőznek, akkor eszünkbe jut sorsunk nehézsége és ismét haragszunk, így most is. Rosszul esett, hogy egy szennyes ágyba fektettek, de az még csak hagyán, hanem a következő eset kicsibe múlt, hogy biztos állásomba nem került.

Az ebédlőben írtam a jegyző és bíróval, midőn az egyik házi úrfi bejön s a mellettem ülő szolgabíró fület hallatára kávéra behívja, anélkül, hogy

---

⁵²⁹ Társalgás.

⁵³⁰ Mereven néz.

⁵³¹ Gulácsinál.

⁵³² Kisebb.

⁵³³ Lázár József gróf, császári királyi kamarás, volt nemesi testőr kapitány. (1782-1865)

e kegybe engem is részeltetne. Bennem felforrt a méreg, most éreztem keserűségét állapotomnak s e csekélység kész volt egy perc alatt elhatározni, hogy biztos léteimet feláldozom, s ha holnap tovább is kell mennem, e cudar embereket megszegényítem és megtettem volna azt, ha attól szabadságom egyedül függött volna is. A határozat azonnal kész volt, hogy bemegyek s azt mondom: „Engedelmet kérek, de a fősz.bíró úrnál magam is szoktam kávézni, s megszoktam volt azt még azelőtt magam házánál is, a pennét⁵³⁴ már le is vágтам volt, s midőn éppen felkeltem, az egyik fiú, kinek a harmadik ajtónál a szolgabíró fülébe súgott, hozzám jön s kávézni hív. Bementem, soha dölyfös, kevély, tudtom szerént életembe nem voltam, csak e percbe. A kávé megittam, az öregasszonynak magamot igen feszesen meghajtottam s munkámhoz kimentem. A fősz.bírám mondá később, hogy az úrfi fülébe azt súgta, hívjon be engemet is kávézni, valamint azt is mondá, hogy akkori be és kimenetelemből gyanakodni kezdett, hogy menekült vagyok, azt mondá az indignációt⁵³⁵ homlokomon olvasta.

Onnan Ny.bátorba⁵³⁶ mentünk, itt a Károlyi György⁵³⁷ tisztartójánál voltunk szállva, egy százezrekkel bíró dús ember, legbecsületesebb családdal. Szép lyánya is van. Itt igen meg voltam elégedve. A munka alatt több Bátori név fordult elő s én egykori kedves esmerősömre, a Bátori Farkas családjára emlékeztem.

Munka végével délután tollkést⁵³⁸ vásárolni a zsidóhoz mentem, csak elbámultam, hogy amíg a tollkést vásároltam, narancs rozsólist⁵³⁹ hoztak elő s vendégszeretettel kínáltak s a zsidó magát mindenképp jó emlékembe ajánlotta, őneki úgymond sokszor van dolga a főszolgabíróval s tudja, mily sokat tehet egy írnok. No, jól van, maradt mégis egy ember a világon, ki azt hiszi, hogy pártfogásom hasznára lehet. Szegény jó ember! Ha tudnád, mily jégre építész!

A közmunkák összeírását végbevittük, ez alkalommal azt profitiroztam⁵⁴⁰, hogy minden helység bírásaival esmeretségbe, jegyzőivel barátságba

---

⁵³⁴ Írótoll.

⁵³⁵ Megbotránkoztatás.

⁵³⁶ Nyírbátor.

⁵³⁷ Károlyi György gróf, liberális főrend. (1802-1877)

⁵³⁸ Az írótoll megvágására használt kés.

⁵³⁹ Narancssal vagy egyéb fűszerekkel készült édes likőr

⁵⁴⁰ Profitál.

léptem. Midőn hazamentünk, Újfalusi Lajost ismét ott kaptuk, másnap ment el, újra megkérdezte a fősz. bírót, hogy nem tudják már ki vagyok? És bosszankodott, hogy nem tud rám esmerni, holott sokszor kellett látnia.

A hivatalos rendeleteket, jelentéseket már most mind magam vittem, subscriptóra⁵⁴¹ húsz, huszonöt darabot egyszerre adtam, ezenkívül az egyik fiút tanítottam grammatikára, a mászt ábécére s a gazdaságot csűrbe, gabonásba vittem. Azon sok elfogatási parancsok között, melyeket a helységekhez felsőbb rendelet nyomán ki kellett írni, több esmerősöké fordultak elő. Ez már igen nehéz munka volt, szívem mindannyiszor vérzett, midőn e szavakat kellett írni: „elfogattatni és vasba kísértetni rendeltetnek”. Egyik napon megjött a rendelés az erdélyi rebellisek⁵⁴² currentálása iránt is. Sok, felette sok személyes leírást kellett kiküldeni. Furcsák ezek a személyes leírások, mintha valaki, ki odább akar állani, megtartaná ruháját, nevét és egyéb esmerő jeleit, úgy mint azelőtt viselte. Írtam többek közt rendelést egy olyan személyes leiratú ember elfogatása iránt is, kinek leírásába különösön ezek voltak: „Visel úri ruhát, átalába csinoson öltözködik, haja fekete, melyet gondosan rendezve, simán hord, szakálla fekete, bajusza fekete rendesen sodorva, különös esmertető jele, hogy igen kicsi fülei vannak.” Szegény ember! Gondoltam, ha valamiként eszedbe nem jutott, gondosan ápolt sima hajadot megnőteni⁵⁴³ s gondatlanul most úrfi füleldre hátra füsülni, hogy azokat eltakarja, ha fekete szakállodot le nem tanáltad vágni s gondosan pomádézott⁵⁴⁴ sodort bajuszodot rendtelenségbe lecsüngni nem hagyod, s ha csinos ruhádott rongyos és pelyhessel ki nem cseréled, még el is foghatnak, s ami több általam saját kezeimmal írt rendelet nyomán.

[Széljegyzet]: Furcsa háromság ez az én állásom, mondhatnám egy személybe három állotttyába⁵⁴⁵, idejöttem gyermektanítónak s most tanító, írnök és gazda vagyok. Az egyik inspektornak, a másik írnöknek, a harmadik ispánnak hív. A vénasszony pedig legtöbbsnyire gazda és kertész

---

⁵⁴¹ Aláírásra.

⁵⁴² Lázadók.

⁵⁴³ Megnöveszteni.

⁵⁴⁴ Kenőcs.

⁵⁴⁵ Állás.

foglalatosságot ad, s ha legtöbb tetteimről nevezhetném, szolgabírónak kellene, hogy hívjanak, mert már ő minden rendeleteket velem írat.

A munka folyt, a napok teltek, de sehonnan semmi remény a szabaduláshoz és hát mindig így élni, remény és öröm nélkül? Nem, ilyen mégsem kell az élet! Azért elhatároztam aug. 13-ig még várni, s ha addig nem szabadulok, akkor magamot önként bejelenteni, hazul⁵⁴⁶ is tudósítást várok s ez is megkésett.

A pünkösdi ünnepeken a háziasszony testvére Baksiné, egy igen szép vidor kedélyű asszony nálunk ünnepelt férjével, igen sokat s igen kellemesen üdöztem ez asszonnyal. A falusbíró uram bátyám, a jegyző édes barátom s így itt meg volna fundálva⁵⁴⁷ a bátorság.

Egy este, midőn a principálisom nem volt otthon, egy lovas legény Gnétól levelet hozott. Gné azt írja, hogy rögtön mennek át, az asszonyok lovat nyergeltettek számomra, de elébb nem érhettem Szba⁵⁴⁸, mint 10 órakor. Nina szólott ki hálószobája ablakán s a szakácsnéval a vendégszobába vezetett, ott kaptam Ferencemet. Ő Czilitől jött levelekkel, egész éjjel beszéltem az otthon lévő dolgokról, végre abba határoztam el magamot, hogy őt most nem küldöm vissza, mit teszek, még nem tudom, de egy érzet súgja, hogy néhány napig itt tartsam. Nyíradonyba mégy, mondám, mielőtt virrad, ott a kocsmába megszállasz. Passzusodot a jegyzőnél viráltatod (Fekete Györgynek szólott) s holnap kijössz az erdőbe, ha ott nem tanálsz, bejössz Miháldiba s a fősz.bírónál tudakozóddol testvéred után, s úgy beállasz, a többit tudnod kell.

Vettem volt észre, hogy a háznál gyanakodni kezdetek nevem iránt, a faluba hasonlólag, gondoltam, hogy ha Fekete György véletlenül megérkezik, testvére után tudakozódik s azt fel is tanálja, ez minden gyanút elhárít s másfelől hódoltam egy nem esmert előéretnek, mely a napokba sorsomba változást jósolt.

Másnap minnyájon a tornácba ültünk, midőn egy fiatal ember a kapun bejön, én merőn megnéztem, „Ez testvérem.”, mondom s meglepetés és öröm kifejezéssel elébe mentem. Gyuri öcsémet aufiroltam s ő igen

---

⁵⁴⁶ Otthonról.

⁵⁴⁷ Alapozva.

⁵⁴⁸ Szakolyba.

ügyesen elmondá, miként Pestre menő útjába Debrecenbe tudta meg, hogy itt vagyok, összecsókolodtam s egy félórai társalgás után szobámba mentünk. Nemsokára a bíróhoz vittem útlevelét, protokolláltattam⁵⁴⁹, ugyanakkor magamét is, s hogy az instructor testvére ideérkezett, már mindenki tudta s így a kishitűek egy nagy csalódásba....⁵⁵⁰

...S tudakozódva, honnan jövünk, kik vagyunk, megmondottam, eltelt egy óra negyed, az asszony megunt várni, kiáltott társainak, soha se keressék oly messzi, mert a lejtőn esett el, itt lesz a szekérbe, meg kell motozni. Én nevettem. De hisz avval ne ütettyük el a dolgot, a tarisznyába 60 pengő ft. volt és sok értékes holmi. Amazok visszajöttek. Már csak megbocsássa ön, megmotozzuk a szekerét. Időtöltésből meglehet, mondtam, ha nem azért jó lesz, ha önök egy része folytattya a keresést szekereken kívül, mert itt aligha megkapják. Nem, nem, csak le kell pakolni. Méltóztatsanak hozzáfogni, mondtam, hamar megesik s leszállottam, de most a jutott eszembe, megjárom, ha minden allegáció⁵⁵¹ mellett a tót, mikor kereket kötött, felvette a tarifáját s most a saroglyába⁵⁵² megkapják s Ránkra mint tolvajt visznek be, azonba tótom becsületes képébe s őszinte esküibe, melyeket indignatiója⁵⁵³ között mondott, nagyon bíztam. Gubámot levetettem, tarisznyámot levették, pokrócomat szinte, a tót pokrócát hasonlólag, aszerintt kirázták, a tarisznya nincs, csak mennyenek, mondom, a hegyen is túl uraim, meglehet meglelik, én addig önagságának kipakolom tarisznyámot s felfordítja a szekeret, mert alulról sem kötöztük föl, a többi elment, az asszony ott maradt s mellettünk őrt állott, a sötétbe is észrevehető volt, hogy az én strázsám egy mintegy 30 éves, igen szép nő. Ketten voltunk, mivel a tót nem ember, hogy teljék az idő, beszélgettünk: „Mindamellet, hogy először vagyok hasonló gyanús helyzetbe, mondám, igen örvendek, hogy a történet e gyanúba belehozott,

---

⁵⁴⁹ Beiktat.

⁵⁵⁰ A kézirat itt megszakadt.

⁵⁵¹ Küldetés.

⁵⁵² Rácsszerű szerkezet egy szekéren. A lovas kocsi első és hátsó végét lezáró tartóelem, amely fából készült, láncsal felerősíthető vagy lecsatolható.

⁵⁵³ Megbotránkoztatás.

hisz különben sohase élvezhettem volna azon szerencse örömét, hogy kegyed társaságába a ránki erdő közepébe éji 11 órakor egy pár óra nyegedet tölthessek. Ezen deklarációm⁵⁵⁴ után igen-igen érdekesen beszélgettünk, a nő nagyon ügyes és művelt, eszes nőnek látszott szavaiból. Egyszerre azon felkiáltás szakasztotta félbe a társalgást: „Itt van a tarisznya!” Az én nőm a táskának elébe ment s midőn visszaérkeztek, jobbról és balról kéretett az engedelmes asszonyom, különösen midőn elbúcsúzott, kezét nyújtotta s ezerszer kért gyöngédtelenségéért engedelmet, keze nagyon kicsiny volt, nem futotta el figyelmemet, azután én mentem előre, 12 órakor érkeztem meg s aggodás nélkül szállhattam meg, mindenki aludott. Kosztümös szürke, bő kurtanadrág, jó hosszú leibli⁵⁵⁵, két óngombos Spentzel⁵⁵⁶, szakáll nincs, a haj nagy és hátra van füsülve, bajusz csüng, a kalap összetört, beütött tetejű, felül guba...⁵⁵⁷

28n. Félve mentem ki, tapogatódzva, nehogy esmerősre tanáljak, a promenád⁵⁵⁸ tele volt, mehettem, az ördög se vett számba, nemsokára mégis megismerem egy esmerős nőt, ő másokkal volt, elmentünk egymás mellett, nem láttuk meg egymást.

Mindjárt utánam jött e nő cselédje s szállásokra vezetett. (e nőt itt nem említhetem egy későbbi körülmény miatt), Az öreg kisasszony, kinél ő szállva volt, 3 perc alatt régi esmerősöm lett, ő e nőnek rokona, H. Johanka. Hárman határoztuk el, hogy senki előtt fel nem fedeztetem, és hogy mint esmerős, szállásomat az udvarra teszem át s velök tartok konyhát, minék az a színe lesz, hogy ők adnak kosztot. Így is lett.

29n. Átköltöztem. Az udvaron sokan laknak, én egyes szobát nem kapva, két szép szobát kénytelenítettem tartani, de csak egyért fizettem, napjára 1 vftot⁵⁵⁹, s ha valaki mindkettőt veszi ki tartoson, kiköltözöm, hacsak kettőről nem fizetek azután. A háztulajdonos testvéreinek kislánya

---

⁵⁵⁴ Kijelentésem.

⁵⁵⁵ Mellény.

⁵⁵⁶ Spencer. Rövid, derékig érő kabát, óngommbal.

⁵⁵⁷ A kézirat itt megszakadt.

⁵⁵⁸ Sétáló utca.

⁵⁵⁹ Váltóforintot.

(Biberle lányok) már esmerőseim. A szép zsidó lánnyal, Szlezinger Marival, esmerős nőm esmertetett meg. Furcsán érzem magamot ezen álarcos bálba, hol én mindenkit esmerhetek, engem senki.

30n. A curát az egész társaságba legszorgalmasabban én folytatom, 4 órakor kelek föl. Sétaterem az erdő. Esmerkedni senkivel sem akarok, egyedüli kivétel a zsidó lány, ő úgysem tartozik az előkelő úri társasághoz az előítéletnél fogva, az övéitől pedig távol áll míveltségénél fogva, ő a curát végzi, beteg atyát ápolja, olvas és a többi időt együtt töltjük. Többnyire a tornácba ülünk, sokat elbeszélünk. Míveltebb keblű lányt nem sokat esmertem. Nyelveket beszél, clavíroz, énekel, rajzol és temérdeket olvasott, mején érez és fellengve gondolkozik.

Július 2án. A Biberle lányok sokszor hozzám szólnak, mert ajtóm előtt laknak. Én visszavonulok, a zsidó lány már barátném, órákat elbeszélgetünk a tornácba, ma az arénán elszavalta a 71ik honvédszászlóalj emlékét, bájolólag szavalt.⁵⁶⁰

Ma egy furcsa casusom⁵⁶¹ volt. A kúttól hazahívtak, hogy szobáimot mutassam meg egy miskolci dámának, mindkettőt ki akarja venni.

Megmutattam. A szobába így szóltam: „Én a szobákat megtarthatnám, de nékem igen drágák is s azonkívül is szívesen átadom nagysádnak, csak kérem aláson, méltóztassék még holnap költözködni, hogy az éjjel megmaradhassak itt, minthogy ma nem tudom kaphatok szobát, vagy sem. Az asszony egy neveletlen gazdag nő volt. Az nem lehet édes úr, mondá igen megvetőleg, én, ha kiszegődöm a szobákat, egy óra múlva ide hordatom holmimat, azalatt tessék kiköltözni, de kérem, mondtam ismét, holnapig talán az egyik szobába elmaradhatnék, annyival inkább, mivel mára én úgyis kifizettem. Már az teljességgel nem lehet, volt a felelet. Ismét úgy jártam, mint Pilisen, az alázatot eldobtam, egy széket előragadtam s igen udvariason megkínáltam, no ha úgy van, úgy a szobáknak holnapig én leszek haszonbérője s ön vendége, méltóztassék nálam helyet foglalni. Az idegen és a háziasszony s lyánya nagy szemeket csináltak, a háziasszony így szólt: „De édes Fekete Úr, megengedjen, de úgy adtuk ki a szobákat, hogyha valaki mindkettőt akarja kivenni, ekkor

---

⁵⁶⁰ A verset közli: Forradalmi képcsarnok. Regény és való 1848 és 1849-ből. Szironditól. I. füzet. Pest, 1880. 112-116. o.

⁵⁶¹ Esetem.

csak úgy tarthatta meg, ha mindkettőt fizeti.” És mi az ára mindkettőnek? Napjára egy pftra⁵⁶², de a Téns asszony csak 2 vpftra⁵⁶³ ígért, Fekete úré az elsőség, ha azt megadja. Jól van, én megadom s ezennel előre 14 napra kifizetem. A fellépés tüzes volt, de a nő iránt egész tisztelettel. Ő elment, egy óra múlva jött szobalánya, hogy önsga⁵⁶⁴ szívesem megengedi, hogy ott maradjak holnapig, csak adja át a szobákat és a pftot is napjára kész megadni. Én azt izentem, bocsánatot kérek, de a communitásomat⁵⁶⁵ nem zavarhatom meg s esmértetes, hogy a casus a fürdői vendégek tractatusa⁵⁶⁶ lett. A házi-asszony Johanka néninek beszélte el s titokbamondta, lehetetlen, hogy ez a Ferenc, mint valami compromitált egyén, nem tudják ki lehet. Az egri nő fenyegetőzött, de én nem félttem, mert a passzusomat viráztattam volt s minden leveleimet, bizonyítványokat, privát leveleket posta stempelle⁵⁶⁷ különböző helyekről Fekete Ferenc úrhoz, az asztalon hattam s midőn szobámat tisztította a háziasszony cselédje, a kisasszonyok átnézték s helyt volt minden, a zsidó lány legtöbbit gyönyörködött a tréfába, szerette, hogy el nem mentem.

Farkas Rózsi. Esmerős nőnek két bizalmas barátnéja volt, egyik egy Máli nevű, nagyon elmés guvernant⁵⁶⁸, másik Farkas Rózsi. Az utóbbi ápolónő, ispotály felügyelő nő volt forradalom alatt Zemplénbe s e nemes hivatást oly pénzkülönbség nélkül vitte később is, hogy egy muszka tábornok, miután minden betegeket ápoltatott, nagy summa pénzzel ajándékozta meg, melyet ő sérült honvédek számára adott. E nőnek határozottsága és műveltsége megnyitotta előtte mindazok ajtóját, kik szerencsétlen sorstársaink ügyeire befolyással bírnak. E vidéken, ha valaki besorozástól akart menekülni, F.⁵⁶⁹ Rózsához folyamodott. Ha valakit elfogtak, vasba vertek, Farkas Rózsi másnap a parancsnok ajtaján zörgetett s száma igen nagy azoknak, kik e nemes hölgynek közbejárásával szabadultak.

---

⁵⁶² Pengőforint.

⁵⁶³ Váltóforint.

⁵⁶⁴ Önagysága.

⁵⁶⁵ Életelv.

⁵⁶⁶ Társalgási téma.

⁵⁶⁷ Pecset.

⁵⁶⁸ Nevelőnő.

⁵⁶⁹ Farkas.

Ily oldalról esmerve a hölgyet, bár ő nem esmert, tisztelője voltam. Többször tanálkoztam vele, midőn esmerős nőm társaságába volt s ilyenkor szokásommá tettem Farkas Rózsának köszönni, ha magán tanáltam is.

Esmerős nőm sokszor unszolt, esmerkedjem meg barátnéjával s úgy kell lenni, hogy ő néki rólam már szólott, mert F.⁵⁷⁰ Rózsi keresni látszott az alkalmat, engem beszélgetésbe hozni. Többek között egyszer az aréna előtt lévő négy öles perifériájú⁵⁷¹ tölgy körüli padra ültek esmerősömmel. Én ott jöttem le s arra értem oda, midőn F. R.⁵⁷² zsebkenőjével a fa perifériáját mérte, esmerősöm megszólított s meg kellett állnom, éppen arról beszélgettünk, szólott F. R., hány öl lehet körülete⁵⁷³ e fának s én zsebkenőmmel megmértem. Sajnálom, mondtam, hogy hamarabb nem érkeztem, én megkímélhettem volna nagysádot ezen fáradságtól, én már mértem 4 öles. A hölgy elcsudálkozott, dicső fa, így szólott, mit gondol kegyed, hány éves lehet, mintegy háromszázados, ó istenem, háromszázados, mennyi vihart, mennyi revolúciójának állott ki e fa az alatt az elemeknek s ő mindazokkal dacolni tudott. Az embert mily hamar sodorja el az idők vihara, s ha az közbe nem jönne is, néhány évek terhe alatt, mily hamar roskad össze! Sokáig folyt a beszélgetés, de azután én otthagytam őket s később gondosan kikerültem. A beszélgetést én zártam be, utolsó szavaim azok voltak, jobb így 50-60 év, nem elég meguntatni az életet. 3 század igen is sok lenne arra, ki három század eseményeit figyelemmel kísérné az emberek tetteit, eljárásait, studírózná⁵⁷⁴, igen sok oka lenne elveszteni az emberek iránti bizalmat, s ezután nyomba következnek be az életunalom.

Egy alkalommal a hon „volt” (Sic!) egy ozsonát rendezett az arénába, én tőzsomszédba lakván, tőlem is elkérték székeimet. Máli ez alkalommal húzamos szóváltásba húzott bé, hívott nagyon az ozsonára, én megköszöntem: „Nem tanálom fel magamot nagy társaságokba, az ozsona alatt 3 nő kalapjaikat és napernyőiket szobámba beküldötték. A kalapok egy órát ültek nálam, s midőn elvitték, F. R. kalapja egy szalagja alatt következő cédulát vitte: „Te engem láttál, de nem esmered nevemet, talán soha se hallád

---

⁵⁷⁰ Farkas.

⁵⁷¹ Szélességű.

⁵⁷² Farkas Rózsi.

⁵⁷³ Kerülete.

⁵⁷⁴ Tanulmányozná.

kimondani, s meglehet soha se hallod azt, de én esmerlek, esmerem nemes tetteidet s gyógyító balsama lelkemnek, hogy hogy magyar hölgyi erényeid iránti tiszteletemet e sorokba hozzád küldhetem. A haza, melynek ügyeiért kebled oly nemesen dobogott, melynek veszte fölött oly nemes fájdalmat éreztél, szegény. Az aranytáblákból, melyre fiai és lányai nemes tettét feljegyzendők valának, most kereszttek és címerek veretnek s velők az árulás és kajánság jutalmaztatik. Nincs, ki jutalmazza tetteidet. A nemzet, melynek rab fiaiból annyit szabadíta föl elszánt közbejárásod, elveszté nemesbjeit. Nincs, ki méltányolja erényeidet! De azért haladgy szakadatlanul szép pályádon, egyike szegény nemzetem legnemesebb hölgyeinek. Én emlékedet magammal viszem, s ha valaha szegény szülötte földemre ismét felléphetek, a birodalom legszelső határain nevedre a nemzet legjobbait fogom betanítani s emlékednek elhunyt harcosaink sírhalmain szedendő virágokat fogok áldozni! Egy hazátlan bujdosó Ránkon.

Érdekes beszélgetés egy nővel. A következő beszélgetés olyan természetszerű, mely nők iránti szokott kíméletemnél fogva nem engedi meg, hogy nevet említsek. Magam a személyt úgyse fogom elfelejteni, más pedig nemcsak nem illet, de tudnia se szabad.

Több napok óta tapasztaltam, hogy M. minden alkalmat keresni látszik, melybe velem magánosan szólhasson, huzamos ideig elmaradt az, majd egy, majd más okból. Egyik napon a fürdő társaság a sétatéren mulatott, én szokott magányomot az ablakom alatti padon, közelében egy nagy akácnak, fölkerestem, hová a muzsika igen jól hallszott. A nap már elhaladott volt s a félsötétben csak akkor vetten észre, midőn egy nő mellém ült. Nagysád itt és nem a sétatéren, hol oly vígan van a társaság. Én az ön társaságát akartam most fölkeresni. Nagysád erre talán máris megláttya, az én társaságom aligha kipótolhattya azon örömnök vasrészit, melyek a sétatéren ajánlkoznak. Hadjuk azt barátom, szólta a nő, nekem komoly beszélni valóm van önnel, s miután én holnap indulok, nem halaszthatom tovább, itt most senki sem fog háborgatni s remélem, kegyed áldozhat nékem egy fél órát. Az áldozat Nod⁵⁷⁵ társaságába azonnal megnyeri jutalmát s megszűnik áldozat lenni, de már alig bírom, hogy hallhassam, talán új híreket halott nod, talán éppen személyemet illetőleg, vagy éppen currens?

---

⁵⁷⁵ Nagyságod.

Annak, mit mondani akarok, bár elég rossz hír, legkisebb⁵⁷⁶ egybekötése nincs ezekkel, azért nyugodtan hallgathat meg.

Szóljon nod és legyen meggyőződve aziránt, hogy iránta annyira lekötelezve érzem magamot, miszerént nagyobb....⁵⁷⁷

Igen fogok örvideni, ha nagysádnak valamibe, bár jelen állásomba azt csaknem a lehetetlenségek közé sorozom, szolgálatára lehetnék.

Mielőtt azt, mit valódilig akarok mondani elkezdénem, azt kell kegyednek megmondanom, hogy levelet kaptam Zemplénből, Jánostól. Képzolja, ő már tudgya, hogy kegyed itt van és ami több, tud olyat is, amit ön és én nem tudunk.

És az?

És az az, hogy kegyed érettem, én kegyedért vagyok itt, röviden, hogy mindkettőnk itt léte egy igen takaros Rendes-vous.

Én nagysászony⁵⁷⁸ az egészbe⁵⁷⁹ csak azt sajnálom, miért vagyok kéntelen ezen gyanút itt, négy szemközt is alaptalannak tekinteni, s miért nem szabad remélenem, hogy legalább a jövőbe már ezt tudva, az érdemes rokon véleményét a compromisszitól⁵⁸⁰ megóvhatom.

Hadgya barátom a bókokot, hisz mi bizalmas barátok vagyunk s illetén érzelmem iránt soha kevesebb oka kételkedni nem lehetett, mint e pillanatba, midőn önt egy beszélgetés végett felkerestem. János azt írja, igen óvakodgyék kegyed feltűnővé tenni magát, mert Ránk és minden fürdő tele van kémme.

Remélem e figyelmeztetést nsod⁵⁸¹ szükségtelemnek tanálja, ha rám néz.

Igaz, kegyed azt szükség felettivé tette, hanem tudgya azt, hogy testvérem és szülőim szinte azon hírbe vannak, hogy egyetértésből jöttünk ide, és hogy anyámnak további levelébe egy hosszú lecke foglaltatik, miképpen ügyeljek magam viseletére, miképp óvakodgyam magamot szóba vétetni, amit pedig miután tudgya, hogy kegyed itt van, el is hiszi, hogy kikerüljem.

---

⁵⁷⁶ Legkisebb.

⁵⁷⁷ Széljegyzet.

⁵⁷⁸ Nagyságos asszony.

⁵⁷⁹ Egészbe.

⁵⁸⁰ Kompromitálás.

⁵⁸¹ Nagyságod.

Valóba nagysászony soha az így gyanúk alaptalanságát annyira nem sajnálhattam, mint ez esetben, hajdon, míg jobb napok voltak, még el is szégyenültem, ha ily gyanú érdemetlenül ért volna, egyébiránt soha se hittem, hogy a guba, óngombos spencer⁵⁸² és ezen sajátságos frizura, csakugyan képes legyen lódításokra.

Az utóbbi esetet azért kellett elmondanom, hogy magyarázni tudgya azon kis hidegséget, mely kegyed előtt szülőim részéről az utóbbi időbe bizonyára nem maradt észrevétlenül, hanem most a dologra:

Hol lakik ön Erdélybe?

Gy. Aba⁵⁸³ laktam, míg hazám s lakhelyem volt.

Van ott oly bizalmas embere, kire minden titkot rá bízhat, elárultatás félelme nélkül?

Van. Nőtestvérem, Vgy. né.

Ha így, arra kérem, írjon nekem egy utazási utasítást...(?)⁵⁸⁴ és adjon egy ajánló levelet testvéréhez. Nem akarok semmi alkalmatlanságot okozni nékik, de az esetre, ha meghalok, lenni kell azon helyen egy lénynek, ki titkomot tudgya, mert tudgya meg ön, hogy én el vagyok határozva álnév alatt Erdélybe menni és ott huzamosb ideig maradni.

És mi veszi nsdot e rendkívüli határozatra? Szabad e tudnom az okokat, hogy annál alaposabban lehessen szolgálatára nsdnak?

Az okokat ön szemei előtti megaláztatással mondhatnám meg, s ön ebbe nem gyönyörködik.

Nsgs asszony, ha kegyed előttem titkolózni akar, úgy többet mondott, mint amennyit kellett volna, ha pedig némű bajba van, melybe barátira van szükség, kinél a titok elhal, s ki annak tudását csak szolgálata célszerűbb felajánlására kívánja használna, akkor igen keveset mondott.

Önnek igaza van, hisz ha nem bíznám ön férfiasságában, nem is közöltem volna szándokomat önnel, azért tudgya meg titkomot, mely abból áll, hogy egy könnyelmű lépés következtében úgy hiszem terhbe⁵⁸⁵ vagyok, most kettő közül kell választanom, vagy atyám dühének kitenni

---

⁵⁸² Rövid felsőkabát.

⁵⁸³ Gyergyóalfalu.

⁵⁸⁴ Olvasata bizonytalan.

⁵⁸⁵ Teherbe.

magamot, vagy legtávolabb vidékre utazni, tanácsoljon ön és én atévő leszek, mit ön javasol, ezután megnevezett egy férfit.

Nsgs asszony az első a két esetek közül nem választható, becsültetni megszokott öreg szülék megszégyenülése terhét ön se tudná elviselni, de hát lánytestvér, gyermek, férj és más tekintetek? Mind oly körülmény, mely megfontolást érdemel. Hogy el kell menni egy időre, az tagadhatatlan, azért ön orvosával beszél. Bízhatik e benne? Igen. Úgy az orvos egy levelet ír önnek, hogy ha baja, amit tudósításából tud, Ránkon meg nem szűnt a szereti életét, rögtön Erdélybe mennyen s a borszéki lobogót⁵⁸⁶ használja. Ön elmegy. A marschrutát⁵⁸⁷ én megírom. GyosztMiklóson⁵⁸⁸ megszáll, passzusát, mely például zempléni b. Nyárinénak szól, viráztattya, egy cédulát ír megnevezett testvéremnek, az a többiről előre értesítve lesz. Szt. Miklóson nod rosszul lesz s haza levelet ír, hogy az orvos útra nem bocsáttya, s így telik néhány hónap sat. Ekkor hazajön, s ott lesz, ahol volt, arról, ami ott marad, gondoskodik testvérem.

Én önt értem, de ez az, mire magamot el nem tudom határozni, én ott semmit se hagyok.

És mégis kénytelen ön tenni, és mért is ne nem viselhetik annak ott épp oly jó gondját, mint ön tenné? Egyébiránt hijába tenné meg a nagy költséget s meg az nem lenne elég, fiát elrejtí atya kegyedtől, válóperre más irányt veszen sat.

Kegyednek igaza lehet, a végzés⁵⁸⁹ irtózatosa büntet, de látom, hogy egy barátira minden esetre szükségem volt. Titkomot más senki se bírja, azért amire kérném, tán felesleges is. Oltalmazza meg azt ön, mint férfihoz illik.

Az ön titka nsgs asszony keblembé sírját tanálta, ahhoz senki se juthat.

Most még egyet. Minden előre elintézett vigyázat mellett is e terv megbukhatik, adhattya elő magát egy hirtelen betegség, vagy más véletlen, amely miatt titkom szülőim előtt felfedeztetik. Gyermekem atya nős, kit nője imád, atyám pedig gyűlöl. Most nézzen el végig azon szerencsétlenségen, mely e titok felfedezését követné. Nem is szólok a közvéleményről, mely súlyo-

---

⁵⁸⁶ Híres borszéki gyógyforrás.

⁵⁸⁷ Útiterv.

⁵⁸⁸ Gyergyószentmiklós.

⁵⁸⁹ Végzet.

sabban bünteti mindkét felet ilyenkor. De atyám az első felfedezés dühébe múlhatatlanul megölné gyermekem attyát, a szerető nő szíve megszakadna, s én és gyermekem mivé lennénk. (szegény nő könnyei záporként hullottak) Én megértettem őt s következő nyilatkozattal előztem meg: „E felfedezésnek a legvégső esetben sem szabad történni, ha ön állapotja világhosszra jön s nem utazhatik el, a szülői kárhoztatás és gyűlöletnek nyilait én fogom kifogni. Én e tekintetbe független vagyok, hivatkozzék ön rám, kétszer sem kell azt tennie azon gyanúsítások után, mellyel már a rokonok előre mennek, hogy az állítás hitelt nyerjen. Önnek esmerősei, szülei, testvérei átkozni fognak és gyűlölni, de én azt önért eltűröm azon önérzettel, hogy azzal egy embernek talán életét mentem meg, szerető nőnek nyugalma tartom fenn, s ön fájdalmát enyhítem s az ellene való imputációt⁵⁹⁰ kevesítem.

Köszönöm önnek, hogy megmentett a legiszonyúbb nyilatkozat kifejezésétől, felelt a nő, igen ön eltanálta, mire kérni akartam, de gondolt e arra, ha attyámmal azután tanálkozik?

Én arra is gondoltam, s még egy másra is, ha ön attyával tanálkozom, annak kiállandom haragját s engesztelésről gondoskodom, az idő majd meghozza a többbit.

A más, mire még gondoltam, egy nő, kinek nyugalma nékem kímél-nem kell, s kit ez eset, ha tudára jönne igen lesújtana, azért engedelmet kell arra kérnem, hogyha az történe, akkor e titkot vele közölhessem. Megőrzéséről jót állok. A nő beleegyezett.

Majd azután vigasztaltam a levert nőt, elmondottam mindent, amit felderítésre mondani tudtam s későn váltunk el egymástól.

Ránkiné tévedése.

A ránki fürdőök egy része fiscusé⁵⁹¹, a másik a Ránkinéé. Ezen nő egy középkorú, igen derék magyar dáma, a vendégek kötelességüknek esmerik megérkezésekkel azonnal vizitet tenni Ránkinénak, kinél aztán némely délutánok igen kedvesen telnek. Én nem lévén az úri társaság tagja, ezen szerencsébe nem részesítettem magamot.

---

⁵⁹⁰ Vádolás, felróvás.

⁵⁹¹ Kincstár.

Napjaim általában a curának volt szentelve, a délelőtti idő igen jól el is telt, a vízivás után rögtön a fürdőházak eleibe recipiáltam⁵⁹² magamot. Itt a szobalányok asszonyaikkal bestelláltak⁵⁹³ és várták a fürdőkötet. Ezekkel esmeretséget csináltam, mindenikkel jó barátságba állottam. Furcsa kis scénák⁵⁹⁴ történtek itt! A fürdő kevés, a szobalányok korholtatnak, ha nem tudnak fürdőt kapni s pedig az ám a baj, mert fürdő nem levén elég, egyiknek, vagy másiknak a rövidet kellett húzni, én a fürdősasszonnyal a mindennapi 6 ftos bankjegyek jussán oly lábon állottam, hogy nékem mindig volt fürdő néha tehát átadtam egyik, vagy másiknak fürdő szobámot és én vártam. Az ily Gefälligkeiten⁵⁹⁵ itt szörnyű ritkaságok, azért nem is hiányzott a méltánylás. Értem a szobalányok részéről, ők mündég avval vigasztalták magukat, „Majd elkérem az írnök urét, tán csak ideadja.” Néha meg összevesztettem őket, biztatva mindkét, három felet és azután felettők mulattam.

Az ily mulatságot élveztem, egyszer, midőn Máli, a gouvernant⁵⁹⁶ felém jön s azt adja tudtomra, hogy Ránkiné egy szóra kéret. Engem? Hogy lehet az, hiszen nem is esmer. Azonba Máli k.a.⁵⁹⁷ erősítette, hogy engem kéret, én az ablakhoz mentem, Ránkiné mellett több dámák ültek, a beszélgetés körülbelül ebből állott.

R.⁵⁹⁸ Bocsásson meg ön, hogy fárasztottam, az ok melyért tettem az, hogy nékem, mint tulajdonosnak külön fürdöm van s mégis Pataki úr (egy nyers öregember) ugyanabba a fürdőbe erőszakkal beül s három órát is ott ül, úgy hogy én és barátném nem fürödhetünk.

Én. Az valóban nem gyöngédség Patai úrtól, hogy nsgtok⁵⁹⁹ fürdőit elfoglalta.

R. Ugye, hogy kegyed is átláttya, hogy helytelen sat. Eziránt kérem egy kis segítségre.

---

⁵⁹² Bevesz.

⁵⁹³ Oda lettek rendelve.

⁵⁹⁴ Jelenetek.

⁵⁹⁵ Szívesség.

⁵⁹⁶ Kormányzó. Itt a fürdő vezetője.

⁵⁹⁷ Kisasszony.

⁵⁹⁸ Ránkiné.

⁵⁹⁹ Nagyságotok.

Én. Igen, azt valóban átlátom, hogy az helytelen, de bocsásson meg ⁶⁰⁰ nod, ha azt nem látom át, miképpen tudhatom én, Ránkon a lesgzegényebb és idegenebb ember, a ránki tulajdonosnőt jogaiba megtartani.

R. Csak arra kérem, legyen szíves megmondani Patay úrnak, hogy az a fürdőtulajdon számomra van fenntartva és én nem engedhetem magamot kiszorítatni.

Én. Ngs asszony, ha nognak kedvét teljesítem vele, szívesen leszidatom magamot Patay úrral, de nem tudom átlátni, mégis, hogy mi joggal szólítsam meg én, idegen ember azon praescriptus⁶⁰¹ öregurat, ki amint látom elég nyers ember, s kivel én életembe soha egy szót se váltottam.

R. Az istenit, nem beszélt kegyed soha vele, hát kegyed nem volna a Patay úr fiscalisa⁶⁰², úgy hát tévedés van, ezerszer engedelmet kérek, ó kérem engedgyen meg

Én. Nékem csak hízeleghet e tévedés, ha fiscalisnak is megjárna kinézésem, egyébiránt miután ez esetben nodnak nem szolgálhattam, kérem méltóztassék máskor is és oly dologba parancsolni, melybe kétségemet nodnak bizonyítani szerencsés lehessenek.

Máli megjegyezte, hogy ő előre mondotta, hogy az F.⁶⁰³ úr nem a Patay fiscalisa.

Ránkinéval soha se tanálkoztam, hogy ez eseten ne nevetett volna.

Külföldre menekülési eszmény.

Úgy vagyunk néha vágyainkkal, mint kis gyermek a játékaul szolgáló madárral, míg előtte szalad, minden törekvése elérni, teljes erejéből fut utána, s ha el nem érheti, sírásra fakad, ha pedig elérte, nem tudja, mit tenni vele, az első pillanaton túl öröme megszűnt, s hogy ezt újra előteremthesse, elbocsátja rabját s újból fut utána. Míg lehetetlennek látszott, sokat törődém aziránt, miképp lehetne külföldre menekülni. Ma az üsmerős nő azon tudósítással lepett meg, hogy amidőn akarom, útlevel adatik

---

⁶⁰⁰ Nagyságod.

⁶⁰¹ Merev.

⁶⁰² Jogtanácsos.

⁶⁰³ Fekete.

számomra, sőt bizonyos emberek a határon túltesznek, de határozatom iránt még ma tudósítanom kell.

E körülmény sok fontolgatásra adott okot, ha kimehetek, élet és szabadság lesz biztosítva, s hazám határainál a fogság minden rémes képei elválnak tőlem, pénzem van ugyan annyi, mennyivel kimehetek, de nincs annyi, mennyiből élhetek, s így kettő közül egyiket kellene választani, vagy a kegyelemkenyeret, vagy a mindennapi nehéz munka által szerzendő falatot. Az utóbbi nem tart el, mesterséget nem tudok, erőm a napszámos élethez nincs, de ha volna is, amellettt oly kevés öröm ígérkezik, hogy azt választani lehetetlen, és a kegyelemkenyér bármily fehér s bármily szívesen adassék, a férfias büszkeség, önérzet és függetlenség után vágyó érzeteimet bánntya. Nálam a kegyelemkenyér minden falatjára szívembe nyílalik s minél szívesebben nyújtatik az, annál érzékenyebb könnyeket idéz szemeimbe az öntudat, hogy azon kegyelemre rászorultam, s azt, ha élni akarok, még független gondolkodásom feláldozása drága árán is megvásárolni kéntelen vagyok, és így ezt sem választhatom, de ha mindez nem volna is, ha kimenni s önerőmmel élni tudnék is, idegen földön, távul hazámtól s kedveseimtől, távul a csapások súlyai alatt, elhullott hazámfiainak sírjaitól s mindazoktól, kik e sírok felett könnyeznek, ki elégíti ki lelkesemnek a haza hőn szerelmén alapult sóvár vágyait, osztani a hon közös keserveit s a végső esetben virrasztani halálos ágya mellett?!! Ki adja vissza ott szülőföldem bájos völgyét, mely bölcsőműl szolgált s hegyei ormain büszkén emelkedő fennyeseit, melyeken legelőbb küldte sugarait a nap boldog gyermekkorom bölcsőjére?!! És lesz-e Isten, ki az idegen föld szikláihoz, vagy a tenger habjaihoz a visszaemlékezés azon édes örömét kapcsolja, mellyel szülőföldemen minden hegynek szikláit, minden völgynek folyamait bírják?!! És lesz-e Isten, ki mindazon tárgyakat előteremtse, melyek a gyermek és ifjúkor gondtalan örömeire emlékeztetnek s melyekért a szülőföld iránti ragaszkodás oly legyőzhetetlen keblünkbe?!! És minél tovább gondolkodom e tárgyról, annál erősebb lesz hitem, miszerént:

„A nagy világon e kívül,
Nincsen számomra hely,
Áldjon, vagy verjen sors keze,
Itt élned, halnod kell!”

Az ajánlatot nem fogadtam el.

Ezek s hasonló történetecskék és elmélkedések tették meg a változatos-
ságot napjaimba, melyek nagyobb részét a zsidó lány társaságába töltöttem.

Július 18-án. A zsidó lánytól, mint jóbarát úgy váltam el, megígértük
egymásnak, hogy levelezünk. Biberle Tercsivel is jó esmeretségbe jöttem az
utóbbi napokba. Miólta esmerős nőm elment, egy hete, hogy a vendéglőbe
eszem, erőtlén gyenge voltam, mikor idejöttem, s doktori javaslatból
minden ebédnél egy pohár jó tokait kellett innom, azok, kik velem ettek s
ruhám miatt előbb rám se néztek, a tokai által figyelmekbe vettek. Ó
emberek, emberek, meddig lesztek még rabjai a külszínnek!!?

A ránki erdőnek nincs már egy része, melyen eszevissza nem jártam
volna. Az erdők szülötte földem őserdeire emlékeztetnek, sokat gondol-
koztam ez erdőkbe szülötte földemről s azon nyomorgó kedveseimről.
Nem lehet leírni az érzéseket, melyek a bujdosót ily alkalommal meglepik.

Ismét hetek teltek el s ott vagyunk, hol voltunk. Föl, tehát föl,
bujdosunk tovább. Egy vándor pálcát faragtam a ránki erdőbe, csigát
akartam rá faragni s bőség szarva lett, ezt viszem bujdosásom örök
emlékéül, s ha elveszek, ennyi örökséget hagyok hátra.

Július 20-án indultam el Ránkról s aznap megérkeztem Szobráncra.

Július 21-én azon elővigyázattal kellett itt is kimennem, mint Ránkon,
azonba nem oly sikerrel történt. Az írnok passzusával itt megélni lehet.
Kimenetelemmel tanálkoztam egy esmerős színésszel (Gyöngyösi⁶⁰⁴), ő
örvendett, hogy látott. Derék ember, társai szinte, de én akartam volna, hogy
akárhol lennének boldogok a földön, csak itt ne volnának, azonba átadtam
titkomot kezökbe, meglátjuk, hogy őrzik meg s aznap Adorján Jenő tánc-
mester szerződött a társaságba s contractusát⁶⁰⁵ az irodába be is mutatta. 14
nap múlva fellépend egy nemzeti magánnyal⁶⁰⁶, addig beteg. Tanítani is fog
azonnal s a telet a társaság mellett fogja tölteni Homonnán. Adorján Jenő a kis
kaszárnnyába szállott a zsidók közé s itta hetivel a bűdös vizet, pedig tudta, hogy
ötet nem e gyógyíttya meg s hallotta hússzor is, midőn az zsidók között kiment

---

⁶⁰⁴ Gyöngyösi Pál.(?-1881)

⁶⁰⁵ Szerződés.

⁶⁰⁶ Magánszám.

a reflexiókat⁶⁰⁷, Das ist ein Tanzmeister, er muß sehr krank sein – schlecht sieht er aus, wan[n] wird er auftreten? sat.⁶⁰⁸

Adorján Jenő ruházatába nagy változás történt, egyik színész segítségével szűk cipő, takaros fekete pantalon⁶⁰⁹ egy magyar leibli s igen furcsa magyaros bronzsur állítatott ki. Most már a haj gondosan keféltetett, fodrítatott, de csakugyan hátrafelé. Azonban híves reggelek lévén, a nagy kaput tette a fő szolgálatot. Jenő élete a színészek körébe folyt s különösen Gy.⁶¹⁰ társaságába.

Július 31. Tizenegy nap itt is eltelt, a zsidók már emlegették, hogy három nap múlva a táncmeister fellépik. Azonba N. magyar h[a]v[i]lap meghozta a 209 képviselő amnesztiáját. Az első szelídülése volt ez a levegőnek. Az én terminusom⁶¹¹ és 13. aug.⁶¹² már közeledik, esmét tovább kell bujdosni, hogy talán majd egykor végít érthessük. Szegény jó Gyöngyösi elkísért Ungvárig s szekereset szerzett számomra, ősi nevemet, Fekete Fr.⁶¹³ ismét visszavettem, s mint olyan egy igen becsületes tót emberrel, aki 9 ftért Debrecenig viszen, elindultam. Az isten ne adja még annak se, ki utolsó lovamot ellopná, ha még valaha lenne azon kínos éjszakát, melyet a Tisza mellett egy zsidó kocsmába töltöttem. A szúnyogcsípés nem látszhatott sem képemen, sem testemen, Mert az egész kép és test abbul állott.

Aug. 2e. Balkányig jöttünk, én ott elváltam s egy ganéj hordó szekér fenekén (mert mást nem kaptam) Szakolyig jöttem.

Aug. 3. Egy nagy szekér zsidó közt Debrecenbe mentem.

4e. Egy rossz zsidó szekérral Várad felé, de több nyomorúság között egyszer fel is dőlve érkeztem 31-e délelőtt meg. A szekeret a hídnál hadtam, magam egyenesen bementem a Mari szállására. Senkit sem tanáltam. Ferencemet nem is tudtam itt lenni, ő meglepett. Őt tehát kiküldöttem holmimért s az zsidót kifizettem, én régi szobámba bezárkózva valahára

---

⁶⁰⁷ Valakinek a véleményéhez fűzött megjegyzés, válasz; visszaverődés

⁶⁰⁸ Ez egy táncmester, igencsak beteg lehet – igen rosszul néz ki, mikor fog fellépni? sat. (Hermann Róbert fordítása)

⁶⁰⁹ Nadrág.

⁶¹⁰ Gyöngyösi.

⁶¹¹ Határidő.

⁶¹² Augusztus.

⁶¹³ Ferenc.

felöltöztem. Mari a városba volt Pepivel, mikor ez a két jóasszony hazajöven, meglátott, mondhatom úgy tekintettem magamot, mintha testvéreim közt volnék, ők oly őszintén örvendettek érkezésemnek.

Diószegi út Mval⁶¹⁴. Öt napot ültem itt éppen azon módon, mint júniusba. Aug. 9én a két nővel Diószegre mentem. Holmimat Ferinél egybeszedtem s elhatároztam, hogy megyek Erdélybe magamot jelenteni, de a passzus ideje ismét kitelt. Feriék ajánlatára Sándor egy passzust vett magának Diószegen s úgy határozták, hogy a passzust Mari viráztassa a placz commendással⁶¹⁵, arról meg vannak győződve sat.

Azonba míg e határozat eredményét leírnám, vissza kell tekintenem ez utazásra, mert ez utazás érdekesebb volt, mintsem, hogy annak részleteiről emlékezni nem akarnék. A szállásról én gyalog indultam ki, s a nők a mezőn vettek föl. Kérésemre, hogy a szekeres tisztába lehessen, hogy kit viszen, útközbe a legfamiliárisabb körbe tanáltam magamot, elmondottam a nőknek mindazt, mi elválásunk óta történt velem, néha jót nevettek komiszabb oldalain vándorlásomnak s néha meg könny csillogott szemekbe, ha szenvedésekről emlékeztem.

Előjött áprilisi elindulásom Diószegről s a nők egész őszinteséggel mesélték el az azutáni napokat, de el azon este hatását is, melyen elindultam, és lám, hogy jöttünk a titokra, most jött világosságra, hogy Feri elindulásomkor a gyógyszerháza nem elfogultságból, hanem féltékenységből volt szótlan, miután hazamentek komoly szemrehányásokat tett nőjének, felhánnya, hogy azt csak szerető teheti, mit ő tett Tamással s kikérte egyszer mindenkorra bárkivel hasonló viseletit. A szegény nőnek, mint mondá, könnyekbe került a tréfa. Ó férjek, férjek csakugyan nincs kivétel közöttetek, de azért Feri csakugyan meglakol, elhatározatott és a módját könnyű volt kitanálni, miután ő annyira szeret s annyiszor vádolta nőjét előttem, hogy nem tudgya eléggé kimutatni a ház szívességét hozzám. Úgy is lőn, megérkezésünk után Pepihez igen hideg, és igen udvarias voltam, Feri kotorz⁶¹⁶, hogy ennyire elhúltam a házatól és Pepi ellen is fordula a panasz, hogy nem eléggé jó viszi a szíves magyar háziasszony szerepet és ekkor elmondottunk mindent s ő

---

⁶¹⁴ Mari.

⁶¹⁵ Térparancsnok.

⁶¹⁶ Ingerült.

könnyek közt kért bocsánatot s ismét igen kedvesen voltunk a felejthetetlen kedves házba s e felejthetetlen jó emberek között.

Másnap a gyógyszerésznél voltunk, örvendettek azok is, de mégis tanácsolták, hogy máshol ne mutassam magamot és minél előbb induljak, én hát búcsút vettem tőlök s már⁶¹⁷ este fele elindulnunk Váradra.

Jankán Szeremleiek a kapuba állottak, de kocsink fedele fel lévén húzva, nem esmerhettek meg. Midőn annyi hánytatás után e nővel ismét magunkra voltunk, eszembe jutott egész sora a múltnak, eszembe az áldozatkészség, mellyel ő egész családotól fátadott megmentéseembe és eszembe jutott bánata minden elváláskor, szertelen öröme minden viszont látáskor, s feledtem e jelen keserveit. Ő szeret, s e szerelem, mint alkonyatba nyíló virág szerencsém lehunyta után született, s én oly nyugodt voltam, hogy pillanatokig csaknem áldottam a sors sújtó kezét, hisz őt különben nem esmertem volna. Beszéltünk a jövőről, terveztünk, és élveztük a jelent. Én ma, így szóltam egykor, hozzá, tudom, hogy szeret, miért kétkedném abba, de lásd az én sorsom oly bizonytalan, feleltem Damokles kardja függ, meglehet ugyan, hogy megszabadulok, de ép oly lehetséges, hogy elítélnek s hosszú évekre elzárnak. Esmersz eléggé arra, hogy tudhasd, miszerént akkor elvesztem. Több jót éltem én már éltem napjaiba, inkább megszoktam volt az örömet és kényelmet, mintsem egy ösmeretlen rab életet évekig képes lennék sugorgatni⁶¹⁸, nekem az élet, ha elválasszuk tőle a munkát, célt és örömet, oly pénz, melynek értéke megszűnt, eldobom, vagy széttöröm, azért hidd férfias nyilatkozatomot, szerelmed becses előttem, ki attul akarna megfosztani, életét tenné kockára, de hogy szerelmemért feláldozd jövődöt, azt nem akarom. Az idő hamar eltelik és az elmúló ifjúságot Isten se tudgya visszahozni többé. Életünk nem a természet élete, mely télbe koporsójába száll, s melybe a tavaszi napsugár ismét új életet lövele. Arra kérlek, tehát szeress engem, mint eddig, de ha elítélnek, ha csak két évre is, azonnal tekints elveszettnek s igyekezz elfelejteni legalább felejtsd el irántam szerelmedet s menny férjhez, de egy becsületes magyar emberhez, ezt fogadd el feltételül. Édesem, felelt ő, én szeretlek, szerelmemet nem jobb szerencséd fényesen sütő napsugari keltették, én a

---

⁶¹⁷ Olvasata bizonytalan.

⁶¹⁸ Órizgetni.

bujdosót szerettem meg benned, miért ne szerethetném, ha a sors úgy kívánna a foglyot. Megszűnni szerelmem soha sem fog, tiéd leszek, ha sorsod engedi, vagy senkié a földön, ha a tiéd nem lehetek sőt lásd (és ezt el kell mondanom, mert nem látszol esmerni szerelmemet), én még akkor sem szűnök meg téged szeretni, ha te valaha hűtlen lennél hozzám, és arra is kérek, hogyha valaha érezni fogod, hogy többé nem szeretsz, azért ne válj végképpen el tőlem lélekbe, hisz ha megszűnnél szeretni is, azért lehetnénk barátok, s bár távol egymástól, örvendhetnénk egymás boldogságát, vagy oszthatnánk egymás bánatát. Mit mondtam ennyi nemes nyilatkozatra, nem tudom, de az jut eszembe, hogy szívemhez szorítottam e nőt s úgy értünk Nváradra.

Másnap Ma[ri]., amint előre elhatározva volt a passzust viráztatta, én még egy pár nap után akartam indulni. Este Dávid kijött, előtte nem csináltam titkot, a passzus kész, holnap szekerest fogadok s holnapután indulok Erdélybe. Azonba nem így történt, 12 órakor éjjel következő levelet írtam Ferinek: Barátom, én a passzus viráztatására csak Sándor és Pepi unszolására állottam rá, rég elvesztettem az emberek iránti bizalmamot, s azért azon idegenbe, kit ők oly biztosnak mondanak, semmit se bíztam és megvallom, hogy miolta az ősszel egy passzus szerzést Dávid oly kereken visszautasított, miolta esmerem túlzó elveit és félenkségét, benne se sokat bízom, én tehát, mert nem bíztam, nem csalódtam, hanem szegény Pepi és Sándor nagyon is csalódtak. A jó Mari az utasítás szerént ma 5 órakor megtette a passzus viráztatást, Dávidék ott voltak a Platz Com.-nál⁶¹⁹. Este 7 órakor Dávid kijött, miért titkolódtam volna előtte? Nyolc órakor csókok és barátságos kézszorítások között váltunk el és bármily 10 órakor bejön ugyanazon ember és felszólt, hogy a passzust rögtön adjam át, mert a Platz Com. megtudta a titkot, dühbe van, s ha át nem adom, rögtön elfogat. Ez menkő csapás volt, egy percre átláttam, hogy vagy Dávidné gyáván kifecsegte ittlétemet s a passzus dolgát, vagy Dv.⁶²⁰ a legkisebb gyanúra a titok felfedezésével kedveskedett, nehogy valami bajba jöjjön. A passzust átadtam és határozottan feleltem, „ez így és én elvárom elfogóimat, magam akartam úgy is felkeresni a fogságot, így néhány nappal hamarébb célt érek, ő elment s azon

---

⁶¹⁹ Térparancsnok.

⁶²⁰ Dávid.

percbe künn M. szobájába egy dühős asszonyt hallottam korlátlanul perelni s elmente után kijövén, megtudtam, hogy az is a passzus.” És jött a Pl. Comné⁶²¹, ki már képzelődése hevében férjét, mint hűtlent bitófa alatt látta, ő zúgott, mint a vihar s midőn elment, hogy férjének katonai hűségével járó kötelessége még az éjjel elfogatni. Ez a történet. Ők elmentek, én rögtön összepakoltam. Kimennék, de hová? Ha az lenne is, hová, 12 óra s itt ilyenkor mindenkit elfognak az utcán. Nincs mit tenni, bevárni, ami következik. A jövő órába talán már vasba leszek, a jövő órába elhurcolnak, s azt sem engedi meg a sors, hogy önként keresem föl a börtönömet, de ezzel még csak kibékülnék s avval se sokat törődném, hogy ismét egy emberbe csalódom, s ha elfognak, azt egy jó barátnak, magyarnak, sőt székelynek köszönöm, megismerem őtet, tudom, hogy nála a tetszvágy mostani emberek irányába és hivatalra vágya mindent felül múl s ezenkívül határ nélkül félénk, ezért mindent megengednék neki, mert hisz sok jóval volt hozzám s legfeljebb azt mondhatnám, mit egy másról mondtam, ki a múlt tavaszon hollétemet felfedezte odabent, „Egyszer megmentett, egyszer elárult és így quittek vagyunk”, de az fáj leginkább, hogy egy nő, ki érettem azt tett, mit Magyarhonba több ezer lelkes nő tett, azért megtámadtatott, vádoltatott s nékem e vádak, e megtámadtatás ellen őt lovagiasan oltalmazni nem lehet. A történetet leírtam, hogy tanulj embert esmerni, most leveletem lezárom s várom a zörgető katonaságot, ha reggelig nem jön, úgy elkésik, mert négy órakor indulok.

Aug. 12én reggel 4 órakor. Még szabad vagyok, minek tulajdonítsam, nem tudom, hacsak nem az úton fog megtörténni, ami elhalasztatott. Lehet, hogy Feketetóra előre írtak, lehet, hogy ma reggel jönnek el, én tovább nem várom, megyek. Isten veletek.

Aug. 13án Báróton⁶²². Kellemetlen utazás az olyan, aminőt én tegnap tevék. Csak álmaidra emlékezem hasonlóra, midőn rablók kergettek s erőm a futásba elhagyott, vagy kiáltani akartam s hangom nem volt. Ferencsel jöttem, ő mindig nézett hátra, s ha porfelleget látott, én is néztem, de szekeresem lovai korán elállottak. Őtöle az este meg kellett válnom, most Ferenc szekerest keres, én meg nyugtalanul várom.

---

⁶²¹ Térparancsnok felesége.

⁶²² Feltehetőleg Báré.

Csak most jut eszembe, hogy passzusom nincs, F. F.⁶²³ féle passzusom ideje kitélt s ma Feketetón passzus kell, azon passzus egyébiránt nálam volt, nem volt mit tenni, mint azt határozni, hogy avval állok elő.

Úgy történt, a feketetói jegyző pontosan beírta jegyzőkönyvébe passzusomot s Ferencet, ki most György, megismerve örvendett, hogy bátyát feltanálta.

Aug 14. Kolozsvárt. A tegnapi utazásom szörnyű kínos volt, a szerencsétlenség egy zsidó szekereset adott, aki, amint látszik, spion. Minden óvatosságunk mellett észrevette, hogy menekült embert visz. Kapuson⁶²⁴ a katonatiszteknek akart elárulni, Kolozsvárt a Platz Comman-dónál, fenyegetés nem használt, fizetéssel kellett kibékíteni, de arra sehogy se lehetett rávenni, hogy este érkezzék meg Kolozsvárra.

Ma reggel 5 órakor jöttünk be és Boérnál megszálltunk. Ferenc rögtön szekereset fogadott, egy más ember passzusról gondoskodott s Boér korpádi⁶²⁵ gazdatisztje délkor indult marha vásárolni Makkfalvára. Mikor beérkeztünk Kolozsvárra, passzusomot a gendarme átvette s arra utasított, hogy keressem a policianál, de már arra nem érkeztem.

Tordán ismét kocsissal gyűlt meg a baj, az ebadta minden esetre csak piaci nagyfogadóba akart érkezni. Ismét pénzbe került a város végi étetés, hálni Egerbegyre⁶²⁶ mentem.

Aug. 15én. A Nyárad mellett Mvásárhely kikerülésével jöttem Götsre, Radnóton, míg a Marosra fürödni jártam, a fogadós Ferencnek mondá, hogy ő azt az urat esmeri, vele volt cancellista⁶²⁷ 1849-be. Az már lehetetlen, mondá Ferenc, az életében legelőbb most jön Erdélybe Szabolcs vmegyéből⁶²⁸, Korpádra állott udvari tisztnek s most megyen Makkfalvára ökrököt venni. Előre értesítve lévén, nem minden célzás nélkül, ebédkor egy meszely bort és savanyú vizet rendeltem s midőn a fogadós behozta, megkérdeztem: „Rojcsi⁶²⁹, vagy Szulinyi⁶³⁰”, hohó uram, az messzi maradt, mondá a kocsi-

---

⁶²³ Fekete Ferenc.

⁶²⁴ Magyarkapus.

⁶²⁵ Kolozskorpád.

⁶²⁶ Aranyosegerbegy.

⁶²⁷ Gyakornok a marosvásárhelyi királyi táblán.

⁶²⁸ Vármegye.

⁶²⁹ Kénes ásványvíz, amely a Kőszeg melletti Tarcsáról származik.

⁶³⁰ Nagyszulin (Sáros megye) környékéről származó gyógyvíz.

máros, ez borszéki, megkóstoltam, „Nemes jó hát ez, aki angyala van. Ebéd után kimenvén, a kocsmáros lemondott hitéről s Ferencnek azt mondta:”Ha nem mondotta volna is az úr, úgysis tudnám már, hogy az a másik magyarországi, mihelyt meszelybort, savanyúvizet kért s angyalokkal káromkodott, lakott ő is Magyarhonba s tudja, hogy ott a borszéki víz helyett szulinyit és rocsit isznak sat. Hanem az igaz, hogy hasonlít egy volt cancellista collégájára. Odább mentünk, jókor megérkeztünk Samuhoz. Jólesett kimondhatatlanul, hogy ismét néhányat láthatok a hozzám tartozók közül.

Aug. 16. Götson voltam. Este bementem Mvásárhelyre, 8 órakor B. Heidte (székelyföldi főparancsnok, alezredes)⁶³¹ előszobájában voltam, nem volt otthon, egy órát a tornácon sétáltam és ültem. Gondolatimot, melyek egymást váltva megrohantak, leírni nem tudom, előttem több képek voltak. Egyik hosszú sorát mutatta a múltnak, ott láttam magamot megbecsülve, egy szép jelen s jövő iránti remények élvezetében. Más a jövőt egész ridegségibe tüntette föl s ott állott a megvetetés, elmellőzés, szegénység, fogság és minden, mit a jelen helyzet csüggesztő voltábólkövetkeztethetni képzeltem, előre, hogy talán nyersen, megvetőleg fogadtatom. Egy óra múlva a várnak egyik nedves, sötét szögleteles a lakásom, de Isten és az egyévi bujdosás jóvoltából magamot mindenre készen érkeztem, azonba e pillanatot, melybe szabadságomat, életemet és vagyonomot egy férfi szabad rendelkezése alá adom, igen ünnepelesnek tekintetem. Midőn kilencet ütötte a distrikts commds⁶³² ajtóját nyitotta s én beléptem, a beszélgetést szóról-szóra leírom, mely az én németül nem tudó nyelvemnek igen nehézkes volt s az alezredes fülének igen furcsa lehetett.

Herr Obristlieutenant! Ich hätte mir nicht die Freiheit genommen Ihnen so spet [spät] lästig zu sein, hätte ich es nicht aus Pflicht thun müssen. – Ich heiße N. und bin gekommen um mich freiwillig zu melden, und Ihre weitere Befehle zu erwarten.⁶³³

---

⁶³¹ August Heydte baron.

⁶³² Kerületi biztos.

⁶³³ Alezredes Úr! Nem merésznék ilyen későn a terhére lenni, ha nem lenne kötelességem. N-nek hívnak, és azért jöttem, hogy önként jelentkezsem és az Ön további parancsait várjam. (Hermann Róbert fordítása)

Herr N. N. es freut [freut] mich sehr mit Ihnen Bekanntschaft machen zu können, - wenn es Ihnen gefällig ist.⁶³⁴

S a parancsnok széket mutatott, amit én természetesen megköszön-tem, de mint már az ő foglya el nem fogadtam.

E fogadás azonban minden eddigi képzeteimet fogadtatásomról megcáfolta és kimondhatatlan jól esett tapasztalnom, hogy akinek magamot hatalmában adtam, lovagias és nemes férfihoz illőleg cselekszik.

Jelen volt Schimdt Conrad⁶³⁵ is, ő is igen szíves volt s hogylétemről tudakozódott.

Röviden, amint lehetett rossz németséggel elmondottam, hogy betegségem miatt eddig nem jelenhettem meg, s hogy eddig Magyarhonba voltam.

Most a parancsnok rövid gondolkozás után így szólt:

H[err] v[on] N. N. thut mir sehr leid, aber ich muß Sie arredieren [arretieren] laßen.⁶³⁶

H[err] Obristleutenant! Ich kenne die höheren Befehle nicht, aber ich habe gedacht, nachdem durch einen von S[eine]r Excellenz F[eld]Z[eug]M[eister] Freiherr von Hainau [Haynau⁶³⁷] erlassene Verordnung diejenigen die sich freiwiig melden, sich auf freien Fuße vertheidigen dürfen, - könnte fielleicht [vielleicht] auch ich dieser Gnade Theilhaft werden, und während der Zeit der Untersuchung auf freien Fuße bleiben, - da ich mich freiwillig melde.⁶³⁸

H[err] v[on] N., seien Sie überzeugt, daß ich Sie nicht strenger behandeln will, als es mir die höheren Befehle vorschreiben denn ich habe schon von die Art und Weise auf welchen Sie unter der Revolution fungirt haben

---

⁶³⁴ N. N. úr, nagyon örülök, hogy Önnel megismerkedhetem, - szíveskedjék, ha tetszik. (Hermann Róbert fordítása)

⁶³⁵ Szász politikus, nagyszabeni polgármester, országgyűlési követ.

⁶³⁶ N. úr, őszintén fájjalom, azonban Önt le kell tartóztatnom. (Hermann Róbert fordítása)

⁶³⁷ Haynau, Julius von. (1786-1853)

⁶³⁸ Alezredes Úr! Én nem ismerem a magasabb parancsokat, azonban azt gondoltam, hogy miután őexcellenciája, Haynau báró tábornagy által kibocsátott rendelet szerint azok, akik önként jelentkeznek, szabad lábon védekezhetnek - esetleg én is részesülhetnék ebben a kegyben, és a vizsgálat időszakában szabad lábon maradhatnék, mivelhogy önként jelentkeztem. (Hermann Róbert fordítása)

Erkundigungen eingezogen, und so habe ich erfahren, daß Sie in Ihrem Amte auf eine Art dienten, welche vom Freunde und Feinde Achtung verdient. – Ich werde Morgen früh die Ferordnungen [Verordnungen] nachschauen, und wenn ich es ohne Ferletzung [Verletzung] meiner Pflicht thun kann, so werde ich Sie ohne Eskort nach Pest schicken, höchstens werde ich Ihnen einen Unteroffizier zum Reise-Gefährten geben – kommen Sie also Morgen um zehn Uhr, dann werde ich das übrige sagen, - jetzt nehmen Sie Ihr Quartier in einem privat Hause, und zeigen Sie sich in öffentlichen Orten gar nicht.⁶³⁹

Mily könnyű az embernek somfát törhetőre tenni egy mívelt, józan embernek, míg a durva százszor keservesebbé teszi azt. E szó: H[err] v[on] N. N. thut mir sehr leid, daß ich Sie arredieren [arretieren] muß⁶⁴⁰ oly hangon, melyen mondattak kevésbé leverők voltak, mintha megvetőleg így szólt volna: „Megengedem önnek, hogy szabadon maradjon.”

Szálásomat a parancsnok által lakott, a derék és becsületes Csiki Pistánál, egy szép feleségű kereskedőnél vettem, kiket a szerencsétlen vásárhelyi táborozáskor⁶⁴¹ esmertem meg,

Aug. 17én 10 órakor a főparancsnoknál voltam, még nem adott választ, egyébiránt azt mondá, hogy legjobbkor állottam elő, előbb, vagy később egyenlőleg rossz lett volna. Számos esmerőseim látogattak meg, háziasszonyom igen kedves, mert a szép háziasszony kényelmemért mindent megteszen. Manyi, Kati, Lilla és Rózsa bent voltak és tele sírták fejemet, ilyenkor mindég nehezebben bírom sorsomat, midőn kedves embereimmel együtt voltam.

Aug. 19én este. Tegnap Zöld Máli volt nálam Szeidelnével, Amalfi s több barátaim és esmerősim. Ma kikaptam útlevelemet, sem escort⁶⁴², sem

---

⁶³⁹ N. úr, legyen nyugodt afelől, hogy nem akarok Önnel szigorúbban bánni annál, mint azt a magasabb rendeletek számomra előírják, mivel már értesítéseket szereztem azon utakról és módokról, ahogyan Ön a forradalom során hivatalában eljár, és megtudtam, hogy Ön akkortájt oly módon szolgált, ami baráttól és ellenségtől elismerést érdemel. – Holnap reggel megnézem a rendeleteket, s ha kötelességem megsértése nélkül megtehetem, őrizet nélkül Pestre küldöm Önt, legfeljebb egy altisztet adok Ön mellé útítársul – jöjjön tehát holnap tíz órakor, akkor közlöm a továbbiakat, - most szálljon meg egy magánháznál, és egyáltalán ne mutatkozzon nyilvános helyen. (Hermann Róbert fordítása)

⁶⁴⁰ N. úr, őszintén fájjalom, hogy Önt le kell tartóztatnom. (Hermann Róbert fordítása)

⁶⁴¹ A székely tábor 1848. őszi harcai alatt.

⁶⁴² Katonai kíséret.

kísérő altiszt nem jön velem. A főparancsnok e szavakkal adta át az útlevelem:

H[err] v[on] N., ich verlaße mich auf Ihre Ehrenhaftigkeit, ich hoffe daß Sie ohne Zögerung und ohne aller Ausweichung nach Pest eilen, und gleich nach dem Ankommen sich bei dem k. k. Kriegsgericht melden werde.⁶⁴³

Ja, H[err] Obristlieutenant! Ich gebe darauf mein Ehren Wort. – Haben H[err] Obr[ist]l[ieutenant] mir nichts mehr zu befehlen?⁶⁴⁴

H[err] v[on] N. – Es freut [freut] mich mit Ihnen Bekanntschaft gemacht zu haben – ich wünsche Ihnen glückliche Reise und wünsche daß Sie bald zurückkommen.⁶⁴⁵

Herr Obrist[lieutenant], Sie haben mich auf solche Art behandelt, daß ich nicht umhin kann Ihnen dafür meinen ergebensten Dank zu eißern [äussern].⁶⁴⁶

A parancsnok kezét szorított s elbocsájtott. Holnap indulok. Majd meglátjuk, hogy lesz Pesten⁶⁴⁷, de mindenesetre nagy jótékonyság, hogy mehetek s én e férfi iránt bármi történik, némű hála érzem magamot kötelesnek.

Derék szállásadóm baráti részt vesznek sorsomból, örvendenek, hogy szabadon mehetek s ma már házi fogságomból is kimentem s miután Schmidt által a bírótól engedelmet kértem Samuékát meglátogandó, Götsre menendő voltam, de az út igen furcsán elmaradott.

És így be van végezve a bujdosás, ismét saját nevemet vettem fel s azt legelőbb egy apámhoz írt levélnek írtam alája. Egy évi keserves hányattatás után eljutottam azon célhoz, hogy nyugvó ágyamból nem riasztott

---

⁶⁴³ N. Úr, a becsületességére hagyatkozom, remélem, hogy időhúzás és minden kifogás nélkül Pestre siet, és megérkezését követően azonnal a cs. kir. hadbírósnál jelentkezik. (Hermann Róbert fordítása)

⁶⁴⁴ Igen, Alezredes Úr, erre becsületszavamat adom. – Alezredes Úrnak nincs több parancsa számomra? (Hermann Róbert fordítása)

⁶⁴⁵ Nincs, N. Úr, - örülök, hogy megismerkedtünk, - szerencsés utat kívánok Önnek, és kívánom, hogy mielőbb visszatérjen. (Hermann Róbert fordítása)

⁶⁴⁶ Alezredes Úr, Ön úgy bánt velem, hogy nem mulaszthatom el ezért legodaadóbb köszönetemet nyilvánítani. (Hermann Róbert fordítása)

⁶⁴⁷ Olvasata bizonytalan.

lánccsörgetés föl s kedvesem karjaiból nem ragadtak poroszlók ki és célt értem annyiban, hogy szabad lábon mehetek azon tszék⁶⁴⁸ elébe, mely isten tudgya mit fog ítélni.

Isten veled vándorbotom s isten veletek jó emberek, kik 12 hónap alatt hazát, hajlékot s barátságot nyújtottatok. Isten ne adja, hogy valaha magatok éreztétek, mily kedves azon szívesség, mellyel tü az hazátlan bujdosónak megnyitottátok ajtóitokat, s ami annál több, résztvevő kebleiteket.

Aug. 20án Este Tordára jöttünk.

Aug. 21. Lugoritsnál ebédeltem Kolozsvárt, velem egy asztalnál ett még egy posta hivatali tiszt, amint Lugorits mondá beszercei szász, ő ily kérdést intézett hozzám: „Hová megy az úr? – Pestre. – Sokáig mulat ott? – Nem tudom. – Hát ki tudgya? – A hadi tszék. – Ahá, úgy hát compromitált? – Úgy van. – És maga fogadott szekeren, szabadon megy? – Igen. – Azt a költséget megspórolhatták volna az úrnak, - megnéztem s hallgattam. – No hisz már megszabadul, így szól tovább. – A nagyobb gazemberek úgyis megszabadultak már. A bolond is átlátja, hogy vérem felforrott, de eszembe jutott helyzetem s csak ennyit feleltem: „Uram ön visszaél helyzetemmel, ön tudja, hogy jelen állapotomban nékem minden bántalmakot elmondhat. – Hát mivel bántottam meg az urat? – így szólt – Hagyjuk annyiba mondottam s Lugoritsot szólítottam, hogy fizessenek. Ő nagy szemeket vágott a goromba emberre. Én eljöttem, de fájdalmason éreztem, hogy már Erdélybe vagyok.

Délután egy gendarme elfogott, nem sokat aggódtam. A policiánál⁶⁴⁹ egy hivatalnok nagy pathosszal kérdi: „Hol van a passzusa? – A zsebembe. – Adja ide! Odaadtam, megnézte. – Hát miért nem hozta ide viráztatni? – Nem tartottam szükségesnek, mivel nagyobb helyen, a Distrikts Commdónál⁶⁵⁰ viráztatam. – Nem odatartozik az. – De az enyém odatartozott kérem, mert oda voltam utasítva – Az nem igaz! – Tessék csak megnézni a más oldalon s látni fogja, hogy az az igaz, amit én mondok. Megnézte, s mivel úgy volt, velem már nem lehetett kötödni, most már az udvarhelyi Distzirker Commdot szidta egy más kollégájával együtt: „daß er solche

---

⁶⁴⁸ Törvénszék.

⁶⁴⁹ Rendőrség.

⁶⁵⁰ Kerületi parancsnokság.

Dummheiten macht”⁶⁵¹ Elbocsátottam.

Aug. 22én Váradra jöttem.

Aug. 23. Ott maradtam ebédre Bodornál s délután Marinál voltam.

24. és 25e Pestre jöttem.

26a. Jelentettem magamot, szabadlábbon hagytak s védelmemnek írásba beadását meghagyták.

29én Védelmemet beadtam.

Szeptember 5-6-7. Verhöröztettem.⁶⁵²

Szeptember 10én tanálkoztam Kozma Istvánnékkal s velök egy debreceni nővel, ki Szobráncon volt ottlétembe, ő nem esmert, én neki minden körülményeit ottlétinek elmondottam, sokat nevtünk végre ezen véletlen tanálkozáson.

Mielőtt Vásárhelyről elindultam, felszámítottam pénzkadásaimot s tanáltam következőleg túl:

1) 1849ki aug. 3tól kezdve két versen⁶⁵³ Diószegen hat és ½ hónap alatt általában:

	Rf.	Cm.	Kr.
Egy falóra ajándékba	242	-	-
Konyhára apránként	27	-	-
A cselédeknek ajándék	6	-	-
Különfélébe F. ⁶⁵⁴ házához ajándék	36	-	-
Egy aranygyűrű ugyanoda megért	5	-	-

Nváradon 15 novembertől 1849. 1ő februárig 1850.

Csató Dávidnál egy süveg cukor 8 | - | - |

Csató Dávidnál ajándék
gyermek és cseléd 4 | - | - |

Szakácsnénál két havig ugyaz.⁶⁵⁵ ekkor 104 | - | - |

---

⁶⁵¹ „hogy az ilyen hülyeségeket csinál”

⁶⁵² Kihallgatás.

⁶⁵³ Alkalommal.

⁶⁵⁴ Csathó Ferenc.

⁶⁵⁵ Ugyanaz.

Ló, kocstartás, szekér reparáció ⁶⁵⁶	123	-	-
Az egész év alatt doktor, patika	100	-	-
Miháldibi ⁶⁵⁷ maiusba ⁶⁵⁸ , kosztpótlásba	10	-	-

Február 1től 1850. aug. 20ig többszöri Várad, diószegi út, Diószegről Ladányba⁶⁵⁹, onnan vissza Diószegről Váradra, onnan vissza Szakolyba, Miháldiba, ismét júniusba Váradra, onnan Diószegre és vissza, innen Debrecenbe, Debrecenből Kassára, Ránkra. Ránkról Szobráncra, Ungvárra, onnan Debrecenbe, Váradra, ismét Diószegre és vissza, onnan Kolozsvárra, Göcsre, Vásárhelyre és ismét fel Pestre, szekeresek bére összes 200 (Ft)

Június 10től aug 17ig élelem, házbér, városokon és ferdőkön	
összesen	180
Ez év alatt különféle öltözetek és fehér néműkre	100
Kis karperecre, ajándékba M-nek	30
Lackónak úti költés, midőn levelekkel beküldöttem	60
Kocsisnak kétszer jövet-menet, úti költés, és amit az enyémből elköltött	115
Neki Debrecenbe 4 f, Götcsön ismét 4f	8
Summa	1370f

Mily drága, és mégis mily kényelmetlen a bujdosó élete!

Pest, 1851. január 1. Ötödik hónapja, hogy Pesten vagyok, megérkezésemmel szabadlábom hagyattam s védelmemet beadtam, szeptember 5, 6, 7. ferhöröztek. Három nap alatt kellett folyamatosan németül beszélnem tolmács nélkül nékem, ki igen keveset tudok. Auditorom⁶⁶⁰ sem reményt nem nyújtott, sem el nem rettentett.

Ki tudná leírni az érzelmeket, melyek e három nap alatt nyugtalanítottak. Egy embernek, ki életében fő törekvéseként tűzte ki a harmonitás határait soha át nem lépni, ki tudva soha senkinek nem ártott, senkit meg nem károsított s a kezébe volt hatalmat csak mások javára használta s

---

⁶⁵⁶ Javítás.

⁶⁵⁷ Miháldi.

⁶⁵⁸ Május.

⁶⁵⁹ Püspökladány.

⁶⁶⁰ Hadügyész.

azáltal senkinek könnyekre okot nem szerzett, egy oly embernek haditszék előtt állani, mely megszokta az elébe állítottba az ínség és nyomor terjesztőjét, a gonoszat tekinteni, mondom, ott állani az embernek, becsületes öntudattal és nyugodt lélekkel és várni, mégis, hogy szemeibe tények lobbantanak, melyeknek részese nem vala, s hol az ember vádoltatik és ítéltetik, tekintetbe vétele nélkül az idők és viszonyok ellenállhatatlan hatalmának, keserítő, mondhatnám kétségbeejtő helyzet.

November 10én perem elővétettetésit sürgettem, hasztalan, itt mondatik, hogy Erdélyből vártnak fel s ha azokat ott sürgetik, azon felelet adatik: rég felküldettek. Ezen sürgetés után ismét két hónap telik el mindjárt és ott állok, hol augusztusba állottam, az élet és halál, a szabadság és rabság, az egészség és korállapot között. (Oh, ezen szabadráboni fogság, ezen hosszas haldoklás kimondhatatlan kellemetlen) Csak vagyoni állapotom rohant kétségtelen és már megmenthetetlen ösvénybe, no de hisz semmi, rég megtanultam már, hogyha elhagy a béketúrás, újra fel kell keresni.

Az idő alatt, hogy Pesten vagyok, Czilin kívül Cs. Ferivel és Marival levelezek. Czili otthoni dolgaimról értesít, az természetesen szomorító, mert hisz a nyomorról nem lehet vigasztalólag írni. Feri barátságos levelei többnyire felderítnek, a Marié új életet lövellnek néha elcsüggedett lelkembe, annyi szeretet, annyi áldozatkészség, annyi őszinte csatlakozás nyilvánul e levelekből és ezek annyira hatnak rám, hogy valóba hinni kell, hogy ki szerettetik és szeret, annak nem lehet soha kétségbeesni.

E levelek társaságába élek most, ezekből merítem a vigasztalást s az ezekre küldött válaszokra panaszlom el néha mély fájdalmait keblemnek.

Társaságom kevés emberből áll, biztos barátom egyedül Horváth János, volt F.⁶⁶¹ Fejér megyei főispány és udvarhelyszéki kormánybiztos. Sorsunk egymáshoz hasonló, együtt hordjuk terheit. Egy pár hónapot együtt laktunk, most újra külön próbáljuk.

Ma újesztendő napja. Tegnap elváltunk az 1850k évtől, de nyomoraitól nem. Azok örökség gyanánt követnek bennünköt az újévbe. Ma átfutottam emlékembe a múlt évet és előre néztem az újba. Sokan annyi reménnyel mennek ez évvel szembe, annyira szetnék⁶⁶² feledni a múltat, nem így én,

---

⁶⁶¹ Felső.

⁶⁶² Szeretnék.

nékem a múltba voltak jó napjaim is, és ki magyarázza meg nekem, miért irtózom a jövőtől? Mi az, mi buzdítással tölti el lelkemet, ha az újévre s azon változatosságaira sorsunknak gondolok, melyek alá az ez évbe vettetik? Előérzet, ismét előérzet és ez előérzet hatalmas befolyást gyakorol jelenleg kedélyemre. Előérzetem nyomán félek én tőled 1851ik újév! Előérzetem nyomán féltém tőled mindazt, mi rám nézve kedves és szeretett! Azért én nem üdvözöllek tégedet újév! Fájdalom gyomrába fogantattál, üldöző sorsunktól vetted létedet, vészpusztulás és köznyomor s az emberiség jajai között jöttél e világra és előérzetem súgja, hogy okom lesz majd egykor átkaimmal kísérni elhunytodot.

E vészjóslatom előérzetem hatalma alatt írtam Marinak egy levelet, melybe élénken kifejtettem, hogy előérzetem nekem valamely szerencsétlenséget jósol, melyet magamnak magyarázni nem tudok, de amelytől félek, többek között azon levélbe e sorokat is írtam: „E levélre utolszor írom az 1850k évet. Én nem örömmel válok meg a közínség e nyomasztó esztendejétől s remegve lépek az újba, mert a múltra visszaemlékezésbe bármennyire borús volt az, feltalállak tégedet s fel általad teremtett örömeimet, s ki tudja van e ez öröm számomra a jövő év titkaiba ígérve. Nekem a múlt év egy zivataros nyári nap volt, teljes vészes fellegekkel, melynek azonba nem hiányzott melege s fellegei közül, míg amott dörgött az ég, néha vidáman sütött ki a nap és én félek, hogy az új év és utána következők hideg komor téli napokhoz lesznek hasonlóak, melyeken ugyan nem dörög többé az ég, de a napnak egy melegítő sugara sem juthat át a nedves ködös levegőn sat.

Hathéti folytonos betegeskedésem után igen elgyengülve érzem magamot, elfogytam s elbékételenültem.

Ma írtam Cs.⁶⁶³ Ferinek is, neki is baljóslata előérzetem hatalma alatt, ő engem tudósított, hogy nemsokára nője legbetegszik⁶⁶⁴, igen boldognak látszik lenni, előérzetében az apai örömöknek.

Janu. 15-én. A csapás megtörtént. Előérzetem nem csalt az új év rettenetes változást hozott viszonyaimba. Ma oly harcait állottam ki a léleknek, mely alatt talán újra meg kell törni gyenge egészségemnek.

---

⁶⁶³ Csathó.

⁶⁶⁴ Szülni fog.

Alig ébredtem föl álmaimból, midőn jó reggel ajtómon kopognak s a postalegény egy receptissés⁶⁶⁵ levelet átad, az írást azonnal megessmertem, de a receptisse fontos tárgyat gyanított, aláírtam s a postalegény elment. Én feltörtem a levelet, melyet F.⁶⁶⁶ január 11-éről ír, sebesen átfutottam azt s a különböző érzelmek nyomása alatt reszkető kézzel tartottam s ismét és ismét átolvastam.

Nem tagadom, átfutott keblemen egy kellemes érzet, melyet soha sem éreztem, ez érzet vegyülve volt a férfias büszkeség s hiúság legtisztább érzelmeinek, olyan, mint amin abból áll, azon öröm, melyet apai örömek neveznek, s mely nem egyéb, mint kellemes érzése a férfiúi erőnek, az isteni teremtetői erőnek és azon kis hiúság, mely örömmel karolja át azon lényt, melybe saját vére foly, s melybe ő fennmarad és él, miután önerejében megszűnt dobogni a vér s szív ütései elnémultak.

De ez érzem futó napsugár volt, melyet azonnal villámok közötti dörgesei az égnek váltottak fel, ez érzellemmel ugyanazon percbe lepetett meg lelkem mindazon fájdalmas és nyugtalanító gondolatoktól, melyek egy könnyelmű lépésnek eredményei mindig a férfinál, ki komolyan gondolkodni tud, mások szenvedései előtt érzéketlenül maradni nem képes.

A levél tartalmát a következő sorok tették:

„Rövidség okáért csak annyit írok, hogy folyó hó 6ra virradóra N.N., miként ő megvallá F.F.-tól⁶⁶⁷ egy derék egészséges lánykát hozott a világra.

Ki írja le érzelmeimet, ki a meglepetést és fájdalmat, melyet e sorok okoztak? Az eszmék, melyek megrohanták lelkemet és fájdalommal töltötték el körül-belül következőleg választhatnak el.

A nő, kit a sors csapása ért egy, bár szegény, de 18 éves szép lány, kinek jövője már csak egy van, s ha attól elesik, sorsa kétségbeesés, megvettetés és kigúnyoltatás.

A szülők, kiknek e hölgy idegen istenek volt, reményeikbe megcsalva meg fognak állani, a bosszú lángjától emésztetve, a szülői örömek romjain, bánat és keservtől kísérve.

---

⁶⁶⁵ Tértivevény.

⁶⁶⁶ Csathó Ferenc.

⁶⁶⁷ Fekete Ferencről.

És egy lénnel több lesz Isten kék ege alatt, ki átkozandja születését, ki szemrehányásokra jogosítatott meg bölcsőjébe saját anya ellen, s kivel egy anya sohasem nézendhet szembe a lelkiismeret súlyos szemrehányásainak érzete nélkül, egy lénnel több lesz a földön, ki anélkül, hogy oka volna, születésében horgya az emberek nagyobb része előtt bélyegeztetését s ki sohasem élvezheti azon örömet, melyet az apai karok ölelései s az apai csókok adnak az ártatlan kebelnek.

És mindez egy könnyelmű lépésnek, egy pillanat örömeinek gyászos következménye, ma először tettem, mit ti is egykor minnyájan teendetek könnyelmű férfiak. Megátkoztam a könnyelműséget s könnyek közt emlékeztem egy öreg barátom és sógorom figyelmeztetésére, kinek, mint minden, így ezen jövendölése is beteljesedett.

Ki e képet maga előtt így látná, mint én, s kit semmi viszony az életben választásában nem korlátoz, s mégis habozna e kép látásánál is választását elhatározni, én dobnám az első követ rá. Óh, de ne vádoljatok engemet, ha szívem vérzéséig tűnődöm e határozatnál, nem könnyelműség, sem érzéketlenség az, mi ingadozni késztet. Az élet delén túl vagyok már, hogy lehetnék annyira könnyelmű, és másfél éve, hogy szenvedek, hogy lehetnék érzéketlen a szenvedések irányában. Nem, de tudom ám, hogy amidőn itt sebeket gyógyítok be, vérző sebeket szaggatok fel amott, nékem nem az önfeláldozás, hanem a kötelesség megkülönböztetése okozza ingadozásomat. Hisz e szegény hölgy fiatal, szép és szeretetre méltó, ám de én őtet csak barátság érzetével szeretem, míg amott egy nő nézi s bizonyára fájó szível nézi az eseményeket és várja határozott válaszomat, mely rá nézve csak akkor lehet kedvező, ha egy egész család boldogságát szétzúzza s ugyanakkor önérzetem tisztaságát megfertőzteti. Ha pedig e határozat gyöngéd és igazságos s főleg becsületes egy szerencsétlen anyára és gyermekére, akkor szétzúztatik ama nőnek reményei koszorúja. Elhervadnak szerelmének virágai, sőt vigasztalás rá nézve a múltrai visszaemlékezésbe sem marad, ő e múltnak őszinteségébe sem bízhatik, s pedig e nő oly őszintén szeret s annyi önfeláldozással párosítja szerelmét, hogy azokból méltán eredményeztethet magának némű köteleztetését.

Napokat és éjeket töltöttem el e tárgy feletti tűnődéseimben s aggódásomhoz hozzájárult az is, hogy a levél írója őszinte barátom létére

levelét az indignatio⁶⁶⁸, a vád és gyanúsítás hangján írta.

Végre január 25-én válaszoltam, hosszason írtam le méltó meglepetésemet a levél stíljének barátságtalan alakján, a dologra nézve következő sorokat írtam: most válaszolok a levél komoly tartalmára, mindenekelőtt megjegyezném, hogy amidőn te engemet a szónak minden erejével rögtöni lépésekre sürgetsz, többek között elfeleded jövőm bizonytalanságát s jelen helyzetemet, melynél fogva én Pestről Palotáig⁶⁶⁹ sem mehetek.

De amidőn ezt megemlíteni kénytelen vagyok, ugyanakkor biztosítalak másfelől, miszerént jól esmertél, midőn leveledbe hitted, hogy a gyöngédség által szabott kötelességemet, mint férfi fogom teljesíteni. Te ezen hitedbe, mihelyt Isten akaratom feletti szabad rendelkezésemet visszaadja, nem fogsz csalatkozni, valamint az sem csalódik, ki gyöngédségem s lovagiasságomon alapítva megnyugvását, s ha szükséges vigasztalás s előlegesen is felteszi, hogy én azon egyetlen deszkadarabot, melyen egy család nyugalma s az előítéletes világ előtti reputációja⁶⁷⁰ a süllyedéstől egyedül mentethetik meg, kitagadni nem fogom.

Ez válaszom, jelenleg, míg fogoly vagyok, bár fogházom nem egy szoba, de egy város, ennél többet tenni nem áll hatalmamba, többet kívánni örültség nélkül nem lehet sat.

Mint ebből látszik, én megléptem a kötelesség pályáját, s ha Isten úgy akarja, menni fogok azon. A sors nem engedte, hogy M., szerelmem céljához jusson, nem engedte, hogy terveink teljesüljenek. És ő vádolhat-e azért, hogy ember voltam, vagy vádolhat-e azért, hogy becsület nélkül és annyi könnyek okozásának tudatával szerelmét bírni nem tudnám. Ki egy harminchárom éves életet tett hátra, melyen oly jelentékeny szerepet vitt a becsület és nyugodt öntudat, az saját szerelme boldogságáért, becsülete és öntudata feláldozása mellett annyi keserves könnyek alkotója nem lehet. M. szabad lesz, ő független s még elég fiatal ahhoz, hogy sok boldog napot élhessen. Én igyekezni fogok szerelmemtől elválni, hiszem már megszoktam úgyis az elválást és családi körömbe, ha Isten akarja, fogom keresni a megelégedést. Lészek-e oly boldog valaha, mint ama viszonyba,

---

⁶⁶⁸ Felháborodás.

⁶⁶⁹ Rákospalotáig.

⁶⁷⁰ Megbecsülés, tekintély.

mely ezennel szétromboltatott, nem tudom, de keblem nyugodtságát általam okozott könnyek nem zavarandják s öntudatom tisztaságára büszkén hivatkozhatom. Azonba ...nak várni kell, míg az idő s saját kellemei képesek lesznek keblembé azon helyet, mely ez idáig másé volt.

Megvallom határozatomot sokat segítette az, hogy egyfelől F.⁶⁷¹ felszólító és tudósító levele a kímélet hangjának teljes nélkülözésével s éppen M. jelenlétében íratván, azt családi határozat tolmácsának tekintettem s másfelől M.-től levelet nem kapván, az indignatióját⁶⁷² kétségtelennek hittem.

Mindamellett legnehezebb feladatnak tartottam, határozatomnak M.-vali tudatását, gyöngéd érzelmű férfinak mindig tűrhetőbb egy nő általi megvettetése érzete, mint annak, egy gyöngéden ápolt viszony félbeszakasztása iránti tudósítástétel. Én neki írtam. E levelet több kímélettel írni, abba több önfeláldozást és több contestatiót⁶⁷³ tanúsítani lehetetlen volt, de másfelől ennyivel tartoztam azon gyöngéd viszony emlékének, melyet a sors megszakasztott. Célba volt a szegény szerető nőnek annyi satisfactiót⁶⁷⁴ legalább adni, hogyha ő arra nem is gondolt, akár magával, akár mással elhitesse levelem, hogy ő mondott le rólam, sógora levelébeni beleegyezéssel, és hogy nem a szeretet hiánya, hanem a sors sújtó keze választ el tőle.

Akartam, hogy lássa miként én feláldozom szerelmemet, hogy megmentsem a becsületet s letöröljem az okozott könnyeket, de úgy teszem azt, hogy néki lehető kevesebb compromisszóba kerüljön a tett.

E levelem a következő volt:

Pest, 17én, január, 1851. elküldetett 27én.

Midőn a múlt év végső napjaibul hozzád írtam, kimondhatatlan bús kedély lepett meg, nem volt semmi okom azt hinni, s mégis úgy jött nékem, mintha utolsó leveletem írnám hozzád. Többször tettem le tollamot, azon bánatos jóslatot hittem leírni, mintha egyikünk is meghalna, s azért midőn mindenki örömmel, én szívszakadva váltam el a múlt évtől, mely nekünk napokat adott, melyek emléke örökre élni fog. Megvan-e még levelem,

---

⁶⁷¹ Csathó Ferenc.

⁶⁷² Megbotránkoztatás.

⁶⁷³ A római perjogban a prétori eljárásnak lezárása, midőn a prétor a perlekedő feleket az ügy összefoglalásával a megnevezett bíróhoz küldi további eljárás s ítélethozás végett.

⁶⁷⁴ Elégtétel.

vagy emlékezel e még soraimra, melyekbe kifejeztem, mennyire félek az újévtől?! És lásd, ez első érzet annyira hatalmat vett rajtam, hogy napokig nem küldöttem el leveletem, vártam valamire és nem tudtam mire, szívem kimondhatatlan fájdalmakat érzett, és ha kérdeztem magamtól, mi baj? Nem tudtam. Bús sejtelve volt ez a sors bekövetkező csapásának, előérzet, mely végre teljesült s január 11én talán éppen azon percekbe, midőn leveletem hozzád és Ferihez postára tettem s rólad, szerelmünkről, felejthetetlen múltunkról s egy bár távoli jövőről gondolkoztam, megíratott Diószegen egy levél, mely kíméletlenül szétzúzta reményeimet, kigúnyolta érzelmeimet s szerelmem virágait széttépte.

F. nékem e levélbe sötét képét festé egy nyugalmat s közbecsülést vesztett család kétségbeesésének s engem nevem becsületére, karakteremre, szívem jóságára s irántai barátságomra kénszerített, hogy menteném meg e családot elsüllyedéstől. Sokáig fontolgattam e képeket. Azt, ki midőn a hullámok közül azt kiáltják feléje: „Ments meg, mert te süllyesztetted el szerencsém hajóját!”, visszakiáltja: „Nem én vagyok a bűnös!” s parton marad okosnak, de szívtelennek. Azt, ki nem mérlegli e szók értelmét, se saját erejét, hanem a szerencsétlenség láttára folyamba ugrik, s midőn a kétségbeesőt megmenteni akarja, vele együtt hal kétségbeesett halált, érzelemdús jó szívűnek, de bolondnak tanáltam, míg másfelől úgy hívém, hogy az, ki az egyetlen deszkadarabot, mellyel a szerencsétlen az örvényből menekülni törekszik kiragadja alula, megvetésre méltó és szívtelen.⁶⁷⁵

E tünődésből (mert ó csak a szerelmet óvjátok meg a becsület kötelességéveli harctul), e tünődésekből, mondom, kivezetett a következő körülmény: Feri kihívó levele becsület kérdésévé teszi kívánsága teljesülését. Ugyanazon levél első soraiba említetik, hogy Te keresztelés végett Diószegen vagy, semmi kétség tehát, hogy azon szoros bizalmi viszonynál fogva, mely közted, jó testvéred és sógorod között fennáll, a levél tartalma nem csak tudtoddal, de beleegyezéssel állítatott meg, annyival inkább, mert F., mint írja, „saját barátságos indulatából”, tehát nem felszólítás nyomán használta tollát. Szerelmedet tehát már elvesztettem s becsületed fenntartására egyetlen út meretett ki előimbe. Elfoga-

---

⁶⁷⁵ Szélgjegyzet: „Mert abba sajátjára esmer.”

dom tehát közös ajánlatotokat, határozok s válaszolok, úgy mint a levél kívánnya: gyöngédség és kímélet alapján.

Mi adhatott okot, hogy míg engem ki se hallgattál, megegyezéset add e levélhez, annak megalázó modorához és ellenállhatatlan sürgetéseihez, ez még előttem titok. Igaz lenne, hogy te beleunván egy határnap nélküli várakozásba, vagy szíved más felé hajolván, megragadtad az alkalmat elválni tőlem? Igazad lehet, hiszen egy bizonytalan jövőre, minő az enyim, várni öröm és élvezet nélkül és kitűrni azalatt, míg élvezni és örvendeni kellene, nagy áldozat. De hát nem festettem sokszor e képet elődbe, nem mondtam-e, hogy mihelyt szíved egy férfiére tanál, ki jövőd örömeit, boldogságát biztosítangya, „vesd karjaiba magadot, boldogítsd őtet és szerető kebléről külgly hozzám egy barátságos isten hozzádot.” Írd meg, hogy boldog vagy és a föld nem tart embert, ki őszintébben örvengyen boldogságodra, mint én. Hisz, ha szeretlek, nem óhajtom-e, hogy boldog légy s midőn magam azzá nem tehetlek, irigyelhetném-e, hogy más azzá tesz? De így, egy végbúcsú nélkül elválni! Ezt nem tudom megszokni. Vagy tán ama levél szavaival búcsúzol tőlem? Meglehet s pedig lásd, egykor, midőn Diószegről Váradra mentünk, mert én minden együtt folytatott beszéldeink körülményeire híven emlékszem s a jövőről beszélgettünk, Te azt mondtád: „Ha a sors másképp rendelte volna s nem lehetnénk egymáséi, csak ne válj tőlem haraggal meg s légy azután is barátom.” Ezt ön mondtá nekem asszonyom s lám most ön szegte ezt meg, de nem jó angyalom, én nem akarom azt hinni. Meghazudtolnám az eget, hogy őszinteségedet védhessem. Szívem súgja, Te nem szóltál azon levél szavaival hozzám. Te írni fogsz, talán már eddig írtál is, melybe legalább egy barátságos istenhozádot küldesz s mielőtt gyűlölnél, megemlékezel, hogy szerettél. És lám ez előérzetből néhány napig nem teszem postára leveletem, ha ezalatt sem kapnék tőled levelet, akkor elküldöm.

És akkor a kocka el lesz vetve, hol állapodik meg a sors titka, de addig még egyszer el kell mondanom, hogy szeretlek, hogy miolta esmerlek szívem egyedül a tiéd s más vágyai nem voltak, mint egykor tégedet boldoggá tenni s e percbe, midőn a szerelem rózsáit hullani látom, midőn a költészet jövőm képéről tűnni kezd, szívem fájdalmas illetődései között esküszöm, hogy a nő, kit a sors szerelmünk közé állított, soha komolyan e szót: „szerelem” ajkaimról nem hallá, hogy e pillanatba is a szerelmem a tiéd, s ha a kötelesség fogja

parancsolni, hogy ez érzélem elnémuljon, akkor is nincs s nem lesz a földön nő, ki téged velem elfeledtetni képes lenne. Szeretlek és szeretni foglak, míg élsz. Lépteidet figyelemmel kísérem, részt veszek örömeidből s osztom bánataidot, bár távul tőled s szívem rejtekébe zárva érzéseimet.

Én megteszem a kötelességnek áldozatomot, s ha a sors úgy akarja, híven teljesítem azt, mint a férfias ész és férfias önérzet követeli, de szívem szerelmét Te bírod, az nem sajátom, azt másnak nem adhatom és ismétlem azon áldozatnak bemutatásába is, melyet e napokba a kötelességnek...⁶⁷⁶

Ez ügy sokáig foglalatostkodtatott végre, mint mindent, ezt is megszoktatta az idő, arra is bízom már elhatározni, hogy mi történjék, meglehet a határozatot úgyis átveszi a haditörvényszék s akkor a további e tárgybeli aggodás bezáratik.

Június 30án Még mind[ig] Pesten vagyok internirozva⁶⁷⁷, auditorom Kováts⁶⁷⁸, egy a legérzéktelebb osztrák katona, mindaz, ami becsülni való benne, az, hogy őszintén megvallja, hogy ő nem segíthet, s így legalább nem ártat hiú reménnyel.

Már háromszor folyamodtam avégett, hogy engedjék meg nekem is, mint sok másoknak perem kimenetelét otthon várhatni el, s jóllehet ez nekem, Fábiánnak⁶⁷⁹, Kun Gotthárdnak és Lusintzkinék⁶⁸⁰ nem engedték meg ez ideig, most is tagadó választ kaptam, és így e hosszas bizonytalan élet minden terheivel küzdöm itt, a szokás ezen is segítene, s ki Pesten bármi viszonyok között némely óráit még kellemetessé is tenni nem tudná, csak magát vádolhatná érette. Ámde a baj abba fekszik, hogy vagyonomot maholnap elköltöm, az ifjúság éveit is naponkint lefolynak, s ha majd az élet feletti szabad rendelkezés visszaadatik is, ki adja vissza az elvesztett ifjúkor örömeit, s mi könnyebbítendi a nélkülözésekkel küszködő élet terheit?

Október 21én az oscillationnak⁶⁸¹ nevezetes három hónapja telék el, e hónapok alatt a politikai pártok akármely színezetére tekinténk, mindenütt

---

⁶⁷⁶ Eddig a 164. lap, majd a következő a 171.

⁶⁷⁷ Internálva.

⁶⁷⁸ Feltehetőleg Kovács János hadbíró százados, az 5. sorgyalogezred állományából.

⁶⁷⁹ Fábián Dániel.

⁶⁸⁰ Luzsénszky Pál báró. (1792-1869)

⁶⁸¹ Periódusosan ismétlődő állapotváltozás

bizonyos nagy események reményei mutatkoztak. A forradalom emberei, az altconservatívok⁶⁸² és a jelen kormány hívei egyaránt tanáltak akár hírlapokba, akár napi eseményekbe reményekre, melyek eddigelő egyformailag megghiúsultak voltak, kik általános bűnbocsánatot jósoltak, mások bizonyos forrásból akarták tudni, hogy a politikai compromittákkal eljárás szigorúbbá fog tétetni. S mindezeknek ez idő alatt Pesten két esemény felelt meg mintegy contrademonstrációjául azon demonstrációknak, melyek a külföldön Kossuth s általában a menekültek irányában történtek. Az egyike ezen contrademonstrációknak a 36 menekültek neveinek felakasztásában állott, ez executió⁶⁸³ egy őszi nap reggelén 5 órakor ment végbe, az Újépület⁶⁸⁴ melletti Fatéren. A 36 név fehér betűkkel fekete táblára festve a hóhér által, katonai fedezet mellett a bitófára egy horogra felakasztatott. Az akasztottak névsora estig maradott a bitófán, a népnek minden osztálya özönlött e látványra egész délig s a csendőrök és lovas dragonyosok körüljárták aznap a várost, fenntartására azon csendnek, melyet háborítani senkinek sem jutott eszébe.

Szomorúbb volt a második contrademonstráció, melyet ugyancsak ezen napok mutatának föl, mintegy egy évvel ezelőtt 37 képviselő, kormánybiztos kapott a pesti törvényszéktől ítéletet, az ítéletek Bécsbe vizsgáltattak át s az elítéltek hazabocsájtva várták a kimenetelt, most behívtak, az ítéleteik Bécsből leküldetett s mind a 37 egy napon olvastatott fel. Aznap az elítéltek és jóbarátai az Osvált kávéházba reggeliztünk, egy pár száz vendége lehetett a kávésnak. ½ 9re a 37 férfi, mint illik magyar képviselőkhöz komolyan, de levertség nélkül önként ment be az Újépületbe, meghallgatni halálos ítéletét.

Mű igen sokan s különösön az erdélyiek az azon épületbe lakó gr. Bethlen Jánoshoz mentünk elvárni a publicatio⁶⁸⁵ eredményit, 12 órakor a 36 közül heten viszt jöttek s elhozták a tudósítást a többiek felől, a tudósítás semmi újat nem foglalt, s mégis bús hatást gyakorolt a várakozókra, szótlantul távozott

---

⁶⁸² Ókonzervatívok.

⁶⁸³ Végrehajtás.

⁶⁸⁴ Az Újépület egy kaszárnya volt, mely egykor Pesten, a Lipótvárosban, a mai Szabadság tér területén állt.

⁶⁸⁵ Kihirdetés.

mindenki a kávéház teréről, egyedül Török Gáspár⁶⁸⁶ aradi kbiztos mint ki többünkhöz, „most már mü fogunk következni és bizonyosan elkövetkezünk.” Az nap minden kézen az elítéltek névsora forgott. Mind a 37-en kötél általi halálra s javaik vesztésire ítéltettek s az ítélet császári kegyelem útján úgy módosított, hogy Boczkó⁶⁸⁷, Lusintzki Pál. Bónis Samu, Besze⁶⁸⁸, Josipovits⁶⁸⁹, Sülye⁶⁹⁰, Szeles⁶⁹¹, 10 évi várfogságra ítéltettek. Jakovits⁶⁹², Komáromi⁶⁹³, Kun Gotthárd, Mihál Gábor, Boronkai Albert, Madocsányi⁶⁹⁴, Csertán⁶⁹⁵, Csíki⁶⁹⁶, Hatzelt⁶⁹⁷, Osztrovszki⁶⁹⁸, Sztiványi Ödön⁶⁹⁹ 6 évre. Nyári Pál⁷⁰⁰, Mán József, Dobozi István, Bernád Józsi⁷⁰¹, Hunkár⁷⁰², Murgu⁷⁰³, Pajor (?), Ragályi⁷⁰⁴ 4 évre. Farkassányi⁷⁰⁵, Ötvös⁷⁰⁶, Hodósi⁷⁰⁷, Návai⁷⁰⁸ 2 évi fogságra ítéltettek s azonnal zárattak s javaik confiscatiójára a rendelet kiküldetett.

---

⁶⁸⁶ Török Gábor.

⁶⁸⁷ Boczkó Dániel. (1789-1870)

⁶⁸⁸ Besze János. (1811-1892)

⁶⁸⁹ Josipovich Antal báró

⁶⁹⁰ Sillye Gábor. (1817-1894)

⁶⁹¹ Szeles Lajos ((1812-1852)

⁶⁹² Jakovich József. (1811-1863)

⁶⁹³ Komáromy József (1817-1889)

⁶⁹⁴ Madocsányi Pál. (1807-1875)

⁶⁹⁵ Csertán Sándor (1809-1864)

⁶⁹⁶ Csiky Sándor (1805-1892)

⁶⁹⁷ Haczell Márton (1802-1858)

⁶⁹⁸ Osztrovszky József. (1818-1898)

⁶⁹⁹ Szentiványi Ödön.

⁷⁰⁰ Nyáry Pál. (1805-1871)

⁷⁰¹ Bernáth József. (1802-1860)

⁷⁰² Hunkár Antal. (1783-1862)

⁷⁰³ Eftimie Murgu. (1805-1870)

⁷⁰⁴ Ragályi Ferdinánd. (1814-1881)

⁷⁰⁵ Farkassányi Sámuel.

⁷⁰⁶ Eötvös Tamás. (1800-1867)

⁷⁰⁷ Hodossy Miklós.

⁷⁰⁸ Návay Tamás. (1815-1879)

Sztiványi Károly⁷⁰⁹, Kubinyi⁷¹⁰, Lombai⁷¹¹, Boronkay Lajos, Egressi Gábor⁷¹², Ferdinándi⁷¹³, Szintai⁷¹⁴, simpliciter⁷¹⁵ felmentettek.

Ugyanaz nap 64-en a kereset alól felmentettek, köztök barátom Horváth János és mások, egyszersmind ezúttal a többiek pereinek bevégzése is határozott, így Berde, Dósa⁷¹⁶ s több otthon lévő kbiztosok Pestre felrendeltettek.

Mindezek következtében több napi ferhőzötetésem után az én perem is az ítlethozatalra elkészítettett, ez utóbbi ferhőrök alatt új auditorom volt. Ulánus százados Gübel⁷¹⁷, egy igen civilizált fiatalember. Elítél ugyan éppen úgy, mint Kováts tette volna, de legalább a részvét és becsülés szaván adja azt tudtomra, s én inkább szeretem azt, mintha más megalázó és megvető hangon tudtomra adná, hogy szabad vagyok és elmehetek. Gübel a halál ítéletét fogja fejemre mondani és én mégis becsülöm azon bánásmódot, mellyel ferhőzött.

A vádak ellenem azok voltak, melyek minden kbiztos ellen. Agitáció a forradalom érdekében, több oldalú munkásságok a fegyver és fegyveres erő előteremtésében. Proklamációk a néphez és rendeletek. A függetlenség kihirdetése, népgyűlések tartása s minden, mit a forradalom egy éve alatt a kötelességéhez hű magyar embernek tennie kelle, mert az elsőtől az utolsóig minden proklamációim, rendeletem és jelentésem a törvényszék asztalán volt.

Egy megbocsáthatatlan hanyagsága volt embereinknek, hogy amidőn irodájaikból kiszorítottak, a levéltárokot megsemmisíteni elműlatták.

Főként pedig vádoltak hódolati nyilatkozatomért s a székely katonaság ügyében tett nyilatkozataim s általában a székely határőrség sérelmei orvoslása iránt kifejtett tevékenységemért s nekem tulajdoníták egy 1849ki

---

⁷⁰⁹ Szent-Iványi Károly. (1802-1877)

⁷¹⁰ Kubinyi Flóris. (1819-1881)

⁷¹¹ Lombay Imre. (1819-1862)

⁷¹² Egressy Gábor. (1808-1866)

⁷¹³ Ferdinándy Bertalan.

⁷¹⁴ Szintay János. (1813-1861)

⁷¹⁵ Minősítés nélkül.

⁷¹⁶ Berde Mózes (1815-1893), Dósa Elek. (1803-1867)

⁷¹⁷ Wenzel Gübel százados, a 2. Könnyűlovas ezred hadbírója.

februárba kiadott rendeletem⁷¹⁸ nyomán az 1 ó székely ezred feloszlását. S mindez hagyján! Hisz az utóbbi politikai életem céljává volt kitűzve s azért szenvedni kész vagyok.

De lelkem elkeseredésével hallottam hamis vádokat említeni s vádokat neveztetni meg, kik míg hatalom volt kezemben legjobb embereimnek mutatkoztak, s kik kezemből hivatalokat fogadtak el.

E gyalázatos áruulás-e hamis vádakra én nem feleltem. Lelkem becsületessége megveti e gyáva hazugságokat s az igazság és méltányosság aránti érzésem utálattal fordul el azon álnokok kajánságától, kik gyáva lelküket pénzért, hivatali állásért, vagy tetszvágy és kegy utáni kapkodásból áruba veték s meghűtöltek⁷¹⁹ a legalávalóbb hazug vádakra. Isten úgy segítse őket, amely igazán esküdtek, de ne adja Isten, hogy az atyák álnoksága valaha ártatlan gyermekekbe tanálja, mint sokszor esik, megboszultatását.

Én nem fertőztetem meg tollamot e gyalázatosok neveinek leírásával, ötön vannak ők s egykor minnyájokat láttam gyáván hajlongani magam előtt, de azon nevet, mely mindezeknek iránytőül szolgált, mely fáradhatatlan volt a feladások összeszedésében és felküldésében, s mely kívülem még oly sokak szenvedéseinek okozója. Azon embert, ki kifárasztotta a legerősebb rabkísérőket s kifacsarta oly sok szemekből az utolsó könnycseppeket. Legepésebb poroszljót a rabláncokat alkotó hatalomnak. Ez embert, ki börtönt alkotta egy vidékből s annak rabbá tett lakói felett mindaddig úzézsarnok hatalmát, míg hűtlen ebként saját urát is megugatva s annak kamaráját is meglopva, maga is a börtön lakója lőn, ezen szörnyeteg embert esmerni kell a történetnek, hogy átkot szórhasson rá minden becsületes ajak s kikerülje pestises közellét minden egészséges magyar. Azért isten bocsássa meg, ideírom fel nevét e hazaárulónak, Kedves Lajos⁷²⁰ volt százados s később Bezirks Commissariusnak.⁷²¹

Én mindenkinek megbocsátok, de ez embernek soha. Ha Isten igazságos, úgy méltó bosszúnak el kell őt érni, s ha én kifogynék az időből, úgy ne örökölhessen szerencsétlen vagyonomot senki, ne nevezhesse

---

⁷¹⁸ A rendelet sajnos nem ismert.

⁷¹⁹ Megesküdtek.

⁷²⁰ Kedves Lajos (1806-?) honvédszázados.

⁷²¹ Kerületi biztos.

magát barátomnak s ne szerethesse emlékemet, ki megszűnik ez ember elleni bosszúm folytatásától.

Október 23án Berde és Dósa már feljöttek, őket, különösen Berdét váratlanul lepte meg az idézés, ő és minden más is azon meggyőződésben élt, hogy az ő pere félre tétetett s ő otthon felejtetik. Amint kéz alatt tudomásunkra jött, az ő perét a pesti tvszék⁷²² csakugyan félre is tette volt s most rendelést kapott be végezni, a rendelés Bécsből jött, hihetőleg az ítélet ott már meghatározottatott.

Midőn ezen rendelet Pestre jött, még senki sem tudta s én történetesen jöttem mindannak, mind magam iránt annak, hogy elítéltetem tudomásához. Egy napon Sz....nőnél voltam, ő azt kérde, esmerem e Berdét, feleltem igen. Berde még akkor nem volt felidézve láttya, édes M.⁷²³ szegény Berde már némüleg ki volt menekedve s most fel fog hívatni s elítéltetik. Én nem akartam hinni. Sz. nő megkérdezett, magamra nézve minő kinézéssel vagyok, semmi kinézéssel, volt feleletem. Láttya, ön is el fog ítéltetni nemsokára. Akkor pere felmegy Bécsbe, ott soká fog heverni s mihelyt új események adják elő magokot, bezáratik 6 évre. Semmi se hihetőbb, de hát honnan ered ez a szám szerinti bizonyosság, kérdeztem s a titok úgy fejlődött. hogy a Sz. nő fodrásznője, ki a háznál bizalmas állásba van s több commissiók⁷²⁴ elvégzésire is meg szokott bízati, s ki ily alkalommal néha a háznál engem is látott s különös történetnél fogva irányomba jóindulattal volt. Egyik napon frizirozás alatt⁷²⁵ őnagyságának azon nagy titkot mondá meg, mit még a bureaukba sem tudnak, hogy sokat elítéltetése aránt titkos rendelet jött, ezek lajstromát egy auditor bizonyos dámának, Mimlaucz nő, kinek udvarolgotott, nagy titokba megmutatta s azon dáma Teréznek, a fodrásznőnek engemet, mint esmerőst említett s Berdét, mint ismét egy esmerősínek jó esmerősét; státus⁷²⁶ titkok hivatali titoktartás s hűség hányszor nem jöttetek tü nyilvánosságra s illetőleg

---

⁷²² Törvénszék.

⁷²³ Mikó.

⁷²⁴ Megbízatus.

⁷²⁵ Hajkésztés.

⁷²⁶ Állam.

compromissióra a frizérnök⁷²⁷ és szobalányok útján, kiknek a titkokba beavatott dámák, titkok szt.⁷²⁸ pecsétje alatt szükségesnek látták elmondani azokat, hogy bebizonyítsák, hogy ők avatottabbak, mint mások! Azonba ez este Teréz fodrásznő iránt lekötelezve éreztem magamot.

Berdének mindezt ma közöltem, a napot együtt töltöttük, István herceg vendéglőből⁷²⁹ a főúton éppen szállásunkra indulunk mintegy délutáni 3 óraker. Szép nap volt, azután hosszason beszélgettünk, midőn a Bálvány utca⁷³⁰ szegletnél jönnénk, mellette azon háromemeletes új háznak, mely most épült föl, s mellől az állás fákat akkor szedték el, a szegleten egy terh⁷³¹ hordó szekér állott, 17 markos cseh lóval. Mü mindketten a sárga lónak fejénél állottunk meg s éppen összehasonlításokat tettünk ezen ló óriási feje és állkapcsa és egy erdélyi ló csinos kis feje és között, mintegy 5 minutumot állhattunk ott, egyszerre nagy kiabálást hallunk s e szavakra „vigyázz, vigyázz”, mindketten hátratekintünk, egy 15 öles állás fának fejünk felé esését meglátni és helyünkéből kétfelé ugrani nem került egy secundumba. A fa nyomunkba esett le s az általunk bámult ló fejét oly sebességgel csapta meg, hogy a ló élettelenül rogyott össze. Ha e pillanatban egy bérkocsi hozzánk közel a flaszteren⁷³² elrobog s a kiabálást meg nem hallhatjuk vala, mindketten egy pillanat alatt haltunk volna meg. A fa az új ház mellett lévő állvány fa volt, melyet két ember ásogatni kezdett, de hamarább dőlt ki, mint ők akarták.

A történetre sokan gyűltek össze s a jelenlevők gratuláltak a szerencsének, mellyel a bizonyos halál elől kiugrottunk, én Berdével továbbmentem, az első szóm az volt hozzá, barátom, itt közel valánk a halálhoz, vajon a sors mi végre tartá meg életünköt? Berde nem felelt. Megérkeztünk szállásomra, asztalomon a haditörvényszék levelét kaptuk, mellyel 24-re ítélethozatalra megidéztettem. Elolvastuk, most már tudom, így szólott Berde, hogy a sors mért tartotta meg

---

⁷²⁷ Fodrász.

⁷²⁸ Szent.

⁷²⁹ Ma a Budapest, V. kerület Akadémia utca 1. szám alatt lévő épület, egykoron vendéglő és szálloda.

⁷³⁰ A mai Október 6. utca. (Budapest, V. kerület)

⁷³¹ Teher.

⁷³² Macskaköves út.

életünköt néhány perccel ezelőtt. Azért barátom, hogy elvehesse a haditörvényszék? Az előjel megvallom nem tetszik!

Okt. 24én nyolc órakor reggel az Újépületbe mentem, auditorom egybehívta a törvényszéket, egybegyűlt egy ezredes, egy őrnagy, két százados, két főhadnagy, egy alhadnagy, két strázsamester⁷³³, káplár, őrzető és közember. Az auditor magával szembe ültetett, megmondotta, hogy bírám előtt vagyok, kik ítéletet fognak hozni. Elolvasta egész ferhörömöt, közölt velem több hivatalos rendeleteimet, jelentéseimet, hódolati nyilatkozatomot s megkérdezett, ha magaménak esmerem-e, elesmerésem után aláíratta a ferhört és felszólított, hogy ha bírám közül valamelyik ellen kifogásom van, jelentsem ki, nékem a személyek ellen semmi kifogásom nem lehetett, ekkor meggyújtott két gyertyát, a crutifixust⁷³⁴ körből tette s minnyájan felállottak. Az auditor egy esküformát olvasott fel s utána az egész bírói kar hangosan elmondotta az esküt. Az esküforma szerint azt hűtölték meg, hogy hogy a törvény, rendeletek és saját belátásuk szerint ítélelndnek, hogy az ítéletet titokba tartják, s hogy ítéletük hozatalában nem vezérlendi őket semmi mellékes érdek: „weder Freundschaft noch Feindschaft – weder Gunst noch Hass, - weder Artmuth noch Reichthum”⁷³⁵ sat. Ekkor az auditor tudatta velem, hogy rám többé a törvszéknek szüksége nincs s én eljöttem. Örültem, hogy az épületbe többé nem hívatgattam be, annyi keserves emlékeket keltett lelkembe föl, hogy valahányszor benne jártam, napokig voltam beteg utána. Én önként soha ez épületbe be nem lépek.

Okt. 25. Auditorom utasításából kérést adtam be, hogy míg a perembéli ítélet Bécsbe is átvizsgáltatik, hazabocsátassam. Azonba dolgaimot úgy rendeztem, hogy ha az történeud, amit sokat állítanak, hogy egy szép őszi nap reggelén az Újépületbe virradunk meg, az eset meglepő ne legyen.

Ítéletem meghozatott s azon zsinórmértékben, melyen a minap felolvasott, 37 kormánybiztosi ítélet hozatott annak tartalma iránt semmi kétkedésem nem lehet. Az Újépületben egy forma szerint szerkezett halálos ítélet áll, melynek betűi szerint fejem ma már nem az enyém. Ha

---

⁷³³ Örmester.

⁷³⁴ Feszület.

⁷³⁵ „Sem barátság, sem ellenségesség – sem kedvezés, sem gyűlölet, - sem szegénység, sem gazdagság” (Hermann Róbert fordítása)

semmi rendkívüli nem történik, ez ítélet Bécsbe megváltoztatik, de ki áll jól, hogy rendkívüli események mellett elő nem rántatik elégtétel végett.

Azért szükség, hogy ily viszonyokba a végsőre is gondoljunk s magunkkal számot vessünk, midőn még idő van reá.

Végrendeletemet megírtam, külön papirosra, azt, három levelet pecsét alatt s nagyobb értékű portékáimot, mindent egy pakkba pecsételve Sz. nőnek adtam át, megkérvén őtet, hogy ha nékem nem adhatná vissza, Czili testvéremhez utasítsa (diligencén⁷³⁶ Gysztmiklósrá⁷³⁷). Ezen lapjain szint e az ő kezébe fognak maradni s ugyanoda küldetnek hová a többi, s hogy eziránt semmi ellenőrséggel nem élek, azzal Sz. nő iránti bizalmot akarom tanúsítani. Egyéb holmiim egy kofferbe pakolva szálláson, Sétatér⁷³⁸ nr. 3. 1. emelet, 7. sz. ajtó Rechnitznőnél, derék háziasszonyomnál maradnak.

Én készen vagyok a jövőre, számot vettem a múlttal. Mint ember 33 évet éltem s az én helyzetembe több örömet élvezni, senki sem tudott volna s ezekrei visszaemlékezést semmi haditvszék el nem ítélné. Az utóbbi évek megésmertették velem a fájdalmat, meg sok nemeit a szenvedéseknek, csalódtam emberekbe, ez ugyan nem volt váratlan. Én kevés embernek s keveset hittem, de csalódtam nőbe, kit szerettem, s kibe bizalmatlankodó vérmérsékletem megtagadásával is határtalanul bíztam. Változhatlanságába makacsul hittem, az ezen csalódás által nyert emberesmeretet sok fájdalom árán vásároltam meg. Én az emberek iránti bizalmamot már elvesztettem, s pedig enélkül az élet semmi örömet adni nem képes. Miért hát ragaszkodni az élethez? Esmertem szebb örömeit, s ha most elválok tőle, azok ifjú emléke kísér. Később talán e szép emlékeket új fájdalmak nyomai törölnék ki a szívből? S a vég elválaszt e visszaemlékezés sem könnyítené?

A közélet terén tíz évet töltöttem hivatalos minőségbe, megyei és országos közéletben tehetségem hű feláldozásával azon pártnak zászlója alatt, mely a politikai térről leszorítatott.

E küzdelmek folytán polgári életemnek egy fő célja volt, eszközölni, mint egyik napszámos, a nagy építés körül, a székely sérelmek megszüntetését, lelkemnek e téren egy vágya, egy reménye volt: feloszolva látni a határórség

---

⁷³⁶ Gyorskocsin.

⁷³⁷ Gyergyószentmiklós.

⁷³⁸ Ma Vörösmarty-tér. (Budapest, V. kerület)

rendszerét s enyészve kiváltságos terheit. Most a határőrség megszűnt, a határőrezredek feloszlattak.⁷³⁹ Az igaz, hogy a csere sokkal több s nehezebb terhekbe került, de e terhek minden másokkal közösök, ezeket az idő megorvosolja, e tekintetbe sincs tehát sem tenni, sem remélni valóm.

Több maximáim egyike volt az élet minél több örömeit élvezni, mint polgárnak. Ismét egyetlen maximám az élet minden örömeit és kényelmét feláldozni ott, hol avval a közügy nyer és a forradalom alatt, midőn a kormánybiztosi tért elfoglaltam, elvül tűzém az ügynek megnyerni, de nem meghódítani az embereket, s ennek köszönhetem, hogy bár a forradalmokat vér- és könnyzáró szokta nyomba követni, nem állhat elő ember, kinek ez idő alatt eljárásom könnyeket facsart volna ki szemeiből.

Ezeken alapul nyugodt önérzetem és ez önérzet nem hagy el akkor is, midőn a szerencse fordultával az emberek, mint szokott elfordulnak, egyébiránt is én a közvélemény elesmerésére nem számolok, nem számoltam soha, vannak, lesznek, kik átlátandják, hogy közéletembe tettem vezércsillaga a közérdek volt, de tudom, hogy azt kevesen esmerendik el, azonba én azt, ki cselekvényeiben a tömeg elesmerésére számít még szerencséje fordulta után is, gyávának, vagy örültnek tekintem s szánom. A tömeg nyilatkozott, véleménye mindig a hatalomnak kedvez, azért pedig, hogy a hatalom is kedvezzen néki, mit rejt a kebel belül, mi fekszik a szív rejtekébe, azt bírálni Isten dolga.

Ily meggyőződéssel tekintem múltamot, ily meggyőzések között várom, had jöjjön, aminek jönnie kell, és ha jön a halál, hiszem, emelt fővel fogok szembe menni vele, több mint két éve tanulom a lépéseket. Ha jön a rabság, panasz nélkül viselendem, s ha kegyelem tanál lenni, ami jön, Isten akaratának fogom tekinteni, hogy tovább éljek.

November 1én remény felett ítéletem végmegvizsgálásáig hazabocsáttattam (bis zur Einberufung⁷⁴⁰), azonba sokan állítják, miszerént 6 hét alatt ítéleteink megvizsgálatnak, s így, míg aziránt nem biztosítatom, hogy egy költséges utat nem pár hétért teendek, el nem indulok. Várok.

November 17. A várakozás semmi bizonyoshoz nem vezetett, elhatároztam, bármily kevés időre is hazamenni, legalább még egyszer látandom

---

⁷³⁹ 1851-ben.

⁷⁴⁰ Behívásig.

azokat, kik szeretnek, szülőim s testvéreimet, evvel tartozok nékik. Holnap indulok.

Ma felszámítottam kiadásaimot:

1. A bujdosás egy év alatt került 1370 rft conv.
2. Az internirozott⁷⁴¹ állapot perem 16 hónap alatt került összesen 1765 pftba.

Összesen 1849ki augtól 1851ki decemberig ideszámítva a hazamenetel költségét is 3135 pengőftba.

---

⁷⁴¹ Kényszerlakhelyre kötelezett.

Névmutató

- Adorján Jenő, 149, 150
Ambrus János, 99
Andrási Antal, 91
Antalfi Gábor, 15, 72, 75, 92
- Balás Károly, 94
Balás Lajos, 91
Balási József, 12, 14, 24, 26, 28, 30, 45
Balassa Imre, 188
Balázs Manó, 35
Bánffy János báró, 93
Baritz István, 51
Bátori Farkas, 133
Batthyány Lajos gróf, 14, 19
Bem, Józef, 26, 46, 47, 48, 53, 55, 56, 59, 60, 76, 77, 80
Bémer László báró, 105
Benkő Samu, 188
Beöthy Ödön, 17, 48, 49, 100
Berde Mózes, 16, 19, 20, 21, 24, 35, 55, 93, 174
Bereg Károly, 91
Bernád Antal, 92
Bernáth Gedeon, 99
Bernáth József, 99, 173
Berzenczey László, 20, 21, 26, 93
Besze János, 173
Bethlen János gróf, 19, 20
Betzmann, Joseph, 29, 30
Bialis Ferenc, 92
Biberle Teréz, 149
Bíró Márton, 92
Bíró Sándor, 43, 52
Boczkó Dániel, 173
Bocskor Ferenc, 23
Bodock László, 92
Bodor Ferenc, 9, 51, 52, 53, 190
Bona Gábor, 188
Bónis Sámuel, 173
- Boronkay Albert, 125
Boronkay Lajos, 174
Borosini, Joseph von Hohenstein, 62
Bözödi György, 52, 188
- Csáki József, 22, 26
Csáni István, 91
Csány László, 48, 52, 59, 91, 98, 188
Csathó Dániel, 94, 109
Csathó Dávid, 80, 81, 87, 101, 102, 104, 161
Csathó Ferenc, 161, 165, 168
Csathó Lászlóné, 85
Csathó Tamás, 85, 93, 94, 98
Csernus Manó, 99
Csertán Sándor, 173
Csíki István, 158
Csiky Sándor, 173
- Damjanich János, 99
Deák Antal, 24
Deák Farkas, 63, 64, 188
Deák Imre, 188
Demeter József, 19, 20, 24
Demeter Lajos, 21
Dobozi István, 99, 173
Dobozi Mihály, 99
Donát Pál, 12
Dorsner, Franz, 26, 188
Dósa Elek, 10, 174
Dragomir, Silviu, 20
- Egressy Gábor, 174
Egyed Ákos, 8, 188
Endes József, 8
Endes Miklós, 91
Eötvös Tamás, 173
- Fábián Dániel, 16, 171
Farkas Rózsa, 139, 140

Farkassányi Sámuel, 173
 Fejér Márton, 98
 Fekete Ferenc, 121, 126, 139, 155
 Fekete György, 135
 V. Ferdinánd, 32, 33, 43, 44, 45
 Ferdinándy Betalan, 174
 Ferenc József, 30
 Forró Elek, 49
 Földy János, 63, 188

 Gál Dániel, 19, 20, 42
 Gál Sándor, 14, 15, 46, 47, 51, 52, 53, 54,
 73, 74, 80, 93, 112, 114, 122, 189
 Garda Dezső, 188
 Gecző János, 12
 Gencsy György, 24
 Geréb Farkasné, 117
 Gonczeczky János, 99
 Görgei Artúr, 80, 88
 Gübel, Wenzel, 174

 Gyöngyösi Pál, 149
 Györfi János, 91

 Haczell Márton, 173
 Hajdú Lajos, 61, 63
 Hajnik Károly, 14
 Havranek Lajos, 108
 Haynau, Julius baron, 157
 Heydte, August baron, 32, 39, 156
 Hodossy Miklós, 97, 173
 Horváth István, 97
 Horváth János, Keresztesi, 50, 163, 174
 Hunyadi András, 35

 Imets Jákó, 8, 189

 Jakab Elek, 8, 9, 10, 11, 67, 189
 Jákobi Sándor, 91
 Jakovich József, 173
 Jankó Ferenc, 91
 Jeney József, 111

 Jeszenák János báró, 98
 Jósa Péter, 92, 114
 Jósika Sámuel báró, 11
 Josipovich Antal báró, 111, 173

 Karacsay Sándor gróf, 93
 Károlyi György gróf, 133
 Károlyi Györgyné, Zichy Karolina grófné,
 107
 Károlyi Lajos gróf, 108
 Kedves Ignác, 85
 Kedves Lajos, 175
 Kedves Tamás, 72, 81, 82, 85, 92
 Keller János, 19, 20, 25, 93
 Kemény Domokos báró, 19, 20
 Kézdi Áron, 82
 Kiss Ernő, 99
 Kiss Sándor, 73
 Klapka György, 14, 107
 Kluber, Joseph, 24, 26, 27
 Kolumbán Ferenc, 30
 Kolumbán Zsuzsanna, 9
 Komáromi Ferenc, 26
 Komáromy József, 173
 Komlóssy Imre, 99
 Koródy Béla, 68
 Kósa Ferenc, 30
 Kossuth Lajos, 21, 49
 Kovács János, 171
 Kovács Lajos, 97
 Kozma Gábor, 78
 Kozma István, 161
 Könyves Tóth Mihály, 64
 Kubinyi Flóris, 174
 Kun Gotthárd gróf, 93

 Lázár Alajos, 74
 Lázár Albert gróf, 121
 Lázár János, 57, 114
 Lázár József gróf, 132
 Lombay Imre, 174

Ludwigh János, 97
 Lukács István, 23
 Lukács Sándor, 104
 Luzsénszky Pál báró, 171

Macskási Antal, 43, 59
 Madár Antal, 72, 92
 Madár Imre, 66, 72, 92
 Madocsányi Pál, 173
 Mán József, 173
 Mátyus Dénes, 79
 Mészáros Lázár, 16
 Mihály Gábor, 173
 Mihály Gergely, 15, 81
 Mikes Kelemen gróf, 46
 Mikó Árpád, 66
 Mikó Cecília, 102
 Mikó Erzsébet, 66
 Mikó Imre gróf, 20, 22
 Mikó Julianna, 66
 Mikó Margit, 66
 Mikó Mária, 66
 Mikó Tamás, 95
 Minorits Károly, 93
 Molnár György, 59, 75
 Murgu, Eftimie, 173

Nagy István, 121, 122
 Nagy Iván, 9
 Nagy József, 99
 Nagy Róbert, 9
 Nagysándor József, 80, 99
 Návay Tamás, 173
 Németh György, 50, 189
 Németh László, 47, 52

Nyáry Pál, 173

Onițiu, Ioan, 16
 Orbán Balázs báró, 51, 189
 Osztrovszky József, 173

Pál-Antal Sándor, 8, 9, 10, 52, 67, 190
 Pálffy János, 16, 17
 Pálmány Béla, 190
 Pap Zsigmond, 97
 Perényi Zsigmond báró, 99
 Poroszlay Károly, 101
 Puchner, Anton baron, 32
 Puskás Antal, 91
 Puskás Ferenc, 92

Ragályi Ferdinánd, 173
 Rudnyánszky József, 91
 Ruzsa Sámuel, 83

Salamon András, 105
 Sándor László, 92, 101
 Schirnding, Ferdinand baron, 23, 24
 Schmidt, Konrad, 159
 Sillye Gábor, 173
 Spanucki, Leopold graf, 62

Szabó Ferdinánd, 73
 Szakáll Pál, 111
 Szatsvay Imre, 107
 Száva Antal, 41
 Székely Gergely, 26, 190
 Székely Zsigmond, 23, 91
 Szeles Lajos, 173
 Szentiváni Ödön, 173
 Szent-Iványi Károly, 174
 Szentpály Sándor, 50
 Szeremlei Zsuzsanna, 120
 Szintay János, 174
 Szinnyei József, 9
 Szelinger Mária, 138

Tamás András, 22, 30, 51, 92, 101
 Tamási István, 52
 Tankó Albert, 91
 Teleki József gróf, 11
 Toperczer Ödön, 99

Török Gábor, 173

Ugron István, 56

Újfalusi Lajos, 129

Újfalusi Miklós, 129

Vajda Lajos, 51

Vay Miklós báró, 19, 20

Veress Ádám, 12

Vincze Miklós, 90

Vetter Antal, 108

Wolf, Franz, 38

Woronieczki, Mieczyslaw, 99

Zakariás Antal, 52

Zepeczaner Jenő, 190

Zeyk Károly, 19, 20

Zichy Ferenc gróf, 83, 94

Helynévmutató

Abrudbánya, 70

Agyagfalva, 8, 9, 21, 22, 27, 31, 33, 36

Arad, 99, 100

Aranyosegerbegy, 79, 155

Balkány, 132, 150

Báré, 154

Bécs, 11, 41, 172, 176, 178, 179

Békás, 53, 54, 56, 57

Bélbor, 23

Beszterce, 46, 53, 70, 75

Bihardiószeg, 81, 83, 85, 87, 88, 93, 95, 97,

100, 106, 110, 113, 120, 151, 161, 162,

169, 170

Biharjankafalva, 86

Brassó, 73, 93, 190

Budapest, 7, 8, 177, 179, 188, 189, 190

Borszék, 144, 156

Csíkborzsova, 38

Csíkcekefalva, 40

Csíkcsicsó, 23, 38

Csíkcsomortán, 38

Csíkdanfalva, 37

Csíkdelne, 38

Csíkjenőfalva, 37

Csíkkarcfalva, 37

Csíkkozmás, 56

Csíkmadaras, 37, 38

Csíkmadéfalva, 23

Csíkpálfalva, 38

Csíkrákos, 38

Csíksomlyó, 22, 25, 28, 30, 32, 33, 37, 39,

40, 43, 44, 45, 46, 66

Csíkszentdomokos, 37, 52, 74

Csíkszentimre, 30

Csíkszentlélek, 38

Csíkszentmárton, 25

Csíkszentmihály, 38

Csíkszentmiklós, 38

Csíkszenttamás, 37

Csíkszépvíz, 25

Csíkszereda, 8, 19, 20, 24, 26, 27, 29, 30,

31, 34, 38, 40, 43, 45, 52, 60, 74, 77, 188,

189, 190

Csíktaploca, 38

Csíktusnád, 59, 76

Csíkvárdotfalva, 38

Csobotfalva, 38

Daróc, 25

Debrecen, 59, 80, 97, 110, 123, 125, 126,

136, 150, 162, 189

Derecske, 110

Domuk, 28

Erdőfüle, 52
 Erdőszentgyörgy, 79
 Eresztevény, 74

 Feketető, 154, 155
 Felsőrákos, 35
 Fogaras, 78

 Göcs, 79, 162

 Gyergyóalfalu, 2, 9, 11, 14, 45, 47, 48, 51,
 53, 54, 57, 64, 68, 80, 143
 Gyergyóditró, 22, 56
 Gyergyóremete, 25
 Gyergyósalámás, 23
 Gyergyószárhegy, 23
 Gyulafehérvár, 76

 Hajdúszoboszló, 109
 Homonna, 149
 Hosszúpályi, 83

 Illyefalva, 19
 Iványos, 28, 53

 Josefstadt, 61, 63

 Kágya, 111
 Kászonújfalu, 25
 Kézdimartonfalva, 46
 Kézdivásárhely, 27, 28, 29, 35, 36, 37, 40,
 41, 51, 52, 56, 73, 80
 Kiskunfélegyháza, 112
 Kolozskorpád, 155
 Kolozsvár, 9, 12, 15, 19, 21, 27, 34, 46, 48,
 51, 60, 79, 80, 98, 109, 132, 155, 162,
 188, 189
 Komárom, 80, 108
 Kökös, 74
 Königrätz, 62
 Kőszeg, 155
 Kűszürűpatak, 57

 Lekence, 46

 Magyarhermány, 52
 Magyarkapus, 155
 Makkfalva, 155
 Málnás, 31
 Máriapuszta, 100
 Marosvásárhely, 9, 20, 21, 22, 25, 26, 27,
 46, 47, 50, 52, 56, 75, 79, 190
 Mátészalka, 129
 Medgyes, 78
 Mesterháza, 56
 Monostorpályi, 83

 Nagyenyed, 70
 Nagyszeben, 26
 Nagyszulin, 155
 Nagyvárad, 80, 87, 90, 91
 Naszód, 46

 Nyíradony, 135
 Nyírbátor, 133
 Nyírmihálydi, 126
 Nyírpilis, 132

 Oláhfalva, 31, 35, 38, 39
 Oláhtoplica, 56
 Olmütz, 61
 Oroszfája, 9

 Parajd, 56
 Piatra, 56
 Püspökladány, 93, 109, 162

 Radnót, 155
 Rákospalota, 167
 Ránk, 136, 141, 142, 144, 147, 149, 162
 Réty, 52

 Sepsiszentgyörgy, 21, 24, 29, 31, 42, 67,
 76, 188, 190

Sófalva, 79

Szakoly, 120, 122, 123, 127, 128, 131, 135,
150, 162

Szászrégen, 38

Szeged, 78, 80, 189

Székelyhíd, 100

Szobránc, 149, 161, 162

Szomolány, 95

Tarcsa, 155

Tihuca, 46

Torda, 20, 56, 79

Tömös, 70

Trencsény, 95, 96

Ungvár, 150, 162

Uzon, 42, 74, 190

Városfalva, 25

Vasláb, 24

Zalatna, 70

Zetelaka, 31

Zsedánypatak, 28

Zsögöd, 38

Rövidítések feloldása

- Alapy Gyula Alapy Gyula: A székely löporgyártás és ágyúöntés 1849-ben. In: Századok, 1925-1926. Bp., 1926., 218-224.o. /Tárca/
- Benkő, 1977 Benkő Samu: Csíki ifjúsági mozgalmak 1848 tavaszán. in.: A helyzettudat változásai. Bukarest. 1977. 259-267. o.
- Bona, 2000 Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848-49. évi szabadságharcban. Bp, 2000.
- Bözödi, 1974 Bözödi György: Gábor Áron 1849-ben. In: Arcok, eszmék, tettek. Bukarest, 1974. 234-257. o.
- Csány-ir., 1998 Csány László kormánybiztosi iratai. 1848-1849. Sajtó alá rendezte: Hermann Róbert. I-II. Zalai Gyűjtemény 44. Zalaegerszeg, 1998.
- Deák, 1869 Deák Farkas: Fogságom története. Kolozsvár, 1869.
- Deák, 1943 Deák Imre: 1848, a szabadságharc története levelekben, ahogyan a kortársak látták. Bp, 1943.
- Dorsner per Kriegsarchiv, Wien. Kriegsministerium, Sonderreihe. 59. doboz. Franz Dorsner vezérőrnagy elleni vizsgálat anyaga.
- Egyed, 2002 Egyed Ákos: Mikó Mihály. In: Pálmány, 2002. 569-571. o.
- Egyed, 2008 Egyed Ákos: Háromszék 1848-1849. Forradalom, szabadságharc. Harmadik, bővített kiadás. Sepsi-szentgyörgy, 2008.
- Egyed, 2010 Egyed Ákos: Erdély 1848-1849. Csíkszereda, 2010.
- Erdélyi Híradó Erdélyi, majd Kolozsvári Híradó. Szerk.: Méhes Sámuel, Ocsvay Ferenc. Kolozsvár. 1827-1848.
- Földy, 1939 Földy János: Világostól Josephstadtig. 1849-1856. Kiadta: Balassa Imre. Budapest, 1939.
- Garda, 1998 Garda Dezső: A forradalom katonái Csíkban és Gyergyóban. 1848-1849. Csíkszereda, 1998.

HL	Hadtörténelmi Levéltár
HL 1848-49	Hadtörténelmi Levéltár, Budapest. Az 1848-49-es szabadságharc iratai.
HL Csány lt.	Hadtörténelmi Levéltár, Budapest. VII. 203. Csány-levéltár. Mikrofilmgyűjtemény.
HTM	Hadtörténelmi Múzeum, Budapest. Kézírtos Emlékanyag Gyűjtemény.
Imets, 1883	Imets Jákó: Mikó Mihály élete. In: Székely Egyleti Naptár. Bp., 1883. 35-50. o.
Jakab, 1881/a	Jakab Elek: Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések. Bp, 1881.
Jakab, 1881/b	Jakab Elek: Mikó Mihály élete és történelmi tárgyú levelei. In: Magyar Polgár, 15. évf. (1881) 80-81. sz.
Kossuth Hírlapja	Kossuth Hírlapja. Szerk.: Bajza József. Pest, 1848.
Kövári, 2014	Kövári László: Erdély 1848-1849-ben. Bevezető tanulmányt írta: Hermann Róbert. Sajtó alá rendezte és szerkesztette: Somogyi Gréta. Budapest, 2014.
Közlöny	Közlöny. Szerk.: Gyurmán Adolf. Pest-Debrecen-Szeged, 1848-49.
Magyar Polgár	Magyar Polgár. Kolozsvár. 1867-1904. Szerk. K. Papp Miklós.
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára., Budapest
MNL OLD298-299	MNL OL Rendőri megfigyelési kartonok. D-298-299.
MNL OL F245.	Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára. Teljhatalmú országos biztosok. F245.
MNL OL H2.	MNL OL Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzó-elnökség. Általános iratok. H2.
MNL OL H113.	Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára. Vay Miklós kormánybiztosi iratai. H113.
Németh, 2008	Németh György: Gál Sándor honvédezredes 1848-1849-es tevékenysége. Csíkszereda, 2008.
Orbán, 1869	Orbán Balázs: Székelyföld leírása. Csíkszék. II. Pest, 1869.

- Pálmány, 2002 Az 1848-1849. évi első népképviselési országgyűlés történeti almanachja. A kötetet szerkesztette: Pálmány Béla. Bp, 2002.
- Pál-Antal, 2017/a Pál-Antal Sándor: Forradalmi események Csíkszékben 1848 tavaszán és nyarán. In: Komán János-Pál-Antal Sándor-Süli Attila_ Ágyúcső és puskapor. Bodor Ferenc a 48-as csíki ágyúöntő és lőporgyártó. Marosvásárhely, 2017. 9-86. o.
- Pál-Antal, 2017/b Csíkszék az 1848-49-es forradalom és szabadságharc idején. Korabeli források. Sajtó alá rendezte: Pál-Antal Sándor. Csíkszereda, 2017.
- Pest Hírlap Pesti Hírlap. Pest. 1848.
- Pesti Napló Pesti Napló. Napilap. 1850-1939. Budapest. Szerk.: Kemény Zsigmond báró.
- Süli, 2013 Süli Attila: Csíkszék 1848–1849-es történelmének kiadatlan forrásai. In: Csíki Székely Múzeum Évkönyve. IX. Csíkszereda, 2013, 209–234.
- Süli, 2014 Süli Attila: Források Gábor Áron életének, működésének és kultuszának történetéhez. In: Ágyúba öntött harangok. Tanulmányok Gábor Áron születésének 200. évfordulójára. Szerk.: Hermann Róbert és Benkő Levente. Barót-Sepsiszentgyörgy. 2014. 340-405. o.
- Süli, 2016 Süli Attila: Uzoni Béldi Gergely "jegyzőkönyve" a magyar forradalom erdélyi eseményeiről 1849. január elejéig. Hadtörténelmi Közlemények, 129. (2016) 2. sz. 532-547. o.
- Székely, 1895 Székely Gergely: Hetvenhárom év itthon. Brassó, 1895.
- Zepezaner, 1999 Zepezaner Jenő: Udvarhelyszék az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc idején. Tanulmány és okmánytár az udvarhelyszéki eseményekhez. Székelyudvarhely, 1999.
- Vasárnapi Újság Vasárnapi Újság. Hetilap. 1854-1921. Budapest. Szerk.: Nagy Miklós.

Képmelléklet

Tartalomjegyzék

Ajánlás/Előszó	4
Bevezetés	8
Származás, tanulmányok.....	9
Tevékenysége a reformkorban	10
Az utolsó erdélyi rendi országgyűlésen és az első magyar népképviseleti országgyűlésen	12
Csíkszék kormánybiztosa	18
A pacifikációtól az újabb kormánybiztosságig	40
Ismét Csíkszék kormánybiztosaként	47
Bujdosás, fogság	60
Tevékenysége az abszolútizmus időszakában.....	64
Főkirálybíró, főispán	65
Forrásközlés	66
Forrásközlés	68
1849 júliusi napok Csíkba.	69
Ránkiné tévedése.....	145
Külföldre menekülési eszmény.....	147
Névmutató.....	182
Helynévmutató.....	185
Rövidítések feloldása	188
Képmelléklet.....	191

